

III/1

SLOVENSKA AKADEMIJA
ZNANOSTI IN UMETNOSTI
LJUBLJANA

Novi trg 3 - p.p. 323-VI
Geografski inštitut
Antona Melika

RAZVOJ HRIBOVSKIH KMETIJ V GORNJI
SAVINJSKI DOLINI PO LETU 1967
Drago Meze

RSS št.: 618/6833-77; 618/9142-78
Nosilec naloge: dr. Drago Meze,
znanstveni svetnik

Ljubljana 1978

Hribovske kmetije so močno prevladujoča naselbinska oblika v hribovskem alpskem in predalpskem svetu Gornje Savinjske doline. Daleč največ je samostojnih kmetijskih gospodarstev, ki so se že toliko zgodile, da lahko govorimo o rahli aglomeraciji samostojnih kmetij (Podvolovljek, del Šmihela), so pa včasih še toliko narazen, da ne moremo govoriti o sklenjenih vaseh; kmetije so med seboj običajno ločene z naravnimi mejami. Med njimi je tudi nekaj manjših zasevkov (Citrovka v Šmiklavžu, Negujnica v Poljanah, Jelšane na Dobrovlju), predvsem pa je velika skupina kmetijskih imen s pridevkoma zgornji in spodnji (nikoli "veliki", "mali" ali podobno). Teh je več v predalpskem svetu, medtem ko so v alpskem svetu in visokem hribovju redkost. Tako jih npr. skoraj ni na Solčavskem (kolikor jih je, so nastale po zadnji vojni z delitvijo posesti pred agrarno reformo: oba Belška, Lemanka in Ušovnika). Domnevam, da je tudi večina drugih tovrstnih imen kmetij v Gornji Savinjski dolini nastala z delitvijo posesti v bližnji in daljni preteklosti. Urbar iz leta 1426 ob imenovanju in naštevanju posostnikov ne omenja takih primerov (P. Geštrin, 1953).

Nosilec naloge

dr. Drago Meze, znanstveni svetnik

Financer: Raziskovalna skupnost Slovenije

Razen imenovanih zasevkov sta bila v obravnavani pokrajini do leta 1944 še dva taka (Citrija v Podolševci in Citrija ali Citarna vas v Florjanu), ki pa so ju Nemci požgali in po vojni nista bila v celoti obnovljena. Na Solčavskem je na starem mestu obnovili kmetije le Štiftar, Martinc in Majdač, pa sta si jo postavila niže v pobočju, v Florjanu pa stoji le še Budna, medtem ko Gornek in Slemšek nista obnovila požganih domačij.

O hribovskih kmetijskih imenih v Gornji Savinjski dolini se v zadnjem času že precej pisalo (D. Meze, 1960 a; 1963; 1965; 1968; 1969), podobno tudi o hribovskih kmetijah v bližnjem območju Mežiške doline (J. Medved, 1961; 1965; 1968; J. Medved - I. Gams, 1968), kar je za medsebojno primerjavo zelo dobrodošlo. V obravnavani pokrajini je bil prikazan razvoj kmetij in njihovo stanje ob začetku oziroma sredi šestdesetih let. Opisane so bile

Ljubljana, 1978

1. UVOD

Hribovske kmetije so močno prevladujoča naselbinska oblika v hribovitem alpskem in predalpskem svetu Gornje Savinjske doline. Daleč največ je samotnih kmetij. Ponekod so te že toliko zgoščene, da lahko govorimo o rahli aglomeraciji samotnih kmetij (Podvolovljek, del Šmihela), so pa vseeno še toliko narazen, da ne moremo govoriti o sklenjenih vaseh; kmetije so med seboj običajno ločene z naravnimi mejami. Med njimi je tudi nekaj manjših zaselkov (Citrovka v Šmiklavžu, Negujnica v Poljanah, Jelšane na Dobrovlju), predvsem pa je veliko primerov, kjer stojita na enotni krčevini skupaj ali le malo narazen po dve kmetiji enakega domačega imena s pridevkoma zgornji in spodnji (nikoli "veliki", "mali" ali podobno). Teh je več v predalpskem svetu, medtem ko so v alpskem svetu in visokem hribovju redkost. Tako jih npr. skoraj ni na Solčavskem (kolikor jih je, so nastale po zadnji vojni z delitvijo posesti pred agrarno reformo: oba Belška, Icmanka in Ušovnika). Domnevam, da je tudi večina drugih tovrstnih imen kmetij v Gornji Savinjski dolini nastala z delitvijo posesti v bližnji in daljni preteklosti. Urbar iz leta 1426 ob imenovanju in naštevanju posestnikov ne omenja takih primerov (F. Gestrin, 1953).

Razen imenovanih zaselkov sta bila v obravnavani pokrajini do leta 1944 še dva taka (Citrija v Podolševi in Citrija ali Citarna vas v Florjanu), ki pa so ju Nemci požgali in po vojni nista bila v celoti obnovljena. Na Solčavskem je na starem mestu obnovil kmetijo le Štiftar, Martinc in Majdač pa sta si jo postavila niže v pobočju, v Florjanu pa stoji le še Budna, medtem ko Gornek in Slemšek nista obnovila požganih domačij.

O hribovskih kmetijah v Gornji Savinjski dolini se je v zadnjem času že precej pisalo (D. Meze, 1960 a; 1963; 1965; 1968; 1969), podobno tudi o hribovskih kmetijah v bližnjem območju Mežiške doline (J. Medved, 1961; 1965; 1968; J. Medved - I. Gams, 1968), kar je za medsebojno primerjavo zelo dobrodošlo. V obravnavani pokrajini je bil prikazan razvoj kmetij in njihovo stanje ob začetku oziroma sredi šestdesetih let. Opisane so bile

prirodne osnove, zemljiške kategorije in velikost posesti po letu 1825, glavne razvojne smeri gospodarstva v preteklosti in bližnji sedanosti, povojna agrarna reforma, razvoj števila prebivalstva po letu 1820, starostna struktura in delovna sila ter opuščanje kmetij. Posebej podrobno so prikazane gospodarske razmere in stanje prebivalstva na hribovskih kmetijah leta 1960, ko je bil popis individualnih kmetijskih gospodarstev, katerega rezultate mi je dal ljubeznivo v uporabo Zavod za statistiko SRS. Solčavske kmetije, ki so bile najprej obdelane, se ob prikazu najnovejšega stanja naslajajo zgolj na podatke iz leta 1960, medtem ko je za kmetije v Lučki pokrajini to stanje že dopolnjeno z letom 1963. Zadnje so prišle na vrsto hribovske kmetije v vzhodnem delu pokrajine, zato so na njih prikazane še novejša razmere, segajoče v leto 1967. Ker je hribovskih kmetij v vzhodnem delu Gornje Savinjske doline v primerjavi s Solčavskim in Lučko pokrajino največ (od 495, kolikor jih je bilo zajetih v proučevanje, jih je bilo na vzhodu 69 %) in ker se splošnogospodarske in prebivalstvene razmere med leti 1960, 1963 oziroma 1967 niso bistveno spremenile, sem za pregled najnovejšega stanja postavil spodnjo mejo v leto 1967, zgornjo pa v leto 1977. Spodnje meje tu obravnavanega obdobja, ki naj bi po naslovu razprave sodeč segla v leto 1967, zato ni imeti za izrazito prelomnico gospodarsko-socialnega preokreta na hribovskih kmetijah, o katerem bo govor v pričujočem sestavku. Opisovano obdobje je nedoločno in zato raztegljivo, zajemajoč zadnje desetletje do največ desetletje in pol. Njegovi začetki segajo v čas povezave kmetij s cestami, te pa so gradili skozi daljše obdobje, nekako od leta 1960 naprej, predvsem pa v zadnjem desetletju.

Hribovske kmetije sem v predhodnih študijah delil na višinske in vmesne; vmesne zato, ker je bilo zajetih v proučevanje tudi več dolinskih kmetij in to tistih, ki so bile v dnu alpskih dolin in grap ter na vznožju hribovja (takih je bilo 69, od tega na Solčavskem 11 in v Lučki pokrajini 22). Tako na Solčavskem kot v Lučki pokrajini so te kmetije sredi alpskega in visokega predalpskega sveta. Večji del kmetijskega zemljišča in gozda imajo v hribovitem svetu, zato jih je mogoče šteti k hribovskim kmetijam, kar sem

v pričujoči študiji tudi storil; mednje jih uvrščajo tudi kmetijski strokovnjaki, zato so oproščene zemljiškega davka. Sedaj bodo obravnavane hribovske kmetije v celoti, ne glede na višino; te kmetije na območju Gornjegrajske kotline in Mozirske kotlinice bomo primerjali s tistimi dolinskimi kmetijami, ki so izrazito usmerjene v živinorejo.

Za ugotavljanje novejšega stanja na hribovskih kmetijah v Gornji Savinjski dolini sem imel najprej namen narediti le vzorčne raziskave. Kasneje sem razširil proučitev na vse hribovske kmetije (po stanju ob koncu leta 1977 jih je bilo 495), za primerjavo z dolinskimi živinorejskimi kmetijami pa sem pritegnil v proučitev še 93 teh. Na vse hribovske kmetije sem razširil proučevanje predvsem zato, da sem dobil čim realnejše stanje, pa tudi zaradi možnosti primerjanja z obdobjem pred povezavo s cestami, ki ga kažejo citirane študije, v katerih so bile tudi zajete vse hribovske kmetije. Za vseh 495 hribovskih kmetij sem proučil glavne gospodarske in prebivalstvene razmere, izbranih 422 hribovskih kmetij, ki predstavljajo jedro študija, pa sem še podrobneje razčlenil; navedbe v razpravi se bodo nanašale predvsem na 422 podrobneje obravnavanih kmetij, zato tega ne bom vedno posebej navajal; to bom storil le, kadar se bo navedba nanašala na vse hribovske kmetije. Triinsedemdeset od skupnega števila izločenih kmetij, ki jih nisem upošteval pri podrobnejši analizi, predstavlja predvsem posestva, na katerih ne živijo več kmetije, marveč rentniki, nekmečki zaposlenci ali podobni prebivalci, ki jim je zemlja malo pomemben vir preživljanja, ter vse hribovske kmetije, ki so v rokah SLP, najemniki na njih pa niso kmetje. Izločil sem tudi kmetije, ki jim je edini vir preživljanja gozd (najtipičnejša taka primera sta Klemenšek v Logarski dolini in Lojen v Planini), dalje kmetije, ki so propadle, so opuščene in prodane, novi lastnik pa na njih tudi kmetijsko zemljo vsaj deloma še izkorišča, in končno izrazito majhne kmetije, ki jim daje kmetijstvo minimalne dohodke in so zato navezane predvsem na nekmetijske dejavnosti.

Osnovna enota za prikaz razmer na kmetijah glede na zbrane stati-

stične podatke¹⁾ so hribovska naselja. Ta so združena v bolj ali manj enotne prirodnogeografske in gravitacijsko-območne regije, izhajajoč iz hribovskih kmetij v celotni Gornji Savinjski dolini. Hribovskih naselij, ki jih je 27, združuje sedem regij in sicer: Solčavsko z naselji Logarska Dolina²⁾ (ta zajema tudi celotno območje sosednje alpske doline Matkóv kot s kmetijami v Karavankah med Pavličevim vrhom na zahodu in Klemenškom na vzhodu), Robanov Kot, Podolševa in Solčava; Lučka pokrajina z naselji Podvolovljek, Podveža, Krnica, Raduha, Strmec in Konjski Vrh; hribovsko zaledje Ljubnega z naselji Planina, Ter, Primož pri Ljubnem in Savina; hribovsko zaledje Mozirja z naselji Šmihel nad Mozirjem, Radegunda, Lepa Njiva, Brezje in Dobrovlje pri Mozirju; gornja Zadrečka dolina z naselji Tirosek, Šmiklavž, Dol, Lenart pri Gornjem Gradu in Florjan pri Gornjem Gradu; spodnja Zadrečka dolina z naselji Rovt pod Menino, Čreta pri Ko-

karjah in Zavodice; južno predgorje Golt z naseljem Poljane in kmetijo Goličnik, ki spada pod naselje Dol-Suha³⁾

1) Podatki kažejo stanje leta 1977, za mleko so zbrani tudi starejši podatki, podatki za govejo živino pa so iz leta 1975, medtem ko za najnovije stanje še niso v celoti dosegljivi.

2) Sestavljena imena naselij in zaselkov pišem tako, kot je sprejeto načelo za novi Slovenski pravopis, ki je že pripravljen za tisk. Načelo, po katerem se je ravnala že tretja knjiga Krajevnega leksikona Slovenije, pravi, da "pišemo drugi del sestavljenih imen naselij in zaselkov z veliko začetnico, izvzemši nazive vas, mesto, trg in selo", vsa druga zemljepisna imena pa pišemo po starem. Po novem pravopisu torej pišemo v obravnavani pokrajini: Gornji Grad, Konjski Vrh, Lepa Njiva, Lačja vas, Logarska Dolina (kot naselje), Robanov Kot (kot naselje), Citarna vas, Logarska dolina (ime doline), Robanov kot (ime doline) itd.

3) Tu navajam za naselja uradna imena, ki pa se pri večini razlikujejo od ljudske rabe. Naj jo navedem (zapisana je tudi v Krajevem leksikonu Slovenije, tretja knjiga, Ljubljana 1976, str. 203-244): Krnica, ljudsko Krnički Vrh, Raduha - Podraduški Vrh, Strmec - Strmčki Vrh, Planina - Podplanina, Ter - Podter, Primož - Šemprimož, Savina - Savinski Vrh, Dobrovlje pri Mozirju - Mozirsko Dobrovlje, Lenart - Šentlenartski Vrh, Florjan - Šentflorjanski Vrh. Brezje ni zajeto v celoti, ampak so upoštevane le tiste kmetije, ki jih lahko uvrščamo med hribovske. Enako velja za Lepo Njivo in Poljane, kamor ni vključen zaselek Vimpasle, pri Radegundi pa so zajete le kmetije v zgornjem delu naselja, med domačini imenovan Zgornja

Naselja zajemajo sledeče hribovske kmetije, imenovane z domačimi imeni; najprej bodo imenovane tiste, ki so uvrščene med 422 podrobneje obravnavanih kmetij, na koncu vsakega naselja pa še ostale hribovske kmetije. Logarska Dolina: Podbrežnik, Plesnik, Gradišnik, Kočnar, Matak, Pèrk, Žibovt, Còvnik, Šumet, Ložekar; ostale kmetije: Logar, Klemenšek. Podolševa: Bukóvnik, Osójnič, Róbnik, Pródnik, Štiftar, Martinc, Majdač, Rámšak, Rávničar, Sp. Ušóvnik, Zg. Ušóvnik, Macesnik, Potočnik, Rogar, Ploder, Strevc. Robanov Kot: Tolstovršnik, Oprešnik, Suhadolnik, Rebernik, Račnik, Sp. Belšek, Zg. Belšek, Pečovnik, Govec, Roban, Vršnik, Haudéj, Knez. Solčava: Zg. Ícmanik, Sp. Ícmanik, Jankar, Ravna, Pistotnik. Podvolovljek: Zg. Pódpečnik, Sp. Pódpečnik, Žager, Jurček, Sp. Mlinar, Zg. Mlinar, Selišnik, Obcir, Obcir (Resnik Janez), Tomaževce, Gróbelnik, Mlačnik, Riher, Kovnik, Pođgorevčnik, Rep; ostale kmetije: Funtek, Zamerik. Podveža: Stóglej, Pečovnik, Vavdi, Sedlšák, Navršnik, Kokléj, Praznik, Fitez, Rebernik, Palčič, Jeríj, Kladnik, Vršnik, Markovnik, Tonc, Prek, Koren; ostale kmetije: Hribernik, Cirej. Strmec: Radušnik, Delšák, Zálesnik, Hlipovčnik, Zg. Dortičnik, Sp. Dortičnik, Míklavc, Zg. Strmčnik, Sp. Strmčnik, Lovrinc, Čligúj; ostale kmetije: Gaberž, Sp. Možič, Zg. Možič. Krnica: Čeršek, Osojnič, Žmavc, Zg. Vóler, Zg. Jezerník, Sp. Jezerník (Krivec Vinko), Sp. Jezerník (Kaker Ivanka), Moličnik, Róbnik, Mlačnik, Haber, Sp. Klinar, Dražnik, Oto, Škomen, Rámše, Zg. Ložekar, Sp. Ložekar, Métulj, Májk, Mlakar, Sp. Jérovčnik, Zg. Jérovčnik, Žlebník; ostale kmetije: Sp. Vóler, Ledinšek, Grabner, Matevževc, Hribernik, Zg. Klinar, Ógradi. Konjski Vrh: Kosmač, Třkač, Revs, Cahovnik, Brclóvnik, Rjavec, Párbej, Róbnik, Golob, Sp. Jamnik, Zg. Jamnik, Dežman, Prépadnik, Drolek, Skodóvnik, Jelen, Kuhar, Pródnik, Pódpečnik; ostale kmetije: Spotikar. Raduha: Dežman, Perne, Prešter, Smrečnik, Zg. Tevč, Sp. Tevč, Bevc, Obojnič, Modrák, Proš, Martek, Dekmar, Podvéj-Radegunda, vštevši tudi tisti del zaselka Jazbine, ki spada pod Radegundo; drugi del je v okviru naselja Brezje. V Zavodicaah ni nobena od petih hribovskih kmetij vključena v podrobno obravnavo, zato bo o njih govor le, ko bodo obravnavane vse hribovske kmetije.

nik, Zg. Nádlučnik, Sp. Nádlučnik, Slapnik, Logar, Logar (Dešman Franc), Sp. Zavratnik, Zg. Zavratnik; ostale kmetije: Koželj. Planina: Atelšek, Drgónik, Kúgovnik, Tratnik, Krúmpačnik, Kozel; ostale kmetije: Lomšek, Marovt, Rotko, Rabón, Fúrland, Potnik, Rožman, Répelšak, Ramšák, Rigelnik, Lojén, Rastočnik, Mliner, Vrka. Primož: Murc, Fročnik, Kumprej, Grudnik, Krópušek, Déžnik, Pestotnik, Zg. Detmer, Golóbst, Púrvat, Kovšák, Frgelj, Sedlšák, Jamnik, Pétočnik, Žovne, Lenko; ostale kmetije: Rep, Tašk, Róbnik, Arnovt, Sp. Detmer, Pogorevčnik, Goršek. Ter: Sedovník, Kodélj, Sušník, Visočnik, Róčnik, Déternik, Stensšák, Jezerník, Pódlesnik, Kij, Tiršek, Grozdej, Kaker, Slemšek, Škrbíč, Zg. Rezar, Božič, Jordan, Tovstovršnik, Kadunc, Gril, Globočnik, Drča, Grobelnik, Kronc, Ivaničnik, Ramšák, Bezovnják; ostale kmetije: Komšák, Pinter, Vrtačnik, Šimònc, Kladnik, Zg. Zrna, Sp. Zrna. Savina: Zg. Požéžnik, Sp. Požéžnik, Škrubej, Glojek, Hojnik, Irgl, Lipovt, Vrtnik, Trbovšek, Jélovnik, Bezóčnik, Bukóvnik, Zálesnik, Žačnik, Opřčan, Kotnik; ostale kmetije: Pušnjak, Praznik, Hribernik. Šmihel: Rženíčnik, Lesják, Žlebník, Konéčnik, Plešník, Narálóčnik, Potóčnik, Hríberšek, Podsténšek, Podfórštnik, Rástočnik, Sp. Goltník, Zg. Gdtník, Bérbuč, Nápotnik, Grmadnik, Jesevník, Rámšek, Reberšák, Gačnik. Radegunda: Zagradišnik, Kugler, Srebóvčnik, Segoníčnik, Keber, Gostéčnik, Šumečnik, Medved, Povh, Zg. Udóvnik, Sp. Udóvnik. Brezje: Štrucelj, Breznik, Brecelj, Návodnik, Drofelnik, Žnidar; ostale kmetije: Brezovšek, As. Dobrovlje: Brdóvnik, Kécej, Velam, Górnec, Kónčnik, Žager, Tiršek; ostale kmetije: Prdél, Vodóvnik, Kolšek. Lepa Njiva: Pétkovnik, Krpuh, Vauher, Gregorc, Pihovnik, Mihevc, Počernik, Mikek, Bajdl, Vrhovnik, Fužir, Smodiš, Búkovčnik, Krajder, Mólovnik, Kopač, Kortnik, Prísečnik, Germadnik, Zalokóvnik, Gaber, Urbanc, Lókan, Marovt, Júrkovnik, Sédovšek, Mrakóvnik; ostale kmetije: Vraber, Silovšek, Petovčnik. Tirosek: Sedovník, Sp. Pečník, Zg. Pečník, Sp. Laznik, Zg. Laznik, Pódpečnik, Cvetežnik, Sp. Grozdej, Zg. Grozdej, Volovšek, Kladnik, Sp. Zavolovšek, Zg. Zavolovšek, Sp. Črnelšek, Zg. Črnelšek, Drečnik, Zg. Podbrežník, Sp. Podbrežník, Matijaž, Rifelj, Toman, Jerne-

jevec, Laznik, Kotnik, Podmeninšek, Bevčnik, Gluk, Poglédnik; ostale kmetije: Pinčur, Pogorevčnik, Nádvežnik. Šmiklavž: Zg. Sluga, Sp. Sluga, Závvršnik, Podlinšek, Sp. Repénšek, Zg. Repénšek, Zg. Phonik, Sp. Phonik, Vrbóčnik, Belin, Enci, Lešnik, Krumpajs, Jakopi, Remšák, Sp. Trepelj, Zg. Trepelj, Strnad, Vrtačnik; ostale kmetije: Skrotnik. Dol: Suhovršnik, Požarnik, Slapník, Reberšák, Podkrajnik; ostale kmetije: Breznik. Florjan: Štorgelj, Vršnik, Stenšák, Pustoslemšek, Pistotnik, Zg. Plazník, Sp. Plazník, Sp. Lepa Ravna, Zg. Lepa Ravna, Budna, Mavrič, Droben, Zg. Zavolovšek, Sp. Zavolovšek, Požéžnik, Závvršnik, Petek, Krepsi, Ramšák, Zg. Jamnik, Sp. Jamnik, Zg. Šemprimožnik, Sp. Šemprimožnik; ostale kmetije: Zg. Brglez, Sp. Brglez, Sp. Kovšák. Lenart: Ježič, Grčnik, Ajnik, Závvršnik, Sp. Kos, Zg. Kos, Podrečnik, Ošterman, Potočnik, Úgovšek, Sp. Knébovšek, Zg. Knébovšek, Lámprečnik, Kokalj, Rogelj, Sp. Bezovník, Zg. Bezovník, Vodušek, Majk; ostale kmetije: Vodovska oferija. Rovt: Krnčnik, Pestotnik, Droka, Stradník, Brčun, Gregorc, Tamníšek, Vólašnik, Štrukelj, Lukež, Mežnar, Léskovnik, Zg. Potočnik, Sp. Potočnik, Zg. Vielővnik, Sp. Vielővnik, Novžit, Dražnik, Jaršnik, Bele, Laznik. Čreta: Lomšek, Závvršnik, Jegóvnik, Kràple; ostale kmetije: Reberník. Zavodice: ostale kmetije: Jušnik, Vrhovnik, Jereb, Podrižnik, Dolinšek. Poljane: Búrsečnik, Reberník, Blažun, Švigel, Canger, Žeronfčnik, Brinovc, Kronc, Jóneš, Ojstršek, Zavratnik, Klašte, Jermančnik, Čremešnik; ostale kmetije: Kúgovnik. Dol-Suha: Goličnik.

Kako je z naravnimi osnovami kmetij (kamninska podlaga, relief, sončna lega, klima, pitna voda), je opisano že v zgoraj imenovanih treh študijah, zato tega tu ne bom ponavljal; ekspozicijo sem posebej po naseljih označil v tabeli 6. Dodal pa sem poglavje o višini in nagnjenosti kmetijskega zemljišča, kar je pomembno zlasti za izrabo kmetijskih tal; ta tematika v predhodnih študijah ni bila obdelana, ker ni bilo na razpolago podrobnih topografskih kart, kakršne danes obstajajo.

2. POMEN CEST IN ELEKTRIFIKACIJE ZA HRIBOVSKKE KMETIJE

Dokler hribovske kmetije v obravnavani pokrajini niso bile s cestami priključene na daljnovidno cestno omrežje, je na njih vladala stagnacija, v večjem delu pa tudi nazadovanje. O tem govorijo že imenovane študije, glede razvoja števila prebivalstva v odnosu do celotne Gornje Savinjske doline pa posebej prispevki, ki analizirajo popise prebivalstva (D. Meze: 1960 b; 1960 c; 1962, 1977). Ceste so za hribovske kmetije rešitev, a, žal, ne za vse; za marsikatero so prišle prepozno. Posredno jim nudijo možnost preusmeritve iz zastarelega samooskrbnega načina gospodarjenja, kakršen je bil na hribovskih kmetijah proučevane pokrajine do nedavnega, na napredno tržno proizvodnjo. Taka preusmeritev v širšem obsegu pa je možna le tam, kjer so poleg ceste zanjo dane raznovrstne druge možnosti, zato prenekater hribovske kmetije cesta ne bo rešila propada. Ne glede na to pa lahko zatrdno rečemo, da vnašajo ceste v gospodarstvo, socialni razvoj in prebivalstveni sestav hribovskega kmeta pravo revolucijo. Ugotoviti, kaj in do kakšne mere so ceste že preobrazile življenje na hribovskih kmetijah, predvsem njihovo gospodarstvo, to je glavni namen pričujoče študije; nekaj o tem glej tudi v: D. Meze, 1978.

Prvi korak za izboljšanje razmer je bil storjen z elektrifikacijo hribovskih kmetij. Njen začetek sega nekako v sredino šestdesetih let. Elektrifikacija je zelo hitro napredovala, saj so v dobrem desetletju že skoraj vse hribovske kmetije dobile elektriko. Danes so, razen zelo redkih izjem, vse priključene na daljnovidno električno omrežje. Zadnje so prišle na vrsto pred tremi leti kmetije v Podolševi, med poslednjimi najvišja slovenska kmetija Bukovnik; leta 1978 si je dal napeljati elektriko Mlačnik v Krnici. To je kmetija, ki se ji je do nedavnega, zaradi objektivnih razmer, slabo pisalo, pa sta jo mladi sin in hčerka z veliko uvidevnostjo zadruga v kratkem času rešila propada. Nekateri kmetje so imeli že prej lastne turbinske elektrarne, ali pa so bile priključene na manjše krajevne elektrarne. Lastne elektrarne so imele mnoge kmetije na Solčavskem in redki

posamezniki v drugih hribovskih naseljih (danes jo ima le še Kugovnik v Planini, Murc v Primožu, ki je tudi brez elektrike, si namerava napeljati lastno elektriko), manjša krajevna elektrarna pa je napajala z elektriko skupino kmetij v južnem delu Podtera⁴⁾.

Jakost toka iz lastnih in krajevnih elektrarn je bila skromna. Služila je predvsem za razsvetljava in nekatere šibkejše pogone, nialkorkor pa ne za pogon električnih kmetijskih in močnejših gospodinjskih strojev; takih takrat pri nas tudi še ni bilo v prodaji. Kljub večji jakosti toka iz daljnovodne električne napeljave je v začetku služila hribovskemu kmetu predvsem za razsvetljava. Kmetijskih strojev na električni pogon takrat še ni bilo na izbiro, gospodinjstev pa si, razen zelo redkih izjem, hribovski kmet ni moderniziral z električnimi gospodinjskimi aparati, čeprav je bilo nekatere takrat že mogoče dobiti. Vse to je začelo v hribe počasi prodirati, v zadnjem času, predvsem po izgradnji cest, pa izredno hitro. Samo elektrifikacija hribovskih kmetij ne bi rešila. Naredila jim je znosnejše zasebno življenje, k posodobitvi gospodarstva pa ni pripomogla. Izjema je bilo pet kmetij na Solčavskem (Covnik, Vršnik, Haudej, Knez in Račnik), ki so si za stik z dolino zgradile tovarne žičnice na električni pogon, po katerih spravljajo v dolino predvsem mleko, h kmetijam pa dovažajo raznovrsten, tudi gradbeni material. Upravljanje z žičnicami je nevarno; terjale so hud davok, saj so Vršnika usmrtili, Haudejevega sina pa težko ranile. Cest pa žičnice nikakor ne bi mogle nadomestiti. Posodobitev se je na hribovskih kmetijah začela šele s cestami; skupaj z njimi je dobila tudi elektrika tisti pomen, ki so ga številni požrtvovalni člani krajevnih elektrifikacijskih odborov želeli doseči.

Zaradi vedno številnejših kmetijskih in drugih strojev na električni pogon (dosuševalniki sena, električne žage, puhalniki, rezalniki silažne krme, zmrzovalne skrinje, molzni stroji, sadni mlecilci, mešalci betona, elek-

4) Več o poteku elektrifikacije je napisano v: D. Meze, 1960; 1963; 1965; 1969; 1978.

2
trični vlačilci, razni električni stroji za manjša obrtniška dela itd.) danes že marsikje na področjih hribovskih kmetij poraba električnega toka presega zmogljivost električne napeljave. Tako je predvsem tam, kjer je modernizirana kmetijska proizvodnja močno napredovala, elektrika pa je bila do njih zgodaj napeljana in je zato prešibka. Takim področjem bo treba električni tok ojačiti. To je bilo leta 1978 že narejeno v Šmihelu, najnaprednejši hribovski vasi v Gornji Savinjski dolini, ko je dobila dodatni električni vod iz doline Libije. Kmalu pa bo to nujno treba narediti še marsikje, saj ob elektrifikaciji hribovskih področij v obravnavani pokrajini niti največji optimisti niso računali s tako naglim povečanjem porabe elektrike v zadnjih letih.

S cestami je danes povezana velika večina hribovskih kmetij. Brez njih jih je le še 30 ali 6 %. Največ je takih na Solčavskem, 8 ali 17,4 % vseh tamošnjih kmetij (dva od njih, Knez in Haudej, jo bosta dobila že leta 1979, Jankar pa bo imel možnost narediti priključek na novo gozdno cesto, ki bo v kratkem speljana nedaleč stran od njega). Mozirska občinska skupščina si je med prioritete naloge postavila tudi povezavo vseh, še preostalih hribovskih kmetij s cestami, kar naj bi se zgodilo že v nekaj letih. Najteže bo zgraditi cesto do Račnika na Solčavskem, ki leži na strmi jugozahodni rebri Raduhe, saj bo treba posebej zanjo zgraditi most čez Savinjo, kar bo povezano z velikimi stroški. Del sredstev za ceste, ki jih gradi Gozdno gospodarstvo Nazarje (v nadaljnjem besedilu GG), prispevajo kmetje v lesu, ki ga od njih odkupi GG brez običajnih odtegljajev.

Gozdne ceste so začeli graditi pred začetkom šestdesetih let. Prve ceste pa je gradilo GG predvsem za lastne potrebe, za spravilo lesa iz državnih gozdov, manj pa so upoštevali želje kmetov, da jih speljejo tudi do njihovih domačij. Gradili so jih po odročnih dolinah, kamor so spuščali les po žičnicah, kasneje pa tudi naravnost do državnih gozdov. Te ceste hribovskih kmetij niso dosegle, z izjemo redkih v dnu dolin in grap, v hribih pa tiste, mimo katerih so slučajno peljale. Tako so do leta 1960 zgradili ceste od

Ljubenskih Rastk po dolini Žepa in Krumpaha, v Zadrečki dolini ob Šokatici, Kanolščici in po spodnjem delu Mačkovca ter na Solčavskem do srede doline Klobaše. Gozdna cesta je bila speljana tudi na zahodni del Dobroveljske planote, ki je brez hribovskih kmetij, dolga in drzno narejena pa je bila tudi cesta na planoto Vodol v osrčje vzhodnega dela Raduhe, ki je dosegla le redke hribovske kmetije. Podobno je bilo s cesto ob Libiji skozi Lepo Njivo do bližine izvira Libije, ki je bila zgrajena predvsem za potrebe gozdarjev, je pa vključevala več kmetij, ki so v širših delih doline potoka. Edina cesta v obdobju do leta 1960, narejena predvsem zaradi povezave hribovskih kmetij z dolino, je bila cesta ob Trnavi in Golobnici do spodnjega dela Šmihela pri cerkvi, šoli in gostilni.

Ko se je začelo obdobje intenzivne in načrtne gradnje gozdnih cest, namenjenih prvenstveno povezovanju hribovskih kmetij z dolinskim cestnim omrežjem, so že zgrajene gozdne ceste predstavljale osnovno prometno mrežo za številne nove gozdne ceste, ki so se stekale nanje, povezujoč med seboj raznotera območja hribovskih kmetij. Računajo, da je danes vseh gozdnih cest v Gornji Savinjski dolini okrog 500 km. Najmanj polovica od njih je takih, ki so vezane na hribovske kmetije. Delajo jih še naprej, a ne tako intenzivno, zlasti ne tistih, ki priključujejo kmetije, saj so te že skoraj v celoti zgrajene.

Velik problem je vzdrževanje gozdnih cest. Ta je zadovoljivo rešen le za tiste, po katerih odvažajo GG les prvenstveno iz državnih gozdov, medtem ko je skrb za druge zelo pomanjkljiva. Cestarji so na njih redki, kmetje pa jih vzdržujejo, kolikor ob preobilici lastnega dela pač zmorejo. Ker je večina gozdnih cest narejena v naglici, so večidel slabo utrjene in s pomanjkljivim vodnim odtokom, zato hitro propadajo. Vozila, zlasti občutljivejša osebna vozila se na njih hitreje obrabijo. Bolj ali manj primerna so le za traktorje in tovornjake, ki pa jih tudi najbolj uničujejo. Vprašanje rednega vzdrževanja gozdnih cest bi bilo zato nujno treba čimprej zadovoljivo rešiti, da ne bo storjena škoda že tolikšna, da se ne bo splačalo več popravljati, ampak bo treba graditi na novo.

osnov Gozdne ceste so marsikje v hribovski svet zarezale globoke rane, vidne že od daleč. Nekaterim kmetom so odvzele tudi občuten delež kmetijskega zemljišča; eden teh, ki spada med ekstremne primere, je Jesevnik v Šmihelu, po katerega dobrem travniku je speljana okrog 600 m dolga cesta s tremi serpentinami. S strmih živoskalnih pobočij so se pri gradnji cest navalile številne skale med drevje v gozdu, marsikje pa tudi na kmetijsko zemljišče, ki so ga poškodovale in onečedile, kar je zlasti opazno na apneniškem svetu (Šumečnik v Zg. Radegundi); s tem ni bila prizadejana le škoda kmetu, marveč je grobo prizadeto tudi naravno okolje. Podobni učinki se kažejo na strmem kmetijskem zemljišču v območju globokih vsekov v pobočno silikatno gradivo (grušč, pesek, ilovica), s čimer mu je bilo porušeno naravno ravnotežje in je začelo siliti navzdol. Ob tem se nad cesto kmetijsko zemljišče trga in guba - tvorijo se značilna antropogena usadna pobočja. Če je nad njimi kmečki dom, obstaja potencialna nevarnost, da ga labilna tla retrogradno dosežejo. Nastanek opisanega procesa je povzročila cesta pri sv. Duhu, najočitneje v območju Rogarjeve domačije, kjer pa se je pobočje že umirilo in na novo zaraslo z rušo, do samega kmečkega doma pa na srečo ni seglo. Labilno gradivo ob gozdnih cestah je lahek plen hudourniških voda, ki ga nosijo s seboj v doline in z njim krepijo akumulacijsko in erozijsko sposobnost tamkajšnjih tekočih voda.

2.1. Preusmerjanje gospodarstva na intenzivno tržno proizvodnjo -

lesni etat

7) Kmetijsko gospodarstvo v hribovski etat med podrobneje obravnavane kmetije zato, ker mu je les eden glavnih vir dohodka. Kmetijsko gospodarstvo v hribovski etat, vendar je šlo v prodajo tudi nekaj mesne živine in predvsem les, ki je bil daleč najpomembnejši tržni proizvod. Ta je za veliko večino hribovskih kmetij tudi še danes glavni vir dohodkov. Pa pogledjmo podrobneje, kakšno je stanje glede tega.

Pri analizi pomena gozdarstva na posameznih kmetijah nisem vzel za

osnovo gozdnih površin⁵⁾, marveč sem se naslonil na tako imenovani lesni etat, to je na letno količino lesa, ki je kmetu odmerjena za posek. Površine gozda niso vrednostni pokazatelj, medtem ko etat je, zato sem upošteval le tega⁶⁾. Ker v obravnavani pokrajini daleč prevladujejo iglavci, ki so izrazito tržno blago, in imajo pri odkupu tudi ustrežnejšo ceno od listavcev, veljajo navedeni podatki o etatu le za iglavce.

Podrobnosti kaže tabela 1. Že povprečni letni etat 106 m^3 na kmetijo pove, da ima les važno vlogo v življenju hribovskega kmeta obravnavane pokrajine. Med regijami je daleč pred vsemi Solčavsko, ki presega povpreček kar za 112 %, med naselji na Solčavskem pa posebej Logarska Dolina s presežkom 194 % (Robanov Kot za 110 %, Podolševa za 92 %, pet kmetij v Solčavi pa le za 21 %). Tu je 27 % kmetij, ki imajo 300 m^3 in več etata: Perk 473 m^3 , Matk 418, Strevc 393, Podbrežnik 378, Roban 376, Macesnik 360, Tolstovršnik 348, Covnik 328, Prodnik 326, Kočnar 324, Knez 316 ter Žibovt in Robnik po 305 m^3 ; mednje nista šteta Klemenšek s 505 m^3 , kar je najvišji etat v celotni Gornji Savinjski dolini, in Logar s 349 m^3 ⁷⁾. Solčav-

5) Te so prikazane med tekstom in na diagramih v že citiranih študijah; čeprav kažejo starejše stanje, se glede na gozdne površine do danes stanje ni bistveno spremenilo.

6) Etat je praviloma 90 %-ni del lesnega prirastka. Ta pa se deloma ravna tudi po potrebah predelovalne lesne industrije. Tu obravnavane količine etata za našo pokrajino so v letu 1977 popravljeni starejši podatki, ki so bili v splošnem nižji od podatkov iz leta 1977; kmetje so mnenja, da je novi etat previsok.

7) Klemenška nisem štel med podrobneje obravnavane kmetije zato, ker mu je les edini vir dohodka. Kmetija v višini 1140 m je le delno obnovljena, nenaseljena in propada. Gospodar in žena, oba stara 75 let, živita vsa povojna leta ob Savinji v "Klemenčevi žagi" in leta 1977 nista redila niti krave (mož je leta 1978 umrl). Kmetija je torej tipična "gozdna kmetija", z visokim etatom, ki bi drugim kmetijam v regiji in naselju izkrivil povprečni etat. Logar leta 1977 še ni imel statusa kmeta, medtem ko ga je leto kasneje že dobil, saj je začel poleg redne zaposlitve kot veterinar v kooperaciji s kmetijsko zadrugo rediti plemenske telice, za kar je moderniziral hlev, postavil dosuševalnik sena itd.

ski kmetje so prav zaradi velike posesti dobrega in v novejšem času tudi lažje dosegljivega lesa med najboljše stoječimi v obravnavani pokrajini. Kljub temu, da imajo v zadnjem času tudi relativno dobro razvito mlečno živinorejo, jim daje les še vedno 80 % vseh dohodkov, o čemer pa bo več govora kasneje.

Razen Solčavskega imata med regijami nadpovprečen letni etat še hribovsko zaledje Ljubnega in Lučka pokrajina (obe za 8,5 %), na najslabšem je južno predgorje Golt z 49 m^3 , temu pa sledi hribovsko zaledje Mozirja z 68 m^3 (predvsem zaradi Lepe Njive, ki ima med vsemi hribovskimi naselji najnižji povprečni etat na kmetijo, 37 m^3 , deloma pa tudi zaradi Dobrovlja z etatom 50 m^3 , medtem ko ima Šmihel nekaj nadpovprečnega, 109 m^3) itd. So pa med naselji v okviru posameznih regij velike razlike. Omembe vreden je predvsem Šmihel, kjer je etat nadpovprečen (+2.8 %), le nekaj manjši pa je tudi v Dolu, Lenartu in Rovtu. Tudi kmetij z velikim letnim etatom je izven Solčavskega relativno malo. S 300 in več kubiki jih je deset, in sicer: Visočnik 452 m^3 , Atelšek 421, Zg. Jezernik 379, Sp. Ložekar 377, Selišnik 373, Zg. Zavratnik 350, Lojen 330, Vavdi 313, Ramšak v Planini 305 in Brčun 300 m^3 . Nekaj več jih je z etatom 200-300 m^3 . Izven Solčavskega, kjer jih je 16 (Šumet, Ložekar, Gradišnik, Bukovnik, Osojnik, Prodnik, Štiftar, Zg. Ušovnik, Rogar, Ploder, Zg. in Sp. Icmanik, Haudej, Zg. Belšek, Oprešnik in Suhadolnik; kmetij z etatom, večjim od 200 m^3 , je po temtakaem na Solčavskem kar 67 %), je večina teh v Lučki pokrajini, predvsem v Podvolovljeku, medtem ko so v drugih hribovskih področjih redke. Vseh je dvajset, razporejene pa so takole: iz Lučke pokrajine Zg. Mlinar, Stoglej, Mlačnik, Čeršek, Sp. Mlinar, Grobelnik, Dežman in Skodovnik, s hribovskega zaledja Ljubnega Vrtnik, Ročnik, Kaker in Hojnik, v hribovskem zaledju Mozirja Keber, Rženičnik in Žlebnik, z območjo gornje Zadrecke doline Enci, Ugovšek, Sp. Podbrežnik in Petek ter Bele iz Rovta.

gl. sh-76 S cestami je les pridobil veliko vrednosti; računajo, da okrog 20 %. Danes so gozdne ceste speljane že v vse pomembne gozdne predele, a jih še vedno gradijo. Tako je n.pr. v gradnji cesta iz Šmihela na Pleški vrh v se-

verovzhodnem delu Golt, po kateri bodo šmihelski kmetje odvažali les, ki so ga do sedaj spravljali v dolino le po drčah.

Les je sicer stalen vir dohodka, a za veliko večino hribovskih kmetij je izkupiček od njega premajhen, da bi jim zadostoval za primerno zasebno življenje in za vlaganje v gospodarstvo na kmetiji. Zato je potreben razvoj drugih kmetijskih panog, v našem primeru predvsem živinoreje, točneje govedoreje, od te pa največ mlečne. In prav v to smer je naravnana modernizacija hribovskega kmetijstva po izgradnji cest. Dohodki od lesa naj bi bili namenjeni predvsem kot pomoč pri večjih investicijskih vlaganjih v živinorejsko proizvodnjo in za potrebe pri obnavljanju ali novogradnjah kmečkih domov, delno pa tudi za vračanje anuitet, ki so zelo velike v začetni fazi preusmerjanja hribovskega kmetijstva na moderno živinorejsko proizvodnjo. Vse hribovske kmetije, ki so se že usmerile v modernizacijo živinoreje, gredo po označeni poti.

2.2. Usmerjene kmetije

Na posodobitev živinoreje so mislili hribovski kmetje že pred izgradnjo cest, niso pa mogli dokončno začeti z njo vse dotlej, dokler niso bili povezani s cesto. Storili so, kar je bilo v danih razmerah mogoče. V hlevih so živino privezali, nekateri so napeljali v hlev vodo, po hlevih so se začeli pojavljati tudi že prvi napajalniki, nekateri najbolj napredni kmetje pa so vsaj delno začeli z gradbeno obnovo hlevov. Ko so cesto končno dobili, so se tisti, ki so imeli osnove za modernizacijo živinoreje, lotili najprej hlevov, bivalne prostore pa dali v drugi plan; prioriteto so imeli ti le tam, kjer so bile stanovanjske hiše tako dotrajane, da je bilo življenje v njih nevarno. K modernizaciji hleva sodi poleg napajalnikov predvsem sistem odvajanja gnoja skozi rešetke s pomočjo izplakovanja v posebej za to izdelano veliko pokrito betonsko gnojnično jamo. Kmetje, ki so se odločili za modernizacijo hleva, so se vključili v kmetijsko zadrugo kot kooperanti, dobili preko nje razmeroma ugodna posojila in strokovno pomoč, s čimer so dobili status usmerjene kmetije. Število teh zelo hitro raste. Konec leta 1977 je bilo

Tabela 1 regija mestlje	velikost posesti ha	št. km ² tj	usmerjene kmetije		usmerjene kmetije		lesni stok na km ² tj	odložišče na km ² 1977	odložišče na km ² 1975		mleko 1975 1977 %
			št.	%	št.	%			1975	1977	
Ljugoška Dolina	78.3	10	10	100	10	100	312	276	9.204	13.202	+43.4
Čokolčeva	72.1	16	8	50.0	16	100	203	183	3.283	6.549	+99.5
Avbano Hot	85.2	13	5	38.5	12	92.3	223	167	8.034	8.854	+10.2
Ščavna	45.2	5	—	—	3	60.0	128	95	4.657	2.320	-50.2
Ščavsko	74.3	44	23	52.3	41	93.2	225	189	5.765	8.051	+39.6

Čokolčevski	44.2	16	14	87.5	16	100	167	105	9.433	11.169	+18.4
Čokolčeva	44.6	17	6	35.3	17	100	116	82	6.476	6.577	+1.5
Ščavna	41.9	23	12	52.2	22	95.7	126	101	5.622	7.338	+30.5
Prodnika	38.8	20	5	25.0	19	95.0	102	114	4.033	7.072	+75.3
Ščavna	28.5	11	4	36.4	10	91.0	85	86	5.478	9.804	+79.0
Ščavski Vrh	35.8	19	3	15.8	19	100	91	95	2.778	5.250	+88.9
Ščavsko polje	39.6	106	44	41.5	103	97.2	115	98	5.510	7.626	+38.4

Ter	39.1	28	5	17.9	28	100	95	105	1.837	3.193	+73.8
Grinca	44.2	17	6	35.3	16	94.1	118	102	1.703	2.968	+74.3
Čavna	57.7	6	1	16.7	6	100	186	186	—	—	—
Ščavna	35.4	16	7	43.8	16	100	120	112	4.581	6.185	+35.0
Ščavsko polje Ščavna	41.2	67	19	28.4	66	98.5	115	113	2.294	3.565	+55.4

Ščavna	51.6	20	15	75.0	20	100	109	115	11.050	16.675	+50.9
Prodnika	25.5	11	3	27.3	11	100	84	62	2.909	4.091	+40.6
Ščavna	25.5	27	12	44.4	25	92.6	37	42	3.778	5.874	+55.5
Ščavna	26.0	6	6	100	6	100	70	67	8.000	18.200	+127.5
Dobrovlje	37.1	7	3	42.9	7	100	50	34	4.571	4.971	+7.4
Ščavsko polje Ščavna	34.0	71	39	54.9	69	97.2	68	67	6.127	9.593	+56.6

Tabela 1	velikost posesti ha	št. kmetij	usmerjenim kmetitje		natisitene kmetitje		kmeti stet na kmet- tijo m ³	odlozani les, na kmetitje 1977 m ³	odlozani mleki na kmetitje - v l		mleki 1975 1977 %
			št.	%	št.	%			1975	1977	
regija morske											
Tirovski	29.1	28	10	35.7	23	82.2	70	91	8.109	8.984	+10.3
Smiklavci	26.3	19	8	42.1	13	68.4	65	73	7.471	9.415	+26.0
Dol	38.4	5	4	80.0	5	100	101	139	13.314	16.026	+20.4
Lemot	41.5	19	6	31.6	15	78.9	95	95	5.163	7.659	+48.4
Florjan	27.3	23	9	39.1	12	52.2	77	74	6.509	8.046	+23.6
gora Zadružna dolina	31.1	94	37	39.4	68	72.3	77	87	7.270	8.938	+22.9

Ortoč	28.0	21	3	14.3	14	66.7	93	105	3.528	2.746	-22.2
breča	45.8	4	/	/	3	75.0	84	83	—	—	—
opuščena Zadružna dolina	30.1	25	3	12.0	17	68.0	82	102	2.964	2.307	-22.2

Golobne + Golobne povno pridelanje jolt	28.4	15	9	60.0	13	86.7	49	51	5.800	6.207	+7.0
	28.4	15	9	60.0	13	86.7	49	51	5.800	6.207	+7.0

skupaj brlovske kmetitje v 650	39.7	422	174	41.2	377	89.3	106	101	5.381	7.283	+35.3
-----------------------------------	------	-----	-----	------	-----	------	-----	-----	-------	-------	-------

med njimi že 174 hribovskih kmetij, kar je 35 % vseh, oziroma 41.2 % podrobneje proučenih hribovskih kmetij v obravnavani pokrajini.

K posodabljanju hlevov sodi kmetijska mehanizacija, selekcija goveje živine na ustrezno sivo-rjavo pasmo in naraščanje števila goveje črede, končni rezultat vsega pa je dvig živinorejske proizvodnje, predvsem mleka, saj se je velika večina usmerjenih kmetij osredotočila na mlečno živinorejo. Poleg kreditov za preureditev hlevov nudi zadruga kmetom kooperantom tudi kredite za kmetijske stroje, za preurejanje hiš pa ne, razen če je preureditev namenjena kmečkemu turizmu; o tem pa nekaj več kasneje.

Solčavsko je med vodilnimi regijami tudi glede števila usmerjenih kmetij, saj jih je bilo leta 1977 več od polovice vseh tamošnjih kmetij (tabela 1). Daleč pred vsemi na Solčavskem in tudi v vsej Gornji Savinjski dolini je naselje Logarska Dolina, kjer so vse kmetije med usmerjenimi, polovica jih je v Podolševi, še manj v Robanovem Kotu, medtem ko v Solčavi ni nobene. Relativno največji delež, večji kot na Solčavskem, odpade na usmerjene kmetije v južnem predgorju Golt, ki je za 7.7 % višji od solčavskega. Za 2.6 % višji je tudi v hribovskem zaledju Mozirja, predvsem zaradi Šmihela, kjer je usmerjenih tričetrť kmetij, na Brezju celo vseh šest proučenih⁸⁾, nad 40 % pa jih je tudi na Lepi Njivi in Dobrovlju, najmanj, le dobra četrtina pa v Radegundi, ki je tudi sicer med slabše stoječimi hribovskimi naselji. Z nad 40 % usmerjenih kmetij se ponaša tudi Lučka pokrajina, a različno od naselja do naselja. Daleč pred vsemi je napredni Podvolovljek z več kot tremi četrtinami usmerjenih kmetij, temu sledi z nad polovico usmerjenimi kmetijami Krnica, skoraj enaka sta Strmec in Podveža, na najslabšem pa sta Raduha s komaj četrtino usmerjenih kmetij in Konjski Vrh, kjer je teh le 16 %. Ostale regije imajo glede na celoto podpovprečen delež usmerjenih kmetij. Še najbližja mu je gornja Zadrečka dolina, v kateri je

8) Na Brezju, katerega velik del ne spada med hribovsko naselje, sem vzel v proučitev le šest najvišjih kmetij (glej seznam kmetij na str. 6), te pa so vse med usmerjenimi.

daleč na prvem mestu Dol, znatno podpovprečno je hribovsko zaledje Ljubnega (-12.8 %), na najslabšem pa so hribovske kmetije v območju spodnje Zadrebčke doline, kjer je komaj 12 % kmetij usmerjenih (na Čreti in v Zavodiceh nobena, zato pa je v Rovtu delež nekaj višji). V hribovskem zaledju Ljubnega je na najboljšem Primož, ki pa je vseeno podpovprečen (-7.9 %), daleč najslabša pa je Planina, kjer je med šestimi podrobneje obravnavanimi kmetijami usmerjena le Atelškova kmetija⁹⁾.

2.3. Modernizacija hlevov in kmetijska mehanizacija

Vse usmerjene kmetije so imele leta 1977 modernizirane hleve; leta 1978 je njih število še naraslo. Večina je predelala stare hleve (87 %), ostalih 23 hlevov pa je novih. Zaradi pomena živinoreje na hribovskih kmetijah v preteklosti, predvsem pa zaradi neprivezane živine, so postavljali že od vsega začetka velike hleve. Ti so prišli za namene modernizacije, ki je vezana tudi na številčnost goveje črede, zelo prav in jih zato ni bilo treba povečevati; take potrebe so se zaradi velikega povečanja števila goved začele javljati šele v najnovejšem času, a pri pomembnih živinorejcih v hribovskih področjih redkeje kot v dolini.

Z odpravo ovir pri nabavi kmetijskih strojev zasebnim kmetom in z izgradnjo cest je mehanizacija hribovskega kmetijstva v obravnavani pokrajini zelo hitro napredovala. Najprej so segli kmetje po ročnih motornih kosilnicah, osnovnem in najpotrebnejšem kmetijskem stroju na živinorejskih področjih; mnogi imajo danes kot priključek na kosilnico tudi obračalnik in zgrabljalnik. Kosilnice so začeli kupovati že pred izgradnjo cest, saj jih je bilo mogoče pripeljati h kmetijam tudi po kolovoznih poteh, bile pa so tudi vsestransko najlažje dosegljive; za delo v gozdu so še pred kosilnicami začeli na veliko nabavljati ročne motorne žage, ki so bile prvi moderen stroj

9) Upoštevajoč vseh dvajset hribovskih kmetij v Planini, je delež usmerjenih komaj 5 %, to je, če izvzamemo Čreto in Zavodice, kjer ni nobene usmerjene kmetije, najslabše stoječe hribovsko naselje v obravnavani pokrajini. Tako je z njo, kot bomo še videli, tudi na drugih področjih gospodarstva in prebivalstva.

na kmetijah. Nekateri, a zelo redki hribovski kmetje so si pred prodorom kosilnic omislili vprežne kosilnice, nekateri tudi tovrstne obračalnike in zgrabljalnike, kot n.pr. Logar v Logarski dolini, a to predvsem tisti, ki imajo travnike na ravnem, teh je pa med hribovci relativno malo. Stoglej, ki je imel prvi med hribovskimi kmeti kosilnico, jo je kupil leta 1953.

Kosilnice je kljub velikim strminam kmetijskega zemljišča v delu hribovskih kmetij mogoče uporabljati skoraj povsod, razen na najstrmejših pobočjih, predvsem takih, ki presegajo naklon 25° , kar je ekvivalentno strmini 47 %. Večjim strminam so prilagojene ustrezne manjše kosilnice, ki jih je pri nas lahko dobiti in je tako mogoče z njimi kositi tudi v strmih, večjih od 45 %, če so za to dani drugi pogoji, predvsem gladek svet in ustrezna trava. Tudi kamnit svet je ovira kosilnicam, tega pa je v naši pokrajini razmeroma malo.

Za kosilnicami so se začeli pojavljati prvi traktorji. Ti so bili za večino hribovskih kmetij vezani na izgradnjo primernih dostopov h kmetijam, torej predvsem na izgradnjo gozdnih cest. Na boljšem so bili tisti, ki so ceste že imeli, zato so si traktorje tudi najprej nabavili. Tudi traktor si je med hribovskimi kmeti prvi preskrbel Stoglej. To je bilo leta 1965 in sicer tri leta prej, preden je bil kmetu dovoljen nakup traktorja; zato je imel zaradi njega težave. Po odpravi omejitev si ga je med prvimi nabavil Logar iz Logarske, nato pa še nekateri "dolinci" na Solčavskem. Dokler pri nas ni bilo mogoče kupiti novega traktorja, so si najpodjetnejši kmetje po različnih poteh nabavljali stare. Visoko v hribe so prišli prvi traktorji precej kasno. Rženičnik n.pr., danes najpomembnejši mlečni proizvajalec v vsej Gornji Savinjski dolini in eden največjih med kmeti na Slovenskem, je kupil traktor šele leta 1969 (dve leti pred njim ga je v Šmihelu imel že Gačnik), torej skoraj deset let po izgradnji ceste do Šmihela; kosilnico, ki je bila prva v Šmihelu, pa je kupil 1961. leta.

Lahko rečemo, da imajo danes motorno kosilnico na vseh 422 hribovskih kmetijah, a tudi pri veliki večini ostalih 73 kmetij; mnogi od teh ima-

jo tudi obračalnik, ki ga priključijo na kosilnico, medtem ko sta obračalnik in zgrabljajnik kot traktorska priključka zaradi neugodnih tal kmetijskega zemljišča redka. Danes so na hribovskih kmetijah zelo redki kmetje, ki spravljajo krmo ročno. Izjema je spet Planina, kjer je brez motorne kosilnice še vedno tri četrtine kmetij, prava redkost pa so tudi drugi kmetijski stroji. Tudi traktorjev je na hribovskih kmetijah iz leta v leto več. Najmanj po enega imajo vse usmerjene kmetije, a tudi velika večina drugih, v podrobnejšo obdelavo zajetih kmetij, medtem ko so bili leta 1977 na ostalih 73 hribovskih kmetijah redki, se pa tudi na njih stanje izboljšuje. Številni kmetje imajo tudi traktorske prikolice, ki jim služijo za prevoze različnih tovorov.

Zelo pomemben kmetijski stroj hribovskemu kmetu živinorejcu je, poleg traktorja in kosilnice, nakladalna prikolica "nakladalka". Uporaba te pa je v hribih omejena, saj ne pride v poštev za neposredno uporabo na strmih svetih, nujna pa je zanjo dovozna cesta do kmetije. Problem uporabe nakladalk na prestrmem svetu rešujejo tako, da po strmih pobočjih speljejo zasilne ceste, sposobne za prevoz s traktorji, do katerih s strmih pu-travnih pobočij spravljajo seno ročno ali s primernimi kmetijskimi stroji, ki ga nato nakladalka s pomočjo traktorskega pogona spravi vase. V zadnjem času pa je mogoče tudi že pri nas dobiti strmejšemu travnemu zemljišču prilagojene širokoosne nakladalke, ki jih nekaj kmetov na Solčavskem že ima (Matk, Covnik, Ložekar, Rogar, Macesnik, Ložekar, Gradišnik). Leta 1977 je imelo nakladalke 72 kmetov (17 % podrobneje proučevanih kmetij), od tega 14 kmetij ali 32 % vseh kmetij na Solčavskem in 20 kmetij ali 19 % hribovskih kmetij v Lučki pokrajini.

Številnim kmetom služijo za strojno spravilo sena traktorske vile, saj jih ima večina hribovskih kmetov, ki ima traktorje. Traktorske vile so gibljivejše od nakladalk, zato jih je možno uporabljati tudi v strmejšem svetu, tudi v takem, kot ga ima n.pr. Bukovnik, lastnik najvišje kmetije na Slovenskem; povprečni naklon kmetijskega zemljišča je 28° oziroma 53 %-ni strmec.

Povečan stalež goveje živine na hribovskih kmetijah in čedalje nestalnejše poletno vreme nujno sili živinorejce k gradnji silosov ali vsaj k postavitvi dosuševalne naprave za sušenje sena; nekateri kmetje imajo že oboje. Dosuševalnike ima približno četrtnina hribovskih kmetij (spet jih je največ na Solčavskem, izven njega pa v Šmihelu, Podvolovljeku in Poljanah, daleč najmanj pa v hribovskem zaledju Ljubnega ter v gornji in spodnji Zadrecki dolini), silosi pa so na hribovskih kmetijah bolj redki; kaže, da jim bodo že v najbližji prihodnosti posvetili glavno skrb, saj so sedaj tako rekoč življenjskega pomena za hribovske živinorejce. Vseh silosov na hribovskih kmetijah je bilo 46 ali na 11 % kmetij, od tega na Solčavskem 17 in v Lučki pokrajini 15, deset kmetov pa jih je imelo celo po dva (Matk, Podbrežnik in Logar na Solčavskem, Stoglej, Sp. Podpečnik in Sp. Mlinar v Lučki pokrajini, Rženičnik v Šmihelu, Fužir na Lepi Njivi, Matjaž v Tirosku in Štrukelj v Rovtu.

Večini kmetom služi za spravilo sena na senik nad hlevom puhalnik, kolikor ga v spodnji del senika ne pripeljejo naravnost s ceste ali po "mostu", medtem ko ga v zgornjega, imenovanega "peter", spravljajo izključno s puhalnikom. Puhalnik je bil eden prvih kmetijskih strojev na obravnavanih kmetijah. Uporabljati ga je bilo mogoče z napeljavo elektrike, zato so nekateri od njih že zastareli in dotrajani, predvsem pa s premajhno zmogljivostjo glede na močno povečane potrebe; večina kmetov ima zato novejše, modernejše puhalnike.

Na modernizirane hleve na splakovanje z gnojničnimi jamami so vezani sodi in mešalci za gnojevko, v strmem svetu, kjer s sodi ni mogoče gnojiti, pa tudi cevi, po katerih s soda ali naravnost iz gnojnične jame spuščajo gnojevko po strmih rebreh. Ker vseh omenjenih pripomočkov za gnojenje ne rabijo pogosto (le nekajkrat na leto, običajno dva do trikrat), obstajajo med skupinami kmetov kooperantski odnosi, je pa nekaj kmetov, ki imajo tudi te kmetijske stroje sami zase. Podobno je tudi pri nekaterih kmetih z razvito živinorejo, ki nimajo predelanih hlevov na splakovanje, marveč se držijo še starega načina gnojenja s hlevskim gnojem. Ker je tak način gno-

jenja težaven in zamuden, obstaja možnost nabave stroja za trosenje gnoja na traktorski pogon, zato je tudi zanj najprimernejši kooperantski sistem uporabe, ki se ga na primer že poslužujejo štirje šmihelski kmetje.

Številne hribovske kmetije imajo avtomobile ali vsaj motocikle, predvsem mopede, ki so hribovskemu kmetu nujno potrebni zaradi komuniciranja z dolino in oddaljenejšimi sosedi; nekateri uporabljajo za to tudi traktor. Leta 1977 je imela na Solčavskem skoraj vsaka kmetija avto, enako v Šmihelu, Podvolovljeku, Poljanah, Rovtu in na Lepi Njivi, na več kot polovici kmetij pa še v Krnici, Raduhi, Tirosku, Florjanu, Teru in Primožu; zanimivo je, da je bilo precej avtomobilov in motorjev tudi v Planini (5 avtomobilov in 5 motorjev, a le 6 traktorjev).

Redki so trosilniki umetnega gnoja; okrog 20 jih je na hribovskih kmetijah. Umetni gnoj uporabljajo predvsem tisti kmetje, ki imajo zaradi številne goveje črede premalo hlevskega gnoja oziroma gnojnice. Pred prehodom na izplakovalne hleve so uporabljali relativno več umetnega gnoja, medtem ko danes gnojnica na usmerjenih kmetijah zadostí večini potreb po gnojenju. Umetni gnoj je drag, zato ga hribovski kmetje sedaj, ko ga je zlahka mogoče spravljati po cestah h kmetijam, ne uporabljajo toliko, kot bi ga, če bi bila cena sprejemljivejša.

Leta 1977 je bilo 92 ali 19 % vseh oziroma 22 % podrobneje obravnavanih hribovskih kmetij, ki so imele tako imenovano popolno kmetijsko mehanizacijo. Ta vključuje poleg moderniziranega hleva traktor, kosilnico, obračalnik, zgrabljalnik, nakladalko ali vsaj traktorske vile, sod in mešalec za gnojevko ali trosilec hlevskega gnoja, puhalnik ter dosuševalnik sena ali silos (tisti kmetje, ki imajo silos, imajo tudi dosuševalnik); tu so vštete tudi tiste kmetije, ki imajo posamezne kmetijske stroje kot kooperanti z drugimi kmeti. Tovrstnih kmetij je spet največ na Solčavskem, 17 ali 39 % (v Logarski Dolini z Matkovim kotom je takih 82 %), v Lučki pokrajini jih je 20 ali 19 % (največ v Podvolovljeku, 8, 6 v Krnici itd.), v Šmihelu 10 ali polovica vseh kmetij, po 5 v Florjanu, Tirosku in Šmiklavžu itd. Brez njih je bi-

la Čreta, Radegunda, Solčava in Zavodice, po eno pa je imela Podveža, Konjski Vrh, Primož, Savina in Planina. Med najslabšimi je spet hribovsko zaledje Ljubnega in spodnja Zadrecka dolina.

3. KMETIJSKO GOSPODARSTVO

Govor bo predvsem o živinoreji, točneje govedoreji, ki je poleg gozdarstva najpomembnejši vir dohodkov iz kmetijskega gospodarstva na obravnavanih hribovskih kmetijah; v perspektivi je govedoreja pomembnejša od gozdarstva. Morebitni drugi dohodki na kmetijah so manj pomembni, če izvzamemo kmečki turizem, s katerim pa se ukvarjajo le redke hribovske kmetije. Neocenljiv pa je tisti del dohodka, ki ga dobijo kmetje od žaganega lesa; o tem bo nekaj več govora v zaključnem delu študije.

3.1. Mlečna živinoreja

Usmerjenost živinoreje je tristranska: mlečna, mesna in plemenska. Daleč najpomembnejša je mlečna živinoreja. Mleko se še vedno zlahka in redno oddaja, kar prinaša kmetu reden vir dohodka, za razliko od lesa, kjer je izkupiček navadno le enkrat na leto. Kmetijskim kooperantom zagotavlja in opravlja odkup kmetijska zadruga, zato so skoraj vsi hribovski mlečni proizvajalci zadružni kooperanti; zelo redke so hribovske kmetije, ki oddajajo mleko naravnost potrošnikom. Precej je hribovcev, ki se jim mleka zaradi velike oddaljenosti od zbirnih centrov ne splača voziti tako daleč. Taki kmetje imajo zato malo krav; mleko, ki ga imajo, pa porabijo doma za ljudi in živino. Tako je na Čreti in v Planini ter v zgornjih, oddaljenejših delih visokih hribovskih naselij v zaledju Ljubnega, v večjem delu Zgornje Radegunde, Rovta in Dobrovlja.

Mleko zbira mlekarna v Radmirju, od tam pa ga vozijo v Ljubljanske mlekarne. Kmetje ga spravljajo do zbirališč, od koder ga vozi kdo od kmetov s traktorsko prikolico do zbirališč ob glavnih cestah, kjer ga pobirajo mlekarniški tovornjaki. Izjema so kmetije v večjem delu Matkovega kota

in Podolševe, od koder odvaža mleko do zime mlekarniški tovornjak na krožni vožnji po panoramski cesti od Logarske doline do Solčave; pozimi dostavljajo mleko v Logarsko dolino oziroma Solčavo.

Zbrani so podatki o količini oddanega mleka v letu 1975 in 1977¹⁰⁾. Iz obeh podatkov odseva močan porast oddanega mleka, in sicer za 35.3 %, to je za 802.522 l, od 2,270.858 litrov leta 1975 na 3,073.410 litrov v letu 1977 (glej tabeli 1 in 3). Leta 1977 je oddala hribovska kmetija povprečno 7.283 l mleka¹¹⁾.

Med regijami se je količina oddanega mleka najbolj povzpela v hribovskem zaledju Mozirja, za 56.6 %, ki je na prvem mestu tudi v količini oddanega mleka. Tu izstopata predvsem celotni Šmihel in šest obravnavanih kmetij na Brezju, medtem ko druga naselja, zlasti Dobrovlje in Radeveda, zaostajajo; Dobrovlje kot celota zato, ker oddajajo mleko od sedmih kmetov le trije, ki so ga leta 1977 oddali povprečno 11.000 litrov, Radeveda pa glede na celoto in dajalce. Lepa Njiva kljub znatnemu deležu narasta oddanega mleka zaostaja v količini tako v celoti kot glede na posamezno kmetijo. Posebno mesto v hribovskem zaledju Mozirja zavzemata Brezje in Šmihel, kar zgovorno kažeta priloženi tabeli 1 in 3; med najboljšimi sta tudi v celotnem obravnavanem področju. Trenutno je na prvem mestu Brezje, glede na perspektive v odnosu na celoto pa so med njima razlike, ki gredo v prid Šmihela. Na hribovskih kmetijah Brezja so trije izraziti mlečni živi-

10) Podatke sem dobil na Zgornjesavinjski kmetijski zadrugi. Zbrali so jih vestni kmetijski pospeševalci z ljubeznivim posredovanjem direktorja zadruge mag. Lojzeta Plaznika, dipl.ing. agronomije. Po isti poti sem dobil tudi podatke o prodani goveji živini. Ing. Plazniku in pospeševalcem se tudi po tej poti za obsežno in vestno opravljeno delo najlepše zahvaljujem.

11) V izračun so zajete vse obravnavane kmetije in ne le tiste, ki so leta 1977 mleko oddajale; teh je bilo 312 ali 74 %, na vsako od njih pa je prišlo 9.851 l mleka ali 35 % več, kot je povpreček za celoto. Čeprav je navedeni podatek realnejši, sem se, kot pri drugih pokazateljih stanja na hribovskih kmetijah, držal metode izračunavanja povprečkov glede na celoto; večja odstopanja od povprečka v regijah ali naseljih bom posebej navajal med tek-
stom.

norejci (Breznik, Breclj in Žnidar), ki imajo zanjo tudi najboljše pogoje. Nanje je odpadlo 87 % oddanega mleka ali povprečno 31.700 litrov v letu 1977, delež narasta med 1975 in 1977 pa je bil pri njih 121 % ali 17.333 l povprečno na kmetijo; leta 1977 je prišlo na breške kmetije, ki oddajajo mleko, povprečno 21.800 l mleka. Glede na doseženo stopnjo kmetijske mehanizacije in racionalizacije proizvodnje na Brezju pri Breclju, Brezniku in Žnidarju ne moremo računati na občutnejši narast mlečne proizvodnje. V Šmihelu je bil sicer narast količine oddanega mleka med leti 1975 in 1977 znatno nižji, ne pa tudi povprečna količina oddanega mleka, ki je le nekaj nižja kot na Brezju (za 1525 l). Največja prednost Šmihela pa je predvsem v tem, da je še daleč od kulminacije mlečne proizvodnje, saj je bila dosežena tolikšna proizvodnja le pri 45 % moderniziranih hlevih (Brezje pri 67 %), medtem ko je modernizacija nadaljnjih 40 % hlevov že v teku. Res je sicer, da je prispeval tudi leta 1977 glavni delež k skupni količini oddanega mleka v Šmihelu Rženičnik s 60.000 litri, vendar je bilo v vasi še šest kmetov, ki so oddali 20.000 in več litrov mleka (Žlebnik 30.000, Lesjak 26.000, Jesevnik 24.000, Konečnik in Hriberšek po 22.000 ter Naraločnik 20.000 litrov), med 18.000 in 20.000 litri pa še Napotnik in Berbuč. Vsi omenjeni hribovski kmetje v Šmihelu so oddali leta 1977 povprečno 26.833 l mleka, brez Rženičnika pa še vedno 22.688 litrov. Zato lahko računamo, da se bo v Šmihelu proizvodnja mleka ob pogojih, kakršni so bili leta 1977 za razvoj mlečne živinoreje, že v najbližji prihodnosti občutno dvignila, medtem ko za Brezje tega ne moremo pričakovati.

Po količini povprečno oddanega mleka na kmetijo je na drugem mestu gornja Zadrebčka dolina z 8.938 litri, bil pa je tu porast med 1975 in 1977 manjši, le 22.9 %. Med naselji je glede na količino oddanega mleka na kmetijo daleč pred drugimi Dol z 79 % nad povprečjem, nekaj nad povprečjem sta bila še Šmiklavž in Tirosek; Florjan in zlasti Lenart pa sta bila pod njim, čeprav se je v Lenartu dvignila količina oddanega mleka med leti 1975 in 1977 za 48.4 %, kar je bilo daleč največ v gornji Zadrebčki dolini. Pomen, ki ga pripisujejo prodaji mleka hribovski kmetje v gornji Zadrebčki dolini,

se kaže v tem, da ga oddajajo, razen osmih, vsi, tudi najbolj oddaljeni (teh je 93.5 %, povprečje za celotno obravnavano pokrajino pa je 73.7 %). Med kmeti ga je leta 1977 oddal največ Mavrič iz Florjana, 34.000 litrov, kmetov, ki so ga oddali več kot 20.000 litrov pa je bilo še sedem ali 8.5 % z vseh hribovskih kmetij v gornji Zadrečki dolini (Enci 27.000 l, Suhovršnik 26.000, Matjaž in Podmeninšek po 25.000, Sp. Podbrežnik 21.000 ter Sp. Sluga in Požežnik po 20.000 litrov). Na vsakega od njih, vključujoč Mavriča, je prišlo povprečno 24.750 l, brez njega pa 23.428 litrov.

Gornji Zadrečki dolini sledi Solčavsko s povprečno 8.051 litri oddanega mleka na kmetijo, kar je ok. 10 % več, kot je povpreček za celoto. Preseneča, da se je Solčavsko, kljub bogatim gozdovom, tako močno usmerilo tudi v mlečno živinorejo, čeprav zanjo zaradi ostre klime in znatnih strmin kmetijske zemlje (povprečni naklon je 18.4° oziroma 33 %, vključujoč ravninske kmetije v Logarski dolini, ob Savinji pri Rogovilcu in v dnu Robanovega kota) ni najugodnejših osnov; znatni dohodki od lesa, razvejana mreža gozdnih cest, želja po modernizaciji kmetij, izkoriščajoč tudi slabše pogoje in predvsem pogum ter sposobnost večine kmečkih gospodarjev, to so glavni dejavniki napredka na Solčavskem. Tudi glede količine oddanega mleka na kmetijo stopa v ospredje na Solčavskem Logarska Dolina; nad regionalnim povprečkom je še Robanov Kot, 19 % pod njim je Podolševa, na najslabšem pa je Solčava s 464 litri oddanega mleka na kmetijo; tu ga je oddajal le Sp. Icmanik, pa še ta ga je oddal le 2320 litrov (polovico manj kot leta 1975). Med kmeti na Solčavskem so štirje, ki so leta 1977 oddali 20.000 litrov in več mleka, največ Govc, 35.000 litrov, ki mu sledi Matk z 29.000 litri, Covnik s 24.000 in Zg. Belšek z 20.000 litri. Robnik, ki je bil v Podolševi na prvem mestu, ga je oddal 16.000 litrov, kar je daleč največ v vsej vasi. Odkup mleka preko zadruga se je na Solčavskem med leti 1975 in 1977 povečal kar za 39.6 %, največ v Podolševi, kjer je zanimanje zanj močno naraslo, pa tudi v Logarski Dolini. Računati smemo, da se bo proizvodnja mleka še nadalje dvigovala, saj se mnogi kmetje opremljajo z najmodernejšimi kmetijskimi stroji, si še modernizirajo hleve (Ploder, Prodnik), gor-

marec

nje tri kmetije v Robanovem Kotu (Vršnik, Knez, Haudej) pa bodo verjetno že leta 1979 dokončno povezane s cesto.

Le nekoliko nadpovprečna je količina odlanega mleka v Lučki pokrajini (+4.7 %) v odnosu na celotno obravnavano pokrajino. Posebno mesto gre tu Podvolovljeku z dobro razvito mlečno živinorejo, ki je prekoračil regionalni povpreček za 46 %, glede na vse obravnavane kmetije pa za 53 %. Višji povpreček od regionalnega ima še Strmec, +28,6 % (predvsem na račun Sp. Strmčnika, ki je oddal 36.000 litrov mleka in bil na četrtem mestu med hribovskimi kmeti obravnavane pokrajine, in deloma še Zg. Strmčnika z 21.000 litri), vsa druga štiri naselja v Lučki pokrajini pa so pod njim: najmanj Krnica (-3.8 %) in Raduha (-7.3 %), sledi Podveža (-13.8 %) in končno Konjski Vrh (-31.2 %) z najslabšimi možnostmi za mlečno živinorejo v Lučki pokrajini (znatna oddaljenost zgornjih kmetij od glavne ceste, velika strmina kmetijskega zemljišča in neugodna demografska slika); tu je daleč pred vsemi Kosmač s 24.000 litri. Največ mleka v vsej Lučki pokrajini je leta 1977 oddal že imenovani Sp. Strmčnik, ki mu sledijo: Ramše in Metulj po 30.000 litrov, Sp. Jerovčnik in Sp. Podpečnik po 27.000 litrov, Kosmač 24.000 litrov, po 22.000 litrov Sp. Mlinar in Sp. Jezernik, po 20.000 litrov pa Zg. Zavratnik, Pogorevčnik in Markovnik. Med leti 1975 in 1977 se je količina oddanega mleka povzpela za 38.4 %, relativno največ v Strmecu in Raduhi, najmanj pa v Podveži, +1.5 %; večina kmetov je v Podveži oddala manj mleka, več so ga oddali le Pečovnik, Sedlšak, Koklejš, Kladnik, Prek in zlasti Markovnik (5838 litrov ali 43 % več kot leta 1975).

Več kot pol manjša (-51 %) je bila leta 1977 povprečna količina oddanega mleka na kmetijo v hribovskem zaledju Ljubnega v odnosu do vseh hribovskih kmetij obravnavane pokrajine. Neugodna slika mlečne živinoreje gre predvsem na račun velike oddaljenosti znatnega števila kmetij od doline, kljub povezanosti z gozdnimi cestami, dalje strmega kmetijskega zemljišča (povprečno okrog 34 % oziroma 19.2°, kar je med regijami največ v GSD), zelo neugodne strukture kmečkega prebivalstva in znatno nadpovprečne nadmorske višine kmečkega doma. To najbolj izstopa v Planini ter na

zgornjih kmetijah Tera in Primoža, ki mleka ne oddajajo. Kolikor ga imajo, ga porabijo doma. Najmanj mleka ima Planina, kjer sta na kmetiji povprečno manj kot dve kravi (največ, in sicer pet jih je imel Atelšek), veliko boljše pa tudi ni bilo pri tovrstnih kmetijah v Primožu (povpr. 2.1 na kmetijo). Slabo stanje mlečne živinoreje se v hribovskem zaledju Ljubnega kaže že v tem, da je Savina, ki je sicer glede oddanega mleka na kmetijo daleč pred drugimi hribovskimi naselji v regiji, glede na celotno obravnavano pokrajino še vedno podpovprečna (-15.2 %), razen tega pa odpade glavni delež le na tri kmetije, to je na 19 % tamošnjih kmetij (Hojnik 23.000 litrov, Vrtnik 12.000 in Žačnik 10.000 litrov), ki pa oddajo 46 % vsega mleka v naselju. Kmetije v Teru oddajo povprečno 56 % manj mleka, kot je povpreček za vse obravnavane hribovske kmetije, kmetije v Primožu pa celo 59 % manj. V Teru ni bilo nikogar, ki bi leta 1977 oddal več kot 20.000 litrov mleka. Najbližji temu je bil Gril s 16.000 litri, 3.000 litrov manj ga je oddal Kij, z 10.000 litri je bil na tretjem mestu Sedovnik, medtem ko ga je v Primožu oddal več kot 10.000 litrov le Grudnik, 12.000 litrov. Med leti 1975 in 1977 se je oddaja mleka dvignila za 85.000 litrov ali za 55 %, relativno največ v Primožu in Teru, v vsakem od obeh za 74 %, v Savini, kjer je bila že leta 1975 relativno visoka, pa le za 35 %.

Čreta na jugovzhodni rebri spodnje Zadrečke doline mleka ne oddaja, saj ga s povprečno dvema kravama na kmetijo (stanje leta 1975) tudi ne more veliko proizvesti. Tudi v Rovtu je bila povprečna oddaja mleka na kmetijo znatno nižja od povprečka glede na celotno obravnavano pokrajino (-63 %). V njej je le en pomembnejši mlečni živinorejec (Štrukelj), pa še ta je leta 1977 oddal manj kot 20.000 litrov mleka (16.000); druga dva, Brčun in Krnčnik, ki imata moderniziran hlev in zato dobre pogoje tudi za mlečno živinorejo, sta ga leta 1977 oddala le 9.000 oziroma 10.000 litrov, podobno tudi Volažnik, ki pa ima hlev še po starem. Preseneča, da se je v Rovtu zmanjšala količina oddanega mleka med leti 1975 in 1977, in sicer kar za 22.2 %; poleg Solčave, kjer je bilo relativno, ne pa tudi absolutno znižanje še večje, je to med večjimi hribovskimi naselji v obravnavani pokrajini e-

nika in Bečuča v Šmihelu s po tremi plemenski telicami in še nekaterih.

dini primer. Do tega je prišlo zato, ker mleka ne oddajajo več kmetje v Malem Rovtu in najvišje kmetije v Velikem Rovtu, med katerimi je tudi Bele, ki ga je leta 1975 oddal 10.000 litrov (poleg Brčuna s 13.000 litri je bil takrat med najmočnejšimi dobavitelji mleka v Rovtu).

Ostane še pregled nad kmetijami južnega predgorja Golt, to je v Poljanah, vključujoč Goličnika. V celem oddaja to področje 8.7 % manj mleka na kmetijo, kot je povpreček za celoto. Takoj pa je treba poudariti, da je tu izredno napredna kmetija Čremešnik, ki je med najboljše stoječimi v celotni Gornji Savinjski dolini z moderniziranim hlevom, s popolno kmetijsko mehanizacijo, z dvanajstglavo čredo krav in s petimi telicami (stanje leta 1978), s prenovljeno hišo in z zelo uspelim kmečkim turizmom. Čremešnik je oddal leta 1977 43.000 litrov mleka, torej 46 % v vsej regiji (5.000 litrov več kot leta 1975). Druge kmetije ga oddajajo občutno manj, še največ Bursečnik (okrog 9.000 litrov), ki ima tudi že moderniziran hlev s 5 kravami in 4 telicami, ter deloma Joneš v Negujnici s 5 kravami in dvema telicama, a s starim hlevom, oddal pa je leta 1977 8.000 litrov mleka.

3.2. Mesna in plemenska živinoreja

Razen mleka dá na hribovskih kmetijah med živinorejskimi tržnimi proizvodi nekaj izkupička še mesna in plemenska živina, na katero odpade, upoštevajoč domače zakole, okrog 38 % od celokupne živinorejske tržne proizvodnje, brez njih pa le 22 %. V celoti slika ni vzpodbudna. Izstopajo le nekateri posamezniki, med naselji pa Brezje z 31 oddanimi pitanci ali 5.2 na kmetijo, Šmihel s povprečno dvema plemenskimi telicami na kmetijo in Lepa Njiva ter Rovt s povprečno 0.8 pitanci. Gornja Zadrebka dolina prednjači v oddanih teletih, saj jih je prišlo v Šmiklavžu povprečno na kmetijo 2.1, v Tirosku 1.7, v Florjanu 1.5, v Lenartu 1.4 in v Rovtu s Čreto 1.2 na kmetijo. Nekaj več oddane živine gre predvsem na račun posameznih živinorejcev, tako n.pr. na Brezju Žnidarja, ki je oddal 16 pitancev (daleč največ v vsej proučevani pokrajini), Keceja na Dobrovlju s štirimi pitanci, Rženičnika in Berbuča v Šmihelu s po tremi plemenskimi telicami in še nekaterih.

Posebno mesto gre Stogleju, ki redi v kooperaciji (najprej z žalskim kombinatom, sedaj z Zgornjesavinjsko kmetijsko zadrugo) večje število plemenskih telic; oddaja jih po dveh letih reje. Leta 1977 jih je imel v reji 15. Računajoč dohodek, ki ga je imel od njih, sem za leto 1977 štel polovico tega, ker so telice godne za oddajo povprečno šele po dveh letih. Leta 1977 je bil Stoglej edini tovrstni kooperant, leto kasneje se mu je pridružil Logar iz Logarske doline, leta 1979 pa Covník.

3.3. Kmečki turizem

Kot že spredaj omenjeno, se s kmečkim turizmom ukvarjajo le redke hribovske kmetije. Pri nobeni od njih pa ne predstavlja glavne gospodarske dejavnosti, ampak dodatno. Dajanje družbene pomoči zanj je vezano na že urejeno, modernizirano kmetijsko gospodarstvo; presoja, če je zanj na voljo potrebno usposobljeno osebje pa je prepuščena samim kmečkim interesentom. In tudi to je ena od mnogih zavor za razmah kmečkega turizma (več o njem v obravnavani pokrajini glej tudi v: D.Meze, 1968). Prvotno navdušenje zanj pojenjuje, čeprav želje po njem niso nič manjše. Ob urejenju, se pravi tržno usmerjeni kmetijski proizvodnji je preko kmetijske zadruge možno dobiti ustrezna posojila za preureditev domov za potrebe kmečkega turizma. Te so nekateri kmetje leta 1977 tudi dobili, vprašanje pa je, koliko in kdaj jim bo uspelo spraviti turizem v življenje. Izkušnje s terena kažejo, da marsikje to ne bo lahko.

Med hribovskimi kmeti so bili leta 1977 le trije, ki imajo kmečki turizem že tradicionalno dobro razvit; to so Stoglej, Čremešnik in Govec. Ostala dva, Plesnik in Podbrežnik pa je težje šteti med prave "kmečke turiste", prvega zato, ker ima že vseskozi gostilno, Podbrežnik pa ima za turiste samo osem ležišč in nudi gostom le polpenzion. Novih 19 hribovskih kmetov ima bolj ali manj realne možnosti za razvoj kmečkega turizma. Zanj so že dobili kredit. Od teh je Žeroničnik v Poljanah z njim že začel, pred otvoritvijo pa je tudi pri Završniku v Florjanu. Drugje je šele v nastajanju. Največje zanimanje za kmečki turizem je v Šmihelu, kjer je dobilo

Tabela 2

Grabivo lesno hrbovskih kmetij n 69D 31. 12. 1977

regija M = moški mnoštvo 435 1) kmetij	5 skupaj		0-6		7-15		16-65		nad 65		Razli: preb. %	na kmetiji			
	štev.	M %	%	M %	%	M %	DELOVNA SILA		%	M %		%	obujna preb.	Razlika preb.	skladna Razlika skladn.
							%	M %							
Logarska Dolina	55	56.4	20.0	81.8	10.9	50.0	60.0	48.5	9.1	60.0	90.9	5.5	5.0	2.5	
Podolje	73	45.2	4.1	66.7	13.7	30.0	63.0	45.7	19.2	50.0	94.5	4.6	4.3	2.4	
Podgorje	67	47.8	1.5	-	25.4	58.8	50.7	47.0	22.4	40.0	91.0	5.1	4.7	2.2	
Solava	17	29.4	-	-	11.8	50.0	64.7	27.3	23.5	25.0	76.5	3.4	2.6	1.4	
Solavsko	212	47.6	7.1	73.3	16.5	48.6	58.5	45.2	17.9	44.7	91.0	4.8	4.4	2.3	
Podolje	80	50.0	12.5	50.0	18.8	40.0	58.8	58.3	10.0	37.5	86.3	5.0	4.3	2.5	
Podgorje	55	47.3	3.6	-	12.7	28.6	67.3	56.8	16.4	33.3	92.7	3.2	3.0	1.9	
Trnava	129	50.4	9.3	33.3	18.6	66.7	60.5	47.4	11.6	53.3	83.7	5.6	4.7	2.7	
Podgorje	109	47.7	8.3	22.2	20.2	40.9	56.0	54.1	15.6	47.1	77.1	5.5	4.2	2.3	
Trnava	41	51.2	7.3	-	14.6	66.7	58.5	58.3	19.5	37.5	95.1	3.7	3.5	2.0	
Podgorje	98	48.0	5.1	20.0	17.3	58.8	60.2	47.5	17.3	47.1	82.7	5.2	4.3	2.2	
Podgorje	512	49.0	8.0	29.3	17.8	51.6	59.8	52.0	14.4	44.6	84.4	4.8	4.1	2.3	
Trnava	153	53.6	7.8	33.3	17.6	48.1	61.4	57.4	13.1	55.0	88.2	5.5	4.8	5.5	
Trnava	92	48.9	4.3	75.0	14.1	38.5	68.5	50.8	13.0	41.7	87.0	5.4	4.7	3.3	
Trnava 1)	70	50.0	4.3	33.3	8.6	66.7	65.7	50.0	21.4	46.7	91.4	3.7	3.4	1.8	
Trnava	86	44.2	11.6	40.0	19.9	41.2	59.3	43.1	9.3	62.5	83.7	5.4	4.5	2.7	
Podgorje	401	49.9	7.2	41.4	15.7	46.0	63.3	51.6	13.7	50.9	87.5	5.0	4.4	2.7	
1) v Stanini je zajetih vseh 19 kmetij															
Trnava	115	55.7	7.0	75.0	25.2	58.6	54.8	54.0	13.0	46.7	87.8	5.8	5.1	2.7	
Podgorje	63	47.6	11.1	42.9	15.9	30.0	50.8	56.3	22.2	42.9	87.3	5.7	5.0	2.4	
Podgorje	159	49.1	5.0	50.0	19.5	38.7	66.0	52.4	9.4	46.7	79.2	5.9	4.7	2.4	
Podgorje	35	57.1	17.1	66.7	17.1	50.0	60.0	52.4	5.7	100	91.4	5.8	5.3	2.8	
Podgorje	35	51.4	8.6	33.3	14.3	40.0	65.7	47.8	11.4	100	68.6	5.0	3.4	2.2	
Podgorje	407	51.6	7.9	56.3	19.9	45.7	60.0	52.9	12.3	52.0	83.0	5.7	4.8	2.5	

Točka 2

Črbelno-črna hrbovitost kmetij v 6.9D 31.12.1977

regija M = moški m. selje	Skupaj										kmetice preb. %	na kmetiji		
	štev.	M%	%	M%	%	M%	%	M%	%	M%		skupno preb.	Amorfo preb.	črna preb.
Trnovska	154	50.6	3.2	-	24.0	45.9	61.7	55.8	11.0	47.1	76.0	5.5	4.2	2.3
Ljubljana	85	48.2	11.8	50.0	14.1	41.7	60.0	51.0	14.1	41.7	80.0	4.5	3.6	1.9
Del	24	62.5	-	-	25.0	66.7	50.0	66.7	25.0	50.0	95.8	4.8	4.6	2.1
Ljubljana	126	51.6	7.1	33.3	23.8	43.3	59.5	56.0	9.5	58.3	81.0	6.6	5.4	2.8
Flora	136	50.7	5.9	37.5	27.9	52.6	51.5	52.9	14.7	45.0	84.6	5.9	5.0	2.4
gor. Zentrčka občina	525	51.0	6.1	34.4	23.4	48.0	57.7	54.8	12.8	47.8	81.0	5.6	4.5	2.3

Preval	88	51.1	6.8	33.3	13.6	33.3	58.0	54.9	21.6	57.9	88.6	4.2	3.7	1.8
Preval	18	50.0	11.1	-	33.3	50.0	33.3	50.0	22.2	75.0	77.8	4.5	3.5	0.9
gor. Zentrčka občina	106	50.9	7.5	25.0	17.0	38.9	53.8	54.4	21.7	60.9	86.8	4.2	3.7	1.6

Belgona + Polonik	59	54.2	6.8	50.0	11.9	71.4	62.7	56.8	18.6	36.4	81.4	3.9	3.2	1.7
turno pr. oborje jele	59	54.2	6.8	50.0	11.9	71.4	62.7	56.8	18.6	36.4	81.4	3.9	3.2	1.7

skupaj hrbovit. 1) kmetije v 6.9D	2.222	50.3	7.2	42.2	18.8	48.1	59.6	52.3	14.3	48.4	84.6	5.1	4.3	2.3
skupaj hrbovit. 2) kmetije v 6.9D	2.180	50.3	7.3	42.1	19.0	48.2	59.7	52.4	14.0	48.5	84.4	5.2	4.4	2.4

- 1) na 435. kmetijah
- 2) na 422. kmetijah

zanj kredit že šest kmetij, in na štirih kmetijah v območju Matkovega kota in Podolševe, vštrevši Bukovnika. Drugih sedem kandidatov je raztrese-
nih po vsej pokrajini: po dva sta v Krnici in Raduhi, po eden pa na Dobrov-
lju, v Florjanu in Šmiklavžu. Od obstoječih ponudnikov kmečkega turizma
ima največje zmogljivosti Stoglej z 18 ležišči, Čremešnik jih ima 12, Za-
vršnik 10 in Govec 8, vsi s polnim penzionom.

4. PREBIVALSTVO

Na vseh 495 hribovskih kmetijah obravnavane pokrajine je konec le-
ta 1977 živelo 2.400 ljudi ali 15.7 % vsega prebivalstva Gornje Savinjske
doline, na podrobneje obravnavanih 422 kmetijah pa 2.180 ali 14.2 %¹²⁾.
Največji delež med regijami odpade na gornjo Zadrebčko dolino, kjer živi
24.1 % vsega prebivalstva hribovskih kmetij, le nekaj manj v Lučki pokra-
jini, 23.5 %, tej sledi hribovsko zaledje Mozirja z 18.7 % in hribovsko za-
ledje Ljubnega s 16.5 %; v ostalih treh regijah pa je delež manjši od 10 %.
Med naselji je na prvem mestu Lepa Njiva s 7.3 % vsega, na hribovskih
kmetijah živečega prebivalstva, 0.2 % manj ga je v Tirosku, 7 % ga živi v
Teru, 6.2 % v Florjanu med 5 in 6 % pa v Krnici, Lenartu, Šmihelu in v Ra-
duhi. To so naselja z več kot 100 prebivalci. V vseh drugih naseljih jih ži-
vi na hribovskih kmetijah manj, še najmanj v Solčavi, 17, eden več na
Čreti, 24 jih je v Dolu itd.

Podrobno stanje prebivalstva na hribovskih kmetijah leta 1977 kaže
tabela 2. Iz nje je mogoče izluščiti naslednje:

Med regijami ima glede na celotno obravnavano pokrajino najugodnej-
šo prebivalstveno sliko hribovsko zaledje Mozirja: največ je vseh in tudi
kmečkih prebivalcev na kmetiji, nadpovprečen je delež starostnih skupin
do 65 let starosti, manj je tudi starejših od 65 let, nadpovprečno pa je

12) Vsi nadaljnji izsledki, kakor tudi tabela 2, kažejo stanje na podrobne-
je obravnavanih 422 hribovskih kmetijah, skupaj s celotno Planino pa na
435 kmetijah, kar je tudi v tabeli posebej označeno.

število efektivne kmečke delovne sile na kmetijo¹³⁾. Negativen je samo delež kmečkega prebivalstva, ki je za 1.4 % nižji od povprečka, in dejstvo, da je 2.6 % več moških kot žensk; zadnje je še posebej zaskrbljujoče zato, ker je tudi sicer v povprečku obravnavane pokrajine prisoten degeneracijski pojav, ki ga nakazuje številčno razmerje med spoloma in gre v prid moških za 0.6 %. Med naselji v hribovskem zaledju Mozirja je številčna prevlada moških zlasti izrazita na Brezju in v Šmihelu, nad polovico jih je še na Dobrovlju, normalno stanje pa kažeta le Lepa Njiva in zlasti Radegunda, kjer je 4.8 % več žensk kot moških. Na Brezju in v Šmihelu je visok delež kmečkega prebivalstva in nadpovprečno število efektivne kmečke delovne sile na kmetijo, razveseljiv pa je v obeh naseljih delež mladih (v Šmihelu 32.2 %, na Brezju celo 2 % več), od tega na Brezju najmlajših, v Šmihelu pa starostne skupine 7 - 15 let. Na Lepi Njivi, ki je najgosteje naseljeno hribovsko naselje je malo mladih (24.5 %), nad povprečjem je skupna delovna sila, malo je starejših od 65 let, med prebivalci, živečimi na kmetijah, pa je 20.8 % nekmetov (večji delež teh je med naselji obravnavane pokrajine zaznamovan le na Dobrovlju, na Čreti, v Solčavi, Raduhi in Teru, torej, razen v zadnjih dveh, v manjših naseljih).

Na Solčavsko je med regijami najbolj agrarno; nekmetijske dejavnosti na kmetijah živečega prebivalstva preživljajo le 9 % tamkajšnjih ljudi, najmanj v Podolševi, 5.5 % in največ na petih kmetijah v Solčavi, 27.5 %. Med hribovskimi naselji v celotni obravnavani pokrajini ima večji delež kmečkega prebivalstva od Podolševe le pet kmetij v Dolu in Strmec. Na Solčavskem je podpovprečen delež mladih in skupne ter efektivne delovne sile, nadpovprečen pa je delež nad 65 let starih, medtem ko je žensk 4.8 % več od moških. Število na kmetijah živečih kmečkih prebivalcev je enako povprečku, manjše od njega pa je število na kmetijah živečega skupnega prebi-

13) K efektivni kmečki delovni sili sem računal starostne letnike 16-65, od teh pa so odšteti vsi družinski člani, ki jim kmetijstvo ni glavni poklic, ter za delo nesposobni, medtem ko so dijaki, študentje, vajenci in žene ali možje zaposlenih šteti kot polovična delovna sila.

valstva. Med naselji na Solčavskem kaže največje znake staranja prebivalstvo Robanovega Kota, saj je v njem najmanjši delež delovne sile, tam je tudi malo naraščaja, znatno nadpovprečen pa je delež starejših od 65 let. Nasprotje Robanovemu Kotu pa je Logarska Dolina, ki ima najobetavnejše prebivalstvene razmere, z izjemo starostne skupine 7-15 let, ki je za 8.1 % nižja od povprečka obravnavane pokrajine.

Tudi v Lučki pokrajini je, glede na celotno obravnavano pokrajino, zadovoljiva prebivalstvena slika. Prevladuje žensko prebivalstvo. Nadpovprečen je delež otrok do sedmega leta starosti in delovna sila, pod povprečkom pa je delež mladine med 7. in 16. letom, nekaj nadpovprečen pa je delež starejših od 65 let. Delež kmečkega prebivalstva je enak povprečku, pod njim je povprečno število kmečkega in skupnega prebivalstva na kmetijo, za 0.1 % pa je manjše tudi število efektivne kmečke delovne sile na kmetijo. Med naselji v Lučki pokrajini je na najboljšem Podvolovljek, ki mu sledita Krnica in Raduha (v Raduhi je znatno podpovprečen delež kmečkega prebivalstva, -7.3 %, za 1.6 % višji od povprečka je delež prebivalcev, starejših od 65 let, v Krnici pa je le nekaj manjši delež mladine med 7. in 16. letom). Med najslabšimi hribovskimi naselji v Lučki pokrajini sta Podveža in Konjski Vrh. V Podveži je občutno manjši delež mladine do 16 let (-10 %), nadpovprečen je delež starejših od 65 let (+2.4 %), nizko je povprečno število skupnega in kmečkega prebivalstva na kmetijo, še posebej izrazito pa je nizko število efektivne kmečke delovne sile, ki je v Podveži najmanj v vsej obravnavani pokrajini; znatno nadpovprečen je delež skupne delovne sile (+7.7 %) ter prevlada žensk za 5.6 %. V Konjskem Vrhju bôde v oči skoraj v celoti negativen starostni sestav (izjema je le starostna skupina 16-65 let, ki je za 0.5 % višja od povprečka obravnavane pokrajine), manj od povprečka je tudi kmečkega prebivalstva in efektivne kmečke delovne sile, enako povprečku je skupno število prebivalstva na kmetiji, pozitivno pa je, da je delež žensk višji za 4 %.

Hribovsko zaledje Ljubnega je v prebivalstveni sestavi glede na posamezna naselja zelo neenotno. V celoti kaže sicer zadovoljivo stanje, ki je

v splošnem boljše od povprečka celotne obravnavane pokrajine (izjema je starostna skupina 7-15 let, katere delež je za 2.3 % manjši od povprečka), kar pa gre predvsem na račun izjemno dobrega stanja v Savini in slabega stanja na ostalih treh hribovskih naseljih. Savina izstopa po nadpovprečnem deležu mladih (+4.2 %), majhnem deležu starejših od 65 let (4.7 % nižjem od povprečka) in predvsem po znatni prevladi števila žensk nad moškimi (za 11.6 %!) in to v vseh starostnih kategorijah, razen med najstarejšimi prebivalci. Teru in Primožu je skupno predvsem to, da je v obeh nadpovprečen delež skupne delovne sile (v Teru za 1.7 %, v Primožu celo za 8.8 %), nadpovprečno je število vseh in posebej kmečkih prebivalcev na kmetijo, nadpovprečen je tudi delež kmečkega prebivalstva in efektivne kmečke delovne sile na kmetijo. V Primožu je podpovprečen delež predšolske in šoloobvezne mladine (za 3 oziroma 4.9 %), medtem ko je v Teru tako le pri šoloobvezni mladini (-1.4 %), delež predšolskih otrok pa je za 0.5 višji od povprečka. V obeh je nekaj nižji tudi delež najstarejših prebivalcev. V Primožu je 2.2 % več žensk od moških, v Teru pa jih je 7.2 % manj.

Med hribovskimi naselji v zaledju Ljubnega je tudi glede prebivalstva poglavje zase Planina. Upoštevajoč samo šest najboljše stoječih kmetij, ki so vključene v skupino podrobneje obravnavanih hribovskih kmetij, je stanje v glavnem zadovoljivo, izrazito slabo pa je, če vzamemo v pretres še ostalih 13 kmetij v Planini (glej tabelo 2, ki zajema vseh 19 planinskih kmetij). Med šestimi kmetijami je največja slabost v tem, da je izrazito malo mladine do 16. leta (12 % manj od povprečka), je pa znatno nadpovprečen delež delovne sile (+18.9 %), skoraj polovico manj od povprečka je starejših od 65 let, občutno nadpovprečen je tudi delež kmečkega prebivalstva, pod njim je število skupnega in tudi kmečkega prebivalstva na kmetijo, precej nadpovprečno je število efektivne kmečke delovne sile na kmetijo (za 0.9 %), 7.1 % več od polovice pa je moških kot žensk. Na ostalih 13 kmetijah je stanje prebivalstva porazno. Na njih živi komaj 3.2 prebivalca na kmetijo, od tega so trije kmečkega stanu (delež kmetov glede na skupno število prebivalstva je kar 92.9 %), delež skupne delovne sile je podpovprečen, od tega

pa je veliko neaktivnih, tako da pride na kmetijo komaj 1.2 efektivne kmečke delovne sile. Predšolskih otrok je 2.4 % manj od povprečka, šoloobveznih pa kar 11.7 %. Ne preseneča, da je delež nad 65 let starih več kot enkrat večji od povprečka (+16.7 %), kar je daleč največ med vsemi hribovskimi naselji v obravnavani pokrajini. - Nismo daleč od resnice, če rečemo, da so zadnje obravnavane kmetije v Planini prej ali slej zapisane propadu.

Hribovske kmetije v gornji Zadrečki dolini ne odstopajo veliko od povprečkov celotne obravnavane pokrajine. Pod njim je delež kmečkega prebivalstva in število efektivne kmečke delovne sile, dalje predšolski otroci in skupna delovna sila, nekaj manjši od povprečka je delež starejših od 65 let, večji od njega pa šoloobveznih otrok (za 4.4 %) ter povprečno število vseh, kakor tudi kmečkih prebivalcev na kmetijo. Med spoloma številčno prevladujejo moški, za 2 %. Razlike med hribovskimi naselji v gornji Zadrečki dolini pa se javljajo v različnih smereh. V Lenartu in Florjanu živi na kmetijah veliko ljudi, največ med obravnavanimi hribovskimi naselji. Delež kmečkega prebivalstva v Florjanu neznatno presega povpreček, njemu enako je število efektivne kmečke delovne sile, medtem ko je v Lenartu delež kmečkega prebivalstva za 3.4 % manjši od povprečka, precej pa je nad njim število efektivne kmečke delovne sile. V obeh naseljih je delež predšolskih otrok manjši od povprečka, šoloobveznih pa znatno nad njim. Nižji od povprečka je tudi delež skupne delovne sile, glede starejših od 65 let pa Florjan neznatno presega povpreček, v Lenartu pa jih je 4.5 % manj. V Dolu preseneča izredno visok delež kmečkega prebivalstva, ki je najvišji med vsemi hribovskimi naselji v proučevani pokrajini. Preseneča zlasti zato, ker ima celotna gornja Zadrečka dolina med regijami najnižji tovrstni povpreček, ki pa je zaradi možnosti zaposlitve v bližnjem Kamniku razumljiv. Dol izstopa med vsemi obravnavanimi naselji tudi po deležu moških, ki jih je 25 % več od žensk, in po visokem deležu starejših od 65 let. Posebnost hribovskih kmetij v Šmiklavžu je zelo nizko število efektivne kmečke delovne sile in razmeroma visok delež predšolskih otrok,

med najnižjimi v hribovskih naseljih obravnavane pokrajine pa je delež kmečkega prebivalstva, kar gre na račun zaposlenih v Kamniku, kamor se vozijo na delo tudi s hribovskih kmetij.

Na hribovskih kmetijah spodnje Zadrečke doline, pa naj je to v Rovtu ali na Čreti, je glavna značilnost pomanjkanje delovne sile, tako skupne kot tudi učinkovite kmečke, kar velja še posebej za Čreto, kjer je obojna najmanjša med hribovskimi naselji v obravnavani pokrajini. V Rovtu je nadpovprečen delež kmečkega prebivalstva, v obeh naseljih je nekaj pod povprečkom delež šoloobvezne mladine, znatno nad njim je delež starejših od 65 let, v obeh pa občutno podpovprečno število skupnega in kmečkega prebivalstva na kmetijo. - Hribovske kmetije v spodnji Zadrečki dolini imajo torej vse znake zaznavne depopulacije, vključujoč staranje prebivalstva.

Majhno povprečno število vsega in še posebej kmečkega prebivalstva na kmetijah, kot tudi število učinkovite kmečke delovne sile, je na hribovskih kmetijah južnega predgorja Golt. Povprečen je delež kmečkega prebivalstva in mladine do 16. leta, predvsem šoloobvezne, katere delež je za 7.9 % manjši od povprečka. Relativno veliko pa je ljudi, starejših od 65 let, katerih delež presega skupnega za 4 %.

Podatke o stanju prebivalstva na hribovskih kmetijah obravnavane pokrajine bi želel primerjati s podatki celotne Gornje Savinjske doline in po možnosti tudi s podatki za SRS. Žal, to ni mogoče, ker že izračunani tako podrobni podatki ne obstajajo, sploh pa jih ni mogoče dobiti za leto 1977, na katero se nanašajo tu predstavljeni podatki. Groba orientacija je možna le za starostni sestav prebivalstva v SRS leta 1971, ko je bilo uradno štetje prebivalstva, za mozirsko občino pa tudi to ni mogoče, ker zanjo ne obstajajo podatki o številu prebivalstva za posamična leta starosti, marveč le za petletna obdobja, iz katerih pa ni mogoče oblikovati tu obravnavanih štirih starostnih skupin. Ker je pomembnejši delež posameznih starostnih skupin in ne absolutne številke, delež pa se v krajšem obdobju bistveno ne spremeni, sem se zaradi primerjave s SRS naslonil na podatke iz leta 1971.

Moških je v obravnavani pokrajini za 3.8 % več od republiškega povprečka, predšolskih otrok je manj za 4 %, preseneča, da je znatno več šoloobvezne mladine (+4.5 %), skupne delovne sile je za 4.4 % manj, občutno višji od republiškega povprečka pa je delež 65 in več starih ljudi, saj je višji od njega za 4.2 %.

Zgornji izsledki o prebivalstvu se nanašajo na podrobno obravnavane hribovske kmetije, ki zajemajo 85.3 % vseh hribovskih kmetij v obravnavani pokrajini. Izračunani podatki za hribovske kmetije v celoti dajejo nekoliko drugačno, v splošnem negativnejšo sliko, kar kaže na nezadovoljivo prebivalstveno stanje na 73, iz podrobnejše obravnave izključenih hribovskih kmetijah. Na njih živi malo prebivalstva, tako skupnega kot še posebej kmečkega, malo je delovne sile, neugodna pa je tudi starostna sestava prebivalstva. Pa pogledjmo številke za celotno obravnavano pokrajino.

Za 3.5 % je nižji delež kmečkega prebivalstva (80,9 %). Na kmetiji živi povprečno le 4.8 ljudi, od tega 3.9 kmečkega prebivalstva, kar je za 0,5 % manj, kot je povpreček za 422 kmetij. Od 2.400 ljudi, kolikor jih živi na kmetijah, je 7.6 % predšolskih otrok in 17.9 % šoloobvezne mladine, kar je relativno le nekaj manj kot pri podrobneje obravnavanih kmetijah. Delež skupne delovne sile je celo nekaj nižji (za 1.4 %), za 0.6 % pa je nižji delež tudi pri skupini 65 let in več starih ljudi. Z nekmetijskimi dejavnostmi se preživlja 16.4 % tamkajšnjega prebivalstva. Efektivne kmečke delovne sile na kmetijo je 2.2, torej le nekaj manj kot pri podrobneje obravnavanih kmetijah. Dijakov, študentov in vajencev je 2.5 %, moških pa je v celoti le 0.2 % več kot žensk.

5. POIZKUS VREDNOTENJA HRIBOVSKIH KMETIJ NA OSNOVI VREDNOSTI GLAVNIH TRŽNIH KMETIJSKIH PROIZVODOV

Vrednotenje gospodarskih organizmov, h katerim sodijo tudi kmetije, je težavno, marsikje tudi problematično. Kljub temu sem se odločil zanj. Preizkusil sem jih več. Eno od njih je zgoraj imenovano, njegove rezultate

Tablica 3 Dohodak ljubovški kmetij

leta 1977	D O H O D E K					IZDATEK ČISTI DOHODEK		
	mleko	prosto gorivo	les (prosto)	drugo	skupaj	darovi in vračevnine	skupaj	na kmetijsko proizvodnjo
<u>Ljubovška Dolina</u>								
skupaj	224.437	46.914	925.940		1.197.291	132.566	1.064.725	21.294
na kmetijsko	22.444	4.691	92.594		119.729	13.256	106.473	
delež dohodka od: %	15.5	3.2	81.3					
<u>Čisto krava</u>								
skupaj	178.133	18.842	979.205		1.176.180	142.534	1,033.646	14.873
na kmetijsko	11.133	1.178	61.205		73.511	8.908	64.603	
delež dohodka od: %	15.1	1.6	83.3					
<u>Čisto ovca</u>								
skupaj	195.673	29.244	725.275		950.192	90.301	859.891	13.982
na kmetijsko	15.052	2.249	55.778		73.092	6.946	66.146	
delež dohodka od: %	20.6	3.1	76.3					
<u>Solčava</u>								
skupaj	3.944	4.300	158.790		167.034	27.714	139.320	10.320
na kmetijsko	788	860	31.758		33.406	5.543	27.863	
delež dohodka od: %	2.4	2.6	95.0					
<u>Solčevsko</u>								
skupaj	602.187	99.300	2,789.210		3,490.697	393.115	3,097.582	15.926
na kmetijsko	13.686	2.257	63.391		79.334	8.934	70.400	
delež dohodka od: %	17.3	2.8	79.9					
1) Dohodki in razlika, kar sta kmeti in kmetice imajo, se kaže pri prvem posetu (letu) ki bil, čisti dohodek na kmetijsko 1,057.675 din in na kmetijsko 1,197.291 din.								
<u>Čisto</u>								
skupaj	—	8.946	111.555		120.501	18.037	102.464	7.319
na kmetijsko	—	2.237	27.889		30.126	4.509	25.616	
delež dohodka od: %	—	7.4	92.6					
<u>Čisto</u>								
skupaj	98.041	80.164	738.340		916.545	130.037	786.508	10.083
na kmetijsko	4.669	3.817	35.159		43.645	6.192	37.453	
delež dohodka od: %	10.7	8.7	80.6					
<u>Spodnja Zadružna dol.</u>								
skupaj	98.041	89.110	849.895		1,037.046	148.074	888.972	9.663
na kmetijsko	3.922	3.564	33.996		41.482	5.923	35.559	
delež dohodka od: %	9.5	8.6	81.9					

Tabela 3

Dohodek in obveznosti kmetij

leta 1977	D O H O D E K					IZDATEK ČISTI DOHODEK		
	mlatno	invelow gorevilo	les (pasode)	drugo	drugo	dr. vel. in z. v. v. m. m. j.	drugo	in. in. in. in. in. in. in. in. in.
regija naselje								
<u>večvrvoljed</u> drugo	303.799	66.128	561.125		931.052	107.796	823.256	11.845
in. in. in.	18.987	4.133	25.071		58.191	6.737	51.454	
delež dohodka od: %	32.6	7.1	60.3					
<u>Govorena</u> drugo	190.076	75.985	469.335		735.396	95.024	640.372	12.556
in. in. in.	11.180	4.470	27.608		43.258	5.590	37.668	
delež dohodka od: %	25.8	10.3	63.8					
<u>Slivica</u> drugo	183.332	13.696	316.240		513.268	68.911	444.357	11.394
in. in. in.	16.667	1.245	28.749		46.661	6.265	40.396	
delež dohodka od: %	35.7	2.7	61.6					
<u>Tronica</u> drugo	286.915	42.776	776.865		1,106.556	168.332	938.224	8.687
in. in. in.	12.388	1.860	33.777		48.025	7.319	40.706	
delež dohodka od: %	25.8	3.9	70.3					
<u>Tronška T. h.</u> drugo	169.562	75.498	601.325		846.385	126.015	720.370	8.893
in. in. in.	8.924	3.974	31.648		44.546	6.632	37.914	
delež dohodka od: %	20.0	8.9	71.1					
<u>Pravljica</u> drugo	240.455	66.071	761.790		1,068.316	130.540	937.776	11.164
in. in. in.	12.023	3.304	38.090		53.417	6.527	46.890	
delež dohodka od: %	22.5	6.2	71.3					
<u>Lučka potokovna</u> drugo	1,374.139	340.154	3,486.680		5,200.973	696.618	4,504.355	10.415
in. in. in.	12.964	3.209	32.893		49.066	6.572	42.494	
delež dohodka od: %	26.4	6.5	67.1					

Tabela 3

Dohodek kmetovskih kmetij

leta 1977	D O H O D E K					IZDATEK	ČISTI DOHODEK	
	mlatno	pridelave gorovje	les	drugo	ostalo	stavke in zakupnine	drugo	na kmetijsko kmetijsko
regija naselje								
<u>Občina</u> skupaj	/	30.472	370.190		403.662	58.539	345.123	13.805
na kmetijsko	/	5.078	62.199		67.277	9.757	57.520	
delež dohodka od: %	/	7.5	92.5					
<u>Grinova</u> skupaj	85.781	57.606	579.550		722.937	123.453	599.484	7.494
na kmetijsko	5.046	3.389	34.091		42.526	7.262	35.264	
delež dohodka od: %	11.9	8.0	80.1					
<u>Ter</u> skupaj	152.009	86.340	982.890		1.221.239	199.270	1.021.969	7.570
na kmetijsko	5.429	3.083	35.103		43.616	7.117	36.499	
delež dohodka od: %	12.4	7.1	80.5					
<u>Lurnica</u> skupaj	168.239	51.668	602.665		822.572	98.126	724.446	10.062
na kmetijsko	10.515	3.229	37.667		51.411	6.133	45.278	
delež dohodka od: %	20.4	6.3	73.3					
<u>Kulovsko naselje</u> skupaj	406.029	226.086	2.538.295		3.170.410	479.388	2.691.022	8.625
na kmetijsko	6.060	3.374	37.885		47.319	7.155	40.164	
delež dohodka od: %	12.8	7.1	80.1					
<u>Poljane</u> skupaj	158.303	56.710	170.180		385.193	65.597	319.596	6.948
na kmetijsko	11.307	4.051	12.156		27.514	4.686	22.828	
delež dohodka od: %	41.1	14.7	44.2					
<u>Golice</u> skupaj	/	12.588	84.085		96.673	12.604	84.069	42.035
na kmetijsko	/	12.588	84.085		96.673	12.604	84.069	
delež dohodka od	/	13.0	87.0					
<u>Jurmo prelopače</u> skupaj	158.303	69.298	254.265		481.866	78.201	403.665	8.410
na kmetijsko	10.554	4.620	16.951		32.125	5.213	26.911	
delež dohodka od: %	32.9	14.4	52.7					

Tablica 3
letu 1977

Dohodek hribovskih kmetij

regija naselje	D O H O D E K					IZDATEK	ČISTI DOHODEK	
	mlečno	juhovsko gorevsko	les	drugo	ostalo	stavke in zadržanje	ostalo	na pose- bnosti in k. d. l. i. c.
<u>Šmihel</u> okraj	566.950	122.522	770.835		1.460.307	143.793	1.316.514	12.971
na kmetiji	28.348	6.126	38.542		73.016	7.190	65.826	
delež dohodka od: %	38.8	8.4	52.8					
<u>Štorkovnja</u> okraj	76.500	6.650	229.440		312.290	62.173	250.117	4.547
na kmetiji	6.955	605	20.831		28.391	5.652	22.738	
delež dohodka od: %	24.5	2.1	73.4					
<u>Dobruče</u> okraj	59.160	—	80.065		139.225	41.476	97.749	4.250
na kmetiji	8.451	—	11.438		19.889	5.925	13.964	
delež dohodka od: %	42.5	—	57.5					
<u>Opuzje</u> okraj	185.640	138.626	134.670		458.936	42.910	416.026	13.001
na kmetiji	30.940	23.104	22.445		76.489	7.151	69.338	
delež dohodka od: %	40.5	30.2	29.3					
<u>Lepe njive</u> okraj	269.620	106.508	375.200		751.328	156.864	594.464	4.699
na kmetiji	9.986	3.945	13.896		27.827	5.810	22.017	
delež dohodka od: %	35.9	14.2	49.9					
<u>Hribovsko-podgorje</u> okraj	1.157.870	374.306	1.589.910		3.122.086	447.216	2.674.870	7.914
na kmetiji	16.308	5.272	22.393		43.973	6.299	37.674	
delež dohodka od: %	37.1	12.0	50.9					

Tabela 3

Dohodek ribarstevnih kmetij

leto 1977

D O H O D E K

IZDATEK

ČISTI DOHODEK

regija maselje	mlatno	inclusion govele	les	drugo	skupaj	slavec in % vseh maselj	skupaj	na kmetijsko krajino
<u>Tivolski</u> skupaj	425.931	91.688	854.250	46.000	1.417.869	190.587	1.227.282	10.490
na kmetijsko	15.212	3.275	30.509	1.643	50.639	6.807	43.832	
delež dohodka od: %	30.0	6.5	60.2	3.3				
<u>Šumsko</u> skupaj	304.094	58.238	465.315		827.647	104.879	722.768	10.629
na kmetijsko	16.005	3.065	24.489		43.560	5.520	38.040	
delež dohodka od: %	36.7	7.1	56.2					
<u>Dol</u> skupaj	136.219	17.650	233.495		387.364	41.045	346.319	15.057
na kmetijsko	27.244	3.530	46.699		77.473	8.209	69.264	
delež dohodka od: %	35.2	4.6	60.2					
<u>Štirjski</u> skupaj	314.590	61.588	566.820		942.998	130.227	812.771	7.068
na kmetijsko	13.678	2.678	24.644		41.000	5.662	35.338	
delež dohodka od: %	33.4	6.5	60.1					
<u>Šumsko</u> skupaj	247.397	46.546	604.675		898.618	133.955	764.663	7.497
na kmetijsko	13.021	2.450	31.825		47.296	7.051	40.245	
delež dohodka od: %	27.5	5.2	67.3					
<u>Prva Zadruga</u> skupaj	1.428.231	275.710	2.724.555	46.000	4.474.496	600.693	3.873.803	9.115
na kmetijsko	15.194	2.933	28.985	489	47.601	6.390	41.211	
delež dohodka od: %	31.9	6.2	60.9	1.0				

<u>Prva Savinjska</u> skupaj	5.224.800	1.473.964	4.232.810	46.000	20.977.574	2.843.305	18.134.269	9.845
na kmetijsko	12.381	3.493	33.727	109	49.710	6.738	42.972	
delež dohodka od: %	24.9	7.1	67.8	0.2				

Prva Savinjska zbirna: upoštevam domovni paket govele in lesni olat

<u>Prva Savinjska</u> skupaj	5.224.800	3.182.264	15.067.965	46.000	23.521.029	3.013.593	20.507.436	11.139
na kmetijsko	12.381	7.541	35.706	109	55.757	7.141	48.596	
delež dohodka od: %	22.2	13.5	64.1	0.2				

pa kaže tabela 3.

Upošteval sem vse glavne tržne kmetijske proizvode hribovskih kmetij: mleko, mesno in plemensko govedo, brojlerje, jajca in Gozdnemu gospodarstvu prodano hlodovino iglavcev. Upoštrevane so podrobneje obravnavane kmetije in ne vse hribovske kmetije, prikazano pa je stanje ob koncu leta 1977.

Pri dohodkih so upoštrevane neto prodajne cene (v novih dinarjih), tako imenovan "priznan družbeni dohodek", kakršne so bile v veljavi konec leta 1977; dobil sem jih pri direktorju Zgornjesavinjske kmetijske zadruge, za kar sem mu dolžan iskreno zahvalo. Za kilogram žive teže so bile sledeče odkupne cene: mlado pitano govedo (MPG) 9.30 din, krava 5.00 din, tele 11.00 din, nebreja plemenska telica 9.30 din + 1.200 din premije za komad, breja plemenska telica 9.30 din + 23 % + 1.200 din premije. Za osnovo mi je služilo število prodanih goved in ne njih teža, zato sem upošteval splošno priznane norme za povprečno težo goved in sicer: MPG 470 kg, krava 500 kg, tele 90 kg in plemenska telica 450 kg. Od skupne prodajne cene sem odštel tudi 4 %, ki jih dobi kmetijska zadruga. Neto prodajne cene za eno govedo so bile konec leta 1977 torej naslednje: MPG 4.196 din, krava 2.400 din, tele 950 din, nebreja plemenska telica 5.218 din in breja plemenska telica 6.142 din. Letni izkupiček od prodanih jajc na eno kuro sem izračunal na 18.40 din, za komad brojlerja pa je dobil rejec povprečno 0.52 din. Neto prodajna cena za liter mleka je bila 1.70 din. Prodan m³ smrekovih hlodov je konec leta 1977 navrgel kmetu okrog 300 din. Pri lesu sem od povprečne odkupne cene 780 din za m³ odštel vse dajatve (biološka amortizacija, režija, prevoz, davek in zdravstveno zavarovanje, vključujoč spravilo lesa do kamionske ceste in sečnjo), ki znašajo pri m³ lesa okrog 480 din ali 61.5 % od odkupne cene¹⁴⁾. Pri lesu je torej odšteto tudi delo (sečnja in spravilo do ceste), ki znese pri m³ ok. 150 din ali 19.2 %

14) Izračune sem dobil na osnovi poslanih podatkov Gozdnega gospodarstva Nazarje ob ljubeznivem posredovanju direktorja Jožeta Uranka, dipl.ing. gozdarstva, za lučki okoliš posebej pa pri Petru Ježu; obema tudi po tej poti lepa hvala.

povprečne odkupne cene lesa. Res je, da veliko kmetov za posek lesa in spravilo do ceste ne išče tuje pomoči, marveč naredijo to sami; zaradi vrednotenja njihovega vložnega dela zato ni razloga, da se pri končnem izračunu čistega dohodka od lesa ne bi odštelo 150 din od povprečne odkupne cene lesa.

Izračun čistega dohodka za les je drugačen kot za živinorejske tržne proizvode, saj se vanje ne šteje vloženo delo in domača krma. Po analizi Jožeta Čudna, dipl.ing. agronomije iz Kmetijskega inštituta Slovenije pa naj bi znašali stroški za domačo krmo 24.9 % vseh stroškov, vloženo delo, ki naj bi obenem predstavljalo osebni dohodek, pa 19.4 %. Vsi proizvodni stroški naj bi po imenovanih analizah za kilogram žive teže goveda znesli ok. 26 din, odkupna cena za kg MPG pa je bila 23 din, torej -3 din. Tako nesorazmerje gre na račun povprečno nizke produktivnosti živinoreje, verjetno pa tudi na račun pretirano visokih cen močnih krmil, umetnega gnoja itd. Kmet redi govedo kljub zgornjim ugotovitvam tudi zato, ker dela in lastne krme ne odračunava od izkupička, pri vzreji pa se otepa močnih krmil in umetnega gnoja in uporablja predvsem naravno krmo, za gnojenje pa hlevski gnoj ali gnojnico.

Zgoraj opisana metoda vrednotenja kmetij ni brez pomanjkljivosti. Upošteva, razumljivo, le legalno in ne tudi skrivno prodajo. Ta pride v poštev predvsem pri trgovanju z rezanim lesom, v manjši meri pa tudi pri domačem zakolu goved. Prvo je neizmerljivo, približni obseg drugega pa je ocenjen glede na prodane goveje kože, kar sem za celotno sliko obravnavane pokrajine tudi upošteval. Ilegalni zakol naj bi znašal 116 % legalnega. Prodaja klavne živine pa je v obravnavani pokrajini na splošno majhna, saj predstavlja vrednost ilegalnih zakolov povprečno komaj 8.6 % skupnega čistega dohodka tržnih kmetijskih proizvodov.

Izdatki zajemajo davek in zavarovanje. Oboje se plačuje od prodane ga lesa, dajatve od živinorejskih proizvodov pa so vračunane že pri njihovem čistem dohodku. Kmetijskega davka večina hribovskih kmetij ne plačuje, upoštevajoč etat in ne le posek pa bi se (vignil) komaj na nekaj male-

čuje. V poštrev pride le za tiste kmetije, pri katerih je katastrski dohodek od negozdnega zemljišča večji od 1.000 din. Takih kmetij pa je med hribovskimi zelo malo.

Pri dohodkih od lesa je računana količina za posek odmerjenega lesa v letu 1977 in ne letni etat. To zato, ker je govor o dohodku v letu 1977 in pa, ker sem dobil na Občinski skupščini Mozirje na razpolago natančne podatke o višini davka in prispevka za zavarovanje, ki se ravna skoraj v celoti le po količini posekanega lesa. Razlike med dejanskim posekom in etatom so velike le pri posameznih kmetijah, medtem ko se v odnosu na celotno regijo že močno zabrišejo, še bolj pa pri pregledu čez celotno obravnavano pokrajino. Leta 1977 so kmetije posekali povprečno 5.7 % manj lesa, kot ga dovoljuje etat, kar znese povprečno 2.000 din na kmetijo oziroma 453 din na enega kmečkega prebivalca. Namesto 9.845 din, kolikor sem naračunal čistega dohodka od tržnih kmetijskih proizvodov na enega kmečkega prebivalca, bi se ta vsota glede na etat dvignila na 10.298 din, za nadaljnjih 841 din, torej na 11.139 din pa, če prištejemo še ocenjene domače zakole.

Kot je iz zgornjega razvidno, je za celotno pokrajino izračunan čisti dohodek od tržnih kmetijskih proizvodov tudi glede na lesni etat in domače zakole goved. To sem naredil zaradi primerjave z dohodkom, ki izhaja iz dejanskega poseka in zadrugi prodanih goved. Vsa oddana živina dvigne čisti dohodek povprečno za 9.4 %, upoštevajoč etat in ne le posekano količino vsemih hribovskimi naselji v obravnavani pokrajini, saj preseže povprečni smrekovega lesa pa za nadaljnje 3.7 %.

Podrobnosti kaže tabela 3. Tu bi želel dati poudarka v prvi vrsti čistemu dohodku na kmetijo in na enega kmečkega prebivalca ter deležu dohodka od mleka, zadrugi prodanih goved in lesa.

5.1. Dohodki 422 podrobneje obravnavanih hribovskih kmetij

Povprečni čisti dohodek na enega kmečkega prebivalca je bil leta 1977 na imenovanih hribovskih kmetijah manjši od enega starega milijona. Vključujoč domači zakol je dohodek presegel milijon za dobrih sedem starih tisočakov, upoštevajoč etat in ne le posek pa bi se dvignil komaj na nekaj male-

ga čez en milijon in stotisoč starih dinarjev na kmečkega prebivalca, medtem ko naj bi prišlo na kmetijo manj kot pet milijonov starih dinarjev. To so številke, ki dajo misliti. Reš, da tu ni upoštevana "črna" prodaja lesa, *predvsem kmetijskih odpadkov, ki se jih* če ta doseže anuitete, ki so nedvomno tudi v povprečju precejšne. V zadnjem času namreč tudi hribovski kmetje na veliko modernizirajo hleve in nabavljajo kmetijske stroje, nekateri pa se pripravljajo tudi na kmečki turizem; za vse to jemljejo posojila z razmeroma kratko vračilno dobo. Ker anuitete pri izdatkih niso upoštevane, menim, da je izračunan čisti dohodek, računajoč domače zakole, to je 10.722 din na enega kmečkega prebivalca oziroma 47.020 din na kmetijo, realen. In ta naj bi služil kot osnova za nadaljnje obravnavanje. Največ prispeva k njemu les, skoraj 63 %, malo manj od četrte navrže mleko in le 14 % mesna in plemenska goveda.

Med regijami in še zlasti med posameznimi kmeti so v višini dohodkov velike razlike. Primerjava med njimi pa je možna le ob upoštevanju za drugi prodane živine in dejanskega poseka lesa v letu 1977, pri čemer je povprečni čisti dohodek na kmetijo 42.972 din in 9.845 din na enega kmečkega prebivalca.

Med regijami je daleč na prvem mestu Solčavsko, ki preseže povpreček čistega dohodka na kmetijo za 64 %, na kmečkega prebivalca pa za 62 %. Tu spet prednjači Logarska Dolina, ki je tudi daleč na prvem mestu med vsemi hribovskimi naselji v obravnavani pokrajini, saj preseže povprečni čisti dohodek na kmetijo za 148 %, na kmečkega prebivalca pa za 116 %. Tako visok dohodek gre predvsem na račun lesa, katerega delež na dohodku je 81,3 %, a tudi od prodanega mleka, ki prispeva k dohodku 15,5 %. Na kmetijo je imel najvišji dohodek Matk s 185.004 din, na kmečkega prebivalca pa zaradi majhnega števila tega Perk s 37.688 din (pri Matku je prišlo na kmečkega prebivalca 30.834 din). Več kot tri stotine milijonov na kmečkega prebivalca je imel na Solčavskem še Sp. Belšek, 45.590 din, kar je bilo leta 1977 največ na podrobneje obravnavanih solčavskih kmetijah (več je imel Klemenšek, 110.078 din, ki je pa posekal polovico več lesa, kot ima etat; ta je 505 m³), v vsej obravnavani pokrajini pa sta bila pred njim le Lojen

z 96.178 din in Zg. Zavratnik s 57.812 din, za njim pa Ramšak, 44.446 din, Visočnik, 43.346 din, Stoglej, 42.260 din, Goličnik, 42.035 din itd. Za vse našete je značilno, da je na kmetijah malo kmečkega prebivalstva (eden do največ trije) in da imajo visok etat (Visočniku, Lojenu in Ramšaku je bil leta 1977 prodani les celo edini vir dohodka).

Lučka pokrajina v celoti je glede čistega dohodka kmetijskih tržnih proizvodov blizu povprečka; nekaj pod njim je pri dohodku na kmetijo, malo više od njega pa na enega kmečkega prebivalca. Tudi deleži dohodka so v Lučki pokrajini skoraj enaki povprečku. Med naselji sta glede višine čistega dohodka na kmetijo nadpovprečna Raduha in zlasti Podvolovljek, druga štiri naselja so pod njim, na kmečkega prebivalca pa so nadpovprečni dohodki v Konjskem Vrhu, Krnici, Podveži in Strmcu, v zadnjih dveh zaradi majhnega števila kmečkega prebivalstva. Glede deleža dohodka sta omembe vredna zlasti Podvolovljek in Strmec, in sicer zato, ker dohodek od mleka močno presega povpreček celotne obravnavane pokrajine (Podvolovljek za 7.7 %, Strmec celo za 10.8 %), enako pa tudi količina oddanega mleka na kmetijo (v Podvolovljeku za 53.4 % in v Strmcu za 34.6 %). V obeh naseljih je zato podpovprečen delež dohodkov od lesa (v Podvolovljeku za 7.5 % in v Strmcu za 6.2 %). Med kmeti v Lučki pokrajini izstopata že imenovani Stoglej in Zg. Zavratnik, razen njiju pa še Sp. Podpečnik, oba Mlinarja, Vavdi, Pečovnik, Koklejš, oba Strmčnika, Zg. Jezernik, Ramše, Metulj, Sp. Jerovčnik, Kosmač in Podvejnik. Vsi ti imajo relativno visok čisti dohodek na kmetijo, večina dosega dva stara milijona na kmečkega prebivalca, pri vseh, razen pri Vavdiju, pa je prodano mleko močna postavka v deležu dohodka; pri Sp. Podpečniku, Sp. Mlinarju, Sp. Strmčniku, Metulju in Ramšetu prinese mleko več kot polovico dohodka, največ pri Sp. Podpečniku, 59.8 %, pri Stogleju pa razen mleka tudi reja plemenstih telic.

Hribovsko zaledje Ljubnega stoji v celoti glede dohodka slabše od povprečka vse obravnavane pokrajine (čisti dohodek na kmetijo je manjši za 6.5 %, na kmečkega prebivalca pa za 12,4 %). Delež dohodka gre predvsem na račun lesa (12.3 % večji od povprečka), pri prodani živini je enak pov-

prečku, pri mleku pa manjši od njega kar za 12.1 %. Količina oddanega mleka je v vseh štirih naseljih podpovprečna, izkupiček od prodane živine na kmetijo je večji od povprečka le pri šestih podrobneje obravnavanih kmetijah v Planini, dohodek od prodanega lesa pa je pri vseh štirih naseljih večji od povprečka. Čisti dohodek na kmetijo preseže povpreček v Planini (za 33.8 %, zgolj na račun prodanega lesa, saj jim je navrgel 92.5 % vsega dohodka) in v Savini (za 5.4 %), na kmečkega prebivalca pa v Planini za 40.2% (predvsem na Atelškov račun, saj je pri njem čisti dohodek na kmečkega prebivalca malo manjši od 2.5 starih milijonov dinarjev), v Savini pa le za 2.2 %. Primož in Ter stojita slabo tako glede čistega dohodka na kmetijo in na kmečkega prebivalca, kakor tudi glede deležev dohodka, kjer stopa močno v ospredje izkupiček od prodanega lesa (okrog 80 %). Daleč največji dohodek na kmetijo in na kmečkega prebivalca med podrobneje obravnavanimi kmetijami je imel že imenovani Visočnik (na kmetijo je presegel povpreček za 20.3 %, na kmečkega prebivalca pa celo za 340 %, saj so na kmetiji le trije). Na drugem mestu je glede dohodka na kmetijo Hojnik (+148 %), sledi mu Atelšek (+125 %), nato Kaker (+105 %), Ročnik (+98 %), Gril, Zg. Detmer, Žačnik, Vrtnik itd. Precej drugačen pa je vrstni red glede dohodka na kmečkega prebivalca: Visočnik, Dežnik (+155 %), Zg. Detmer (+147 %), Atelšek (+146 %), Tratnik (+114 %), Globočnik (+59 %) itd.

Dohodek kmetij v hribovskem zaledju Mozirja je v splošnem nižji od povprečka za celoto; na kmetijo je manjši za 12,3 %, na kmečkega prebivalca pa za 19.6 %. Bistveno drugačna pa je struktura dohodkov, saj je izkupiček od živinorejskih proizvodov presegel povpreček za 17.1 %, temu ustrezno pa je manjši delež dohodkov od lesa, ki je dal le 50.9 % skupnega dohodka. Vzrok za tako nizek dohodek je zelo slaba povprečna produktivnost tržnih kmetijskih proizvodov v treh hribovskih naseljih (na Dobrovlju, Lepi Njivi in v Radegundi), medtem ko sta drugi dve naselji, Brezje in Šmihel, razred zase, saj stojita precej bolje od povprečka celotne obravnavane pokrajine. Najnižji povprečni čisti dohodek na kmetijo je na Dobrovlju,

kjer je nižji od povprečka za 67.5 %, na Lepi Njivi je nižji za 48.8 % in v Ra-
degundi za 47.1 %. Vsa tri naselja tudi pri prodaji živilorejskih proizvodov
malo pomenijo (delna izjema je Lepa Njiva pri prodanem mesnem in ple-
menskem govedu, ki je 13 % nad povprečkom). V Šmihelu in na Brezju je
drugače. Pri prvem preseže čisti dohodek povpreček na kmetijo za 53.2 %,
na enega kmečkega prebivalca pa za 31.8 %, pri drugem pa na kmetijo za
61.4 % in na kmečkega prebivalca za 32 %. Glede oddanega mleka je Šmihel
presegel povpreček za 129 %, Brezje pa celo za 150 %, mesne in plemenske
živine pa je oddal Šmihel za 75 % več, Brezje pa celo za 561 % (predvsem
na račun Žnidarja, ki je presegel povpreček za 1903 %, saj mu je izkupiček
od prodanih goved prinesel skoraj sedem starih milijonov dinarjev). Šmi-
helčani imajo tudi precej lesa, katerega prodana vrednost je preseгла pov-
preček celotne obravnavane pokrajine za 14.3 %, medtem ko je na šestih
obravnavanih kmetijah Brezja ta za 33.5 % manjši. Tudi struktura dohodkov
je pri obeh naseljih precej drugačna od povprečne. Predvsem je visok doho-
dek od mleka, zato je tudi delež tega od skupnega dohodka višji glede na ce-
lotno obravnavano pokrajino (v Šmihelu za 14 %, na Brezju, kjer je delež
dohodka od lesa toliko manjši, pa za 15.6 %). Ta razlika je zaradi različ-
nega deleža dohodka od lesa v obeh naseljih še toliko večja pri mesni in
plemenski živini, saj v Šmihelu presega povpreček le za 1.7 %, na Brezju
pa za 23.1 %!).

Med kmeti v hribovskem zaledju Mozirja velja omeniti najprej Rženič-
nika, katerega skupni čisti dohodek od tržnih kmetijskih proizvodov na kme-
tijo je bil leta 1977 161.568 din. Z njim je presegel vse kmete v imenova-
ni regiji. Glede čistega dohodka na kmečkega prebivalca pa je bil malo pred
njim Naraločnik z 32.850 din (Rženičnik 32.312 din), čeprav ima ta skoraj
polovico manjši skupni dohodek; vzrok je v številu kmečkih prebivalcev, ki
jih je "na Rženicah" še enkrat več kot "v Naraloki" (5:2.5). Skupni čisti do-
hodek na kmetijo, večji od 100.000 din, je bil le še pri Žlebniku, Žnidarju,
Brezniku in Konečniku, večji od 50.000 din pa pri sedmih kmetih v Šmihelu
(Hriberšek, Berbuč, Jesevnik, Napotnik, Sp. Goltnik, Lesjak in Ramšek)

ter pri Breclju na Brezju in Fužirju na Lepi Njivi. Dohodek na kmečkega prebivalca, večji od 30.000 din, je poleg Naraločnika in Rženičnika dosegel le še Žlebnik, 30.779 din, zelo blizu pa sta mu Hriberšek, 29.000 din in Berbuč, 28.000 din, več kot 20.000 din pa le še Breclj, 20.834 din in Ramšek, 20.691 din.

Tudi hribovske kmetije v gornji Zadrečki dolini imajo glede na celotno proučevano pokrajino nižji čisti dohodek na kmetijo in na kmečkega prebivalca: na kmetijo za 4.1 %, na kmečkega prebivalca pa za 7.4 %. Med naselji imata povprečno najnižji dohodek na kmetijo Florjan in Šmiklavž, prvi za 17.8 % in drugi za 11.5 % manjšega od skupnega povprečka, njima pa sledi Lenart s 6.3 %, medtem ko imata Tirosek in Dol povprečni čisti dohodek na kmetijo višji od skupnega povprečka, prvi za 2 % in drugi za 61.2 %. Tudi povprečni čisti dohodek na kmečkega prebivalca je najvišji v Dolu (za 53 % višji od skupnega povprečka). Ta je nadpovprečen še v Šmiklavžu in Tirosku, za 8 % oziroma 6.6 %, v ostalih dveh naseljih, Lenartu in Florjanu, pa je nižji od povprečka, za 23.8 % oziroma 28.2 %. Struktura dohodkov na hribovskih kmetijah gornje Zadrečke doline se bistveno ne loči od celotne pokrajine: pri mleku je večja za 7 %, manjša pa je pri mesni in plemenski živini, za 0.9 % oziroma 6.9 %. Drugačna je struktura dohodkov glede na količino; večja je le pri mleku, za 22.7 %, medtem ko je ustrezno manjša pri prodanih govedih in lesu (-16 % oziroma -14 %).

Največji dohodek na kmetijo je imel med hribovskimi kmeti v gornji Zadrečki dolini Enci, 129.277 din, le nekaj manjšega Sp. Podbrežnik, 124.621 din, nad deset starih milijonov dinarjev ša Matijaž, 114.405 din, Lamprečnik, 108.438 din (namesto 180 m³, kolikor je njegov etat, je leta 1977 posekal 301 m³) in Završnik v Florjanu, 103.943 din (tudi on je sekal več, kot znaša etat; med tovrstne kmetije bi prišel tudi Ugovšek, če bi posekal 230 m³, kolikor znaša etat in ne le 35 m³, kolikor jih je posekal leta 1977), med 90.000 in 100.000 din so štirje (Mavrič, 95.400 din, Podpečnik, 94.907 din, Podmeninšek, 93.164 din in Suhovršnik, 90.066 din), s čistim dohodkom nad 50.000 din pa jih je bilo še enajst (Belin, Toman, Sp. Laznik,

Lešnik, Požežnik, Slapnik, Strnad, Sp. Kos, Ajnik, Petek in Vrbočnik). Največji dohodek na kmečkega prebivalca je bil pri Sp. Črnelšku, 64.858 din, to pa zato, ker se na kmetiji preživlja od kmetijstva le eden, pa še ta je vprašljiv (med kmete sem štel ženo gospodarja, ki je upokojenec, sin edinec pa se vozi na delo v Kamnik). Podoben primer je pri Sp. Treplju, ki je na drugem mestu glede čistega dohodka na kmečkega prebivalca, saj se preživlja s kmetijstvom le sin, zato pride nanj ves čisti dohodek (41.198 din), gospodar pa se vozi na delo. Tema dvema sledi Enci z 32.319 din, nad dva stara milijona dinarjev pa so spravili skupaj še pri Drečniku, 24.526 din, Sp. Slugi, 22.267 din, Zg. Lazniku, 21.896 din, Kotniku, 20.892 din, Reberšaku, 21.304 din in pri Završniku v Florjanu, 20.789 din.

Na hribovskih kmetijah v spodnji Zadrecki dolini je čisti dohodek od tržnih kmetijskih proizvodov podpovprečen tako na kmetijo kakor tudi na kmečkega prebivalca: na kmetijo za 17.3 %, na kmečkega prebivalca pa za 1.8 %. Oboje je slabo zlasti na Čreti, kjer je čisti dohodek na kmetijo manjši od povprečka za 40.4 %, na kmečkega prebivalca pa za 25.7 %, medtem ko je v Rovtu čisti dohodek na kmečkega prebivalca večji od povprečnega za 2.4 %, na kmetijo pa manjši za 12.8 %. Količina oddanega mleka je v povprečku manjša za 68.3 % (na Čreti ga ne oddajajo), prodana goveja živina presega povpreček za 1 %, nekaj nadpovprečen pa je tudi izkupiček od lesa, za 0.8 %; les daje v povprečku kar 81.9 % vseh dohodkov, na Čreti celo 92.6 %. Od kmetij stojita glede dohodka najbolje Brčun in Štrukelj, katerih čisti dohodek na kmetijo je ok. 80.000 din, njima pa sledi z nad 50.000 din le še štiri kmetije: Krnčnik, 58.535 din, Mežnar, 55.458 din, Bele, 55.209 din in Leskovnik, 53.698 din. Največji čisti dohodek na kmečkega prebivalca sta dosegla Lukež, 22.354 din (2 kmečka prebivalca) in Brčun, 20.139 din, ki sta tudi edina z dohodkom, večjim od dveh starih milijonov dinarjev, nadaljnjih pet pa pride v kategorijo 15.000 - 20.000 din: Mežnar, 18.486 din, Zg. Viclovnik, 16.042 din, Štrukelj, 15.919 din, Gregorc, 15.307 din in Volažnik, 15.287 din.

Uamerjene kmetije so glede na dohodek precej pred drugimi hribovskimi

Močno pod povprečkom je dohodek na hribovskih kmetijah južnega predgorja Golt. Čisti dohodek na kmetijo je za 37.4 % manjši od povpreč-ka celotne obravnavane pokrajine, na kmečkega prebivalca pa za 14.6 %. V strukturi dohodka izstopa le prodano govedo, 32.3 % nad povprečkom, medtem ko je vrednost prodanega mleka 10.2 % pod njim, lesa pa celo 50 %. Da je vrednost mleka sploh dosegla tak nivo, gre, kot že spredaj omenje-no, v prvi vrsti na račun Čremešnika, ki je bil leta 1977 po količini odda-nega mleka na 2. - 3. mestu med hribovskimi kmetijami obravnavane po-krajine, in deloma tudi Bursečnika ter Joneša, vsi drugi hribovski kmetje pa so bili glede iztržka za mleko veliko pod povprečkom obravnavane po-krajine. Največ goved je prodal Goličnik, za 12.588 din ali 18 % v vsej re-giji, za okrog 8.000 din pa še Bursečnik, Brinovec, Joneš in Jermančnik. Daleč največji čisti dohodek na kmetijo od tržnih kmetijskih proizvodov je zaznamoval Čremešnik, 91.736 din (od tega za mleko 76 %), le nekaj manj-šega Goličnik (njemu je največ navrgel les, 87 %), njima pa sledita Burseč-nik z 78.951 din (od lesa 74 %, od mleka 16.9 %, ostalo pa od prodane go-veje živine) in Joneš s 30.927 din. Največji dohodek na kmečkega prebival-ca je bil pri Goličniku, 42.035 din (ob dveh kmečkih prebivalcih in poseku lesa, ki je za 39 % presegel etat), njemu sledi Čremešnik z 22.934 din, nato Kronc, ki živi sam na kmetiji, s 15.762 din; od ostalih ima čisti do-hodek na kmečkega prebivalca malo pod povprečjem še Bursečnik, vsi dru-gi pa so precej pod njim.

Iz razpoložljivih podatkov sem posebej izračunal dohodek še za usmer-jene hribovske kmetije in za tako imenovane čiste kmetije, zaradi primerja-ve z dolinskimi živinorejskimi kmetijami pa še dohodek na 83 kmetijah po-membnejših hribovskih živinorejcev.

5.2. Dohodek usmerjenih hribovskih kmetij

Podrobnosti kaže tabela 4, iz katere je mogoče dobiti naslednje po-membnejše ugotovitve.

Usmerjene kmetije so glede na dohodek precej pred drugimi hribovski-

Tabela 4 leto 1977	Usmerjene hišovske kmetije						IZDATEK		ČISTI DOHODEK	
	D	O	H	O	D	E	K	IZDATEK	ČISTI DOHODEK	
regija murske	mlaka	pridelave gornje	lis (pocob)	drugo	drugo	drugo	drugo	drugo	drugo	
<u>Regijska Dolina</u>	224.437	46.914	925.940			1.197.291	132.566	1.064.725	21.294	
skupaj										
na kmetije	22.444	4.691	92.594			119.729	13.257	106.472		
delež dohodka od: %	15.5	3.2	81.3							
<u>Črniča</u>	129.285	6.650	491.780			627.715	80.067	547.648	15.874	
skupaj										
na kmetije	16.161	831	61.473			78.464	10.008	68.456		
delež dohodka od: %	20.6	1.1	78.3							
<u>Robanov Jast</u>	153.484	9.500	241.200			404.184	24.149	380.035	17.274	
skupaj										
na kmetije	30.697	1.900	48.240			80.837	4.830	76.007		
delež dohodka od: %	38.0	2.4	59.6							
<u>Polčava</u>	ni namerjenih kmetij									
skupaj										
na kmetije										
delež dohodka od: %										
<u>Polčevsko</u>										
skupaj	507.206	63.064	1.658.920			2.229.190	236.782	1.992.408	18.708	
na kmetije	22.052	2.742	72.127			96.921	10.295	86.626		
delež dohodka od: %	22.8	2.8	74.4							
<u>Čiča</u>	ni namerjenih kmetij									
skupaj										
na kmetije										
delež dohodka od: %										
<u>Črta</u>										
skupaj	41.961	6.650	201.670			250.281	34.923	215.358	15.382	
na kmetije	13.987	2.217	67.223			83.427	11.641	71.786		
delež dohodka od: %	16.8	2.7	80.5							
<u>Spodnja Zadružna dol.</u>										
skupaj	41.961	6.650	201.670			250.281	34.923	215.358	15.382	
na kmetije	13.987	2.217	67.223			83.427	11.641	71.786		
delež dohodka od: %	16.8	2.7	80.5							

Tabela 4

Usmerjene kmetije (tribarvne)

Leto: 1977	D O H O D E K					IZDATEK	ČISTI DOHODEK	
	mlako	skladar gornje	les (posolj)	drugo	skupaj	darila in zastopništvo	skupaj	na kmetijsko krajino
<u>Podvolavljed</u>								
skupaj	298.616	42.138	547.055		887.809	100.544	787.265	12.319
na kmetijsko	21.330	3.010	39.075		63.415	7.182	56.233	
delež deležnika od: %	33.6	4.7	61.6					
<u>Čučuvča</u>								
skupaj	129.403	62.239	227.800		419.442	43.103	376.339	19.807
na kmetijsko	21.567	10.373	37.967		69.907	7.184	62.723	
delež deležnika od: %	30.8	14.8	54.3					
<u>Ština</u>								
skupaj	146.825	10.846	128.975		286.646	29.159	257.487	17.166
na kmetijsko	36.706	2.712	32.244		71.662	7.290	64.372	
delež deležnika od: %	51.2	3.8	45.0					
<u>Ština</u>								
skupaj	265.280	30.584	419.755		715.619	95.063	620.556	8.619
na kmetijsko	22.107	2.548	34.980		59.635	7.922	51.713	
delež deležnika od: %	37.0	4.3	58.7					
<u>Ština</u>								
skupaj	75.116	14.092	121.940		211.148	26.310	184.838	14.218
na kmetijsko	25.039	4.697	40.647		70.383	8.770	61.613	
delež deležnika od: %	35.6	6.7	57.7					
<u>Ština</u>								
skupaj	99.805	24.792	292.120		416.717	37.440	379.277	15.171
na kmetijsko	19.961	4.958	58.424		83.343	7.488	75.855	
delež deležnika od: %	23.9	5.9	70.1					
<u>Ština</u>								
skupaj	1,015.045	184.691	1,737.645		2,937.381	331.619	2,605.762	12.558
na kmetijsko	23.069	4.197	39.492		66.758	7.537	59.221	
delež deležnika od: %	34.6	6.3	59.1					

Tabela 4

Ustanovne prihodovne funkcije

let. 1971	D O H O D E K					IZDATEK	ČISTI DOHODEK	
	mlatno	invaluar gorevto	les (poseda)	drugo	drugo		drugo	na prvi kraj letnika
<u>Grmina</u>	—	2.400	106.195		108.595	11.711	96.884	24.221
mlatno	—	2.400	106.195		108.595	11.711	96.884	24.221
delež dohodka od: %		2.2	97.8					
<u>Grmina</u>	62.183	28.130	226.795		317.108	45.990	271.118	9.349
mlatno	10.364	4.688	37.799		52.851	7.665	45.186	
delež dohodka od: %	19.6	8.9	71.5					
<u>Ter</u>	75.497	15.438	276.710		367.645	48.507	319.138	10.638
mlatno	15.099	3.088	55.342		73.529	9.701	63.828	
delež dohodka od: %	20.5	4.2	75.3					
<u>Lesvina</u>	116.317	30.134	368.165		514.616	54.660	459.956	13.938
mlatno	16.617	4.305	52.595		73.517	7.809	65.708	
delež dohodka od: %	22.6	5.8	71.6					
<u>Pulovsko mlečje</u>								
mlatno	253.997	76.102	377.865		1,307.964	160.868	1,147.096	11.949
mlatno	13.368	4.005	51.467		68.840	8.467	60.373	
delež dohodka od: %	19.4	5.8	74.8					
<u>Bečine + J. čimur</u>	142.010	40.218	141.705		323.933	47.443	276.490	7.276
mlatno	15.779	4.469	15.745		35.993	5.271	30.721	
delež dohodka od: %	43.8	12.4	43.8					
<u>Turno prideljivo</u>								
mlatno	142.010	40.218	141.705		323.933	47.443	276.490	7.276
mlatno	15.779	4.469	15.745		35.993	5.271	30.721	
delež dohodka od: %	43.8	12.4	43.8					

Tabela 4

Usmerjene krivovske kmetije

let. 1971	D O H O D E K					IZDATEK	ČISTI DOHODEK	
	mleko	prokusa gorela	les (posreki)	drugo	drugo		darila in zavrnjene	drugo
<u>Šmihel</u> drugo	594.650	117.772	567.825		1.220.247	108.262	1.111.985	15.773
na kmetiji	35.644	7.851	37.855		81.350	7.217	74.133	
delež dohodka od: %	43.8	9.7	46.5					
<u>Šteberkumla</u> drugo	30.600	/	70.685		101.285	20.965	80.320	4.016
na kmetiji	10.200	/	23.562		33.762	6.988	26.773	
delež dohodka od: %	30.2	/	69.8					
<u>Dobrovlje</u> drugo	59.160	/	42.545		101.705	20.668	81.037	6.234
na kmetiji	19.720	/	14.182		33.902	6.889	27.013	
delež dohodka od: %	58.2	/	41.8					
<u>Oprije</u> drugo	185.640	138.626	134.670		458.936	42.910	416.026	13.001
na kmetiji	30.940	23.104	22.445		76.489	7.151	69.338	
delež dohodka od: %	40.5	30.2	29.3					
<u>Leja - njiva</u> drugo	229.500	66.290	164.485		460.275	71.644	388.631	6.319
na kmetiji	19.125	5.524	13.707		38.356	5.970	32.386	
delež dohodka od: %	49.9	14.4	57.7					
<u>Šteberkumla - pastirje</u> drugo	1.039.550	322.688	980.210		2,342.448	264.449	2,077.999	10.548
na kmetiji	26.655	8.274	25.134		60.063	6.781	53.282	
delež dohodka od: %	44.4	13.8	41.8					

leto 1977	D O H O D E K					IZDATEK ČISTI DOHODEK		
razred mesečni	mleko	prehrana gorivo	les (posreki)	drugo	drugo	darila in posredovanje	drugo	na drugi kraj in = kreditu
<u>Trnovsek</u>								
skupaj	240.800	34.900	405.015	46.000	726.115	77.038	649.077	14.110
na kmetsko	24.080	3.430	40.502	4.600	72.612	7.704	64.908	
delež dohodka od: %	9,9	9,8	9,9	10,0	100,0	10,5	100,0	10,0
<u>Šmihelovec</u>								
skupaj	192.892	22.350	209.040		424.282	52.696	371.586	13.271
na kmetsko	24.112	2.794	26.130		53.035	6.587	46.448	
delež dohodka od: %	12,5	12,7	12,8		100,0	12,4	100,0	12,5
<u>Dol</u>								
skupaj	122.925	13.350	212.055		348.330	36.115	312.215	14.867
na kmetsko	30.731	3.338	53.014		87.083	9.029	78.054	
delež dohodka od: %	24,2	24,6	24,5		100,0	10,4	100,0	10,4
<u>Črnyem</u>								
skupaj	227.320	27.100	302.840		557.260	65.328	491.932	9.460
na kmetsko	25.258	3.011	33.649		61.918	7.259	54.659	
delež dohodka od: %	11,1	11,1	11,1		100,0	11,8	100,0	11,8
<u>Lomart</u>								
skupaj	152.163	15.200	130.916		297.679	34.394	263.285	6.751
na kmetsko	25.361	2.533	21.719		49.613	5.732	43.881	
delež dohodka od: %	16,6	16,6	16,6		100,0	11,6	100,0	11,6
<u>Žrnova Zvezdica dolina</u>								
skupaj	936.100	112.300	1.259.266	46.000	2.353.666	265.571	2.088.095	10.546
na kmetsko	25.300	3.035	34.034	1.243	63.612	7.178	56.434	
delež dohodka od: %	1,1	1,1	1,1	1,1	100,0	1,1	100,0	1,1

<u>Žrnova Savinjska dolina</u>								
- kmetijska kmetsko -								
skupaj	3.935.869	805.713	6.957.281	46.000	11.744.863	1.341.655	10.403.208	12.311
na kmetsko	22.620	4.631	39.984	264	67.499	7.711	59.788	
delež dohodka od: %	0,2	0,6	0,6	0,6	100,0	0,6	100,0	0,6

<u>Žrnova Savinjska dolina - upoštevani domaći posredni goveji</u>								
skupaj	3.935.869	1.238.381	6.957.281	46.000	12.177.531	1.341.655	10.836.576	12.824
na kmetsko	22.620	7.117	39.984	264	69.985	7.711	62.274	
delež dohodka od: %	0,2	0,6	0,6	0,6	100,0	0,6	100,0	0,6

mi kmetijami, predvsem v izkupičku za mleko, kmetije v goratem alpskem svetu in večina zgornjih kmetij predalpskega hribovja pa v dohodku od lesa. V celoti je povprečni dohodek od mleka na usmerjenih kmetijah za 70 % večji od povprečka vseh 422 podrobneje obravnavanih hribovskih kmetij (tudi v nadaljnjem se bo primerjava nanašala na podrobneje obravnavane in ne na vse hribovske kmetije), dohodek od prodane živine za 32.6 %, od lesa pa za 18.6 %. Različna je tudi struktura dohodka glede na skupni dohodek usmerjenih kmetij: mleko da dobro tretjino vseh dohodkov (pri vseh podrobno obravnavanih kmetijah četrtno), les skoraj 60 % (pri celoti 7.8 % več), medtem ko je pri prodani goveji živini delež, ne pa tudi njena vrednost, skoraj enak (vrednost je višja za 33 %). Čisti dohodek usmerjene kmetije presega povprečnega za 39 %, prodana goveda za 10.2 %, les za 57.1 %, vrednost pa se, razen pri prodanih govedih, kjer je večja za 53.7 %, spremeni še pri višini čistega dohodka na kmetijo in na kmečkega prebivalca (pri obeh je večja za 4.2 %).

Izkupiček za mleko ima na usmerjenih kmetijah v okviru naselij največji pozitivni odklon od povprečka v Strmcu, 196.5 % (predvsem na račun obeh Strmčnikov, predvsem Spodnjega), le nekaj manj v Šmihelu, 187.9 %, tema dvema pa slede: Brezje, 150 %, Dol, 148.2 %, Robanov Kot, 148 %, Lenart, 104.8 %, Florjan, 104 %, Konjski Vrh, 102.2 %, Šmiklavž, 94.8 %, Tirosek, 94.5 %, Podvolovljek, 72.3 % itd. Posebej naj opozorim na pomen mlečne živinoreje na usmerjenih hribovskih kmetijah celotne gornje Zadrecke doline (usmerjenih kmetij je v njej 37 ali 39.4 % vseh tamošnjih podrobneje obravnavanih hribovskih kmetij), saj presegajo povpreček kar za 109.3 %.

Pri dohodku od prodanih goved so omembe vredna le tri naselja, ki presegajo povpreček za več kot 100 %. Daleč pred vsemi je Brezje s presežkom 561.4 %, kjer presega povpreček vseh šest zajetih kmetij, najbolj Žnidar z 69.986 din iztržka za prodana goveda, temu sledi Breclj z 22.880 din, nato Štrucelj s 16.784 din, Breznik s 14.488 din itd. Na drugem mestu je Podveža s 197 % presežka (predvsem zaradi Stogleja z okrog 40.000 din

izkupička in deloma tudi Sedlšaka z 12.182 din), tretji pa je Šmihel, ki je presegel povpreček za 124.8 %; V Šmihelu je bilo šest kmetov, ki so dobili za prodano govedo povprečno več kot en star milijon dinarjev (Berbuč, 22.726 din, Rženičnik, 18.426 din, Žlebnik, 15.134 din, po 14.184 din Naraločnik, Hriberšek in Jesevnik, le nekaj manj kot 10.000 din pa še Napotnik in Konečnik.

Povprečni dohodek usmerjenih hribovskih kmetij od lesa je bil najbolje presežen v Planini, za 215 %, vedeti pa je treba, da gre ta le na račun Atelška, edine usmerjene kmetije v Planini, ki je leta 1977 posekal 317 m³ lesa ali okrog 200 % več od povprečnega poseka na hribovskih kmetijah. Planini sledi Logarska Dolina s presežkom 174.5 %, nato pa Rovt, 99.3 %, Podolševa, 82.3 %, Raduha, 72.3 %, Ter, 64.1 %, Dol, 57.2 %, Savina, 55.9 % itd.

Največji povprečni presežek čistega dohodka usmerjenih hribovskih kmetij na kmetijo je bil v Logarski Dolini in sicer 147.8 %, istotam tudi na kmečkega prebivalca, 116.3 %. Sledi Planina s 125.5 % na kmetijo in 146 % na kmečkega prebivalca, nato pa: Dol 81.6 % na kmetijo in 51 % na kmečkega prebivalca, Robanov Kot 76.9 : 75.4 %, Raduha 76.5 : 54.1 %, Šmihel 72.5 : 60.2 %, Rovt 76 : 56.2 %, Brezje 61.3 : 32 %, Podolševa 59.3 : 61.2 %, Savina 52.9 : 41.6 %, Tirosek z 51 odstotnim presežkom povprečnega čistega dohodka na kmetijo in s 43.3 odstotnim presežkom na kmečkega prebivalca itd. Na najslabšem so bile tri usmerjene hribovske kmetije v Radegundi s 37.7 % podpovprečnim čistim dohodkom na kmetijo, na enega kmečkega prebivalca pa je bil v Radegundi primanjkljaj celo 59.2 %. Pripomniti je treba, da so na dveh usmerjenih hribovskih kmetijah v Radegundi (Keber, Srebovčnik), ki sta v začetni fazi modernizacije, leta 1977 posekali le 39 % etata; računajoč skupni etat bi bil povprečni čisti dohodek na usmerjeno kmetijo v Radegundi nadpovprečen, in sicer za 17.2 %, na kmečkega prebivalca pa za 23.3 % pod povprečkom. Realnejša je slika, žal neugodna, za dve usmerjeni kmetiji na Dobrovlju, katerih čisti dohodek na kmetijo in na kmečkega prebivalca je manjši od povprečka za okrog 37 %. Glede na vse podrobneje

obravnavane hribovske kmetije imajo usmerjene kmetije podpovprečen čisti dohodek od tržnih kmetijskih proizvodov še na Lepi Njivi in v Poljanah, na kmečkega prebivalca pa, razen na Dobrovlju, še v Krnici, Primožu, na Lepi Njivi, v Poljanah, Lenartu in Florjanu.

5.3. Dohodek pomembnejših hribovskih živinorejcev

Zaradi perspektivnosti živinoreje, posebej govedoreje v gospodarstvu hribovskih kmetij, sem se lotil izračuna čistega dohodka od glavnih tržnih kmetijskih proizvodov za 83 danes pomembnih in v splošnem tudi perspektivnih hribovskih govedorejcev. Zajete so tudi kmetije, kjer dohodek od lesa presega polovico in več čistega dohodka, vendar daje živinoreja tudi pri njih v absolutnem merilu nadpovprečen dohodek; v tej kategoriji so zajete kmetije z visokim dohodkom, katerega glavni delež še vedno pripada lesu zaradi visokega etata. Zaradi pravilnega vrednotenja izkopička od prodanega lesa v primerjavi z živinorejskimi proizvodi in zaradi gospodarske perspektivnosti sem upošteval etat in ne količino prodanega lesa v letu 1977, za mleko in prodano govedo pa sem se naslonil na stanje leta 1977. Računal sem, da dobi po stanju leta 1977 kmet za m³ prodanega lesa okroglo 300 din čistega dohodka, računajoč v izdatke tudi plačano delo pri sečnji in spravi lu lesa do ceste.

K pomembnim živinorejcem sem štel tiste kmete, ki so leta 1977 oddali najmanj 15.000 litrov mleka, ali če je bil njihov dohodek od prodanih goved večji od 10 % skupnega dohodka kmetijskih tržnih proizvodov. Izjemo ma sem štel mednje tudi nekaj takih, ki niso izpolnjevali gornjih dveh pogojev, a imajo vse možnosti za razvoj govedoreje že v najkrajšem času (moderniziran hlev, zadovoljivo kmetijsko mehanizacijo in število goveje črede v porastu), kot n.pr. Kakerja, Tiršeka iz Jeslan, Ugovška, Brčuna, Vauherja in Ložekarja.

Daleč največ pomembnih živinorejcev je v Šmihelu, kjer sem uvrstil mednje devet ali skoraj polovico vseh tamkajšnjih kmetov, kar je 11 % vseh pomembnih živinorejskih kmetij v obravnavani pokrajini. Slede: Lenart s

šestimi hribovskimi kmetijami, s po petimi Lepa Njiva, Tirosek in Florjan, s štirimi Šmiklavž, Dol, Ter, Krnica, Strmec, Podvolovljek in Brezje, s tremi Račuha, Savina, Logarska Dolina in Dobrovlje, z dvema Konjski Vrh, Podveža, Robanov Kot, Rovt in Poljane, z eno pa Primož, Radeunda in Podolševa. Brez njih so Čreta, Planina, Solčava in Zavodice.

Na kmetijo pomembnejših hribovskih živinorejcev je čisti dohodek od glavnih kmetijskih tržnih proizvodov (78.138 din) večji od povprečnega na podrobneje obravnavanih kmetijah za 81.8 %, na kmečkega prebivalca (15.242 din) pa za 54.8 %. Precej drugačna od povprečka je tudi struktura dohodkov: delež dohodkov od mleka (45.4 %) je večji za 20.5 %, od prodane govedi (8.1 %) za 1 %, od lesa (46 %) pa manjši za 21.8 %. Pri šmihelskih živinorejcih n.pr. je čisti dohodek na kmetijo večji od povprečnega kar za 114 %, na kmečkega prebivalca pa za 91.1 %, v Lenartu, kjer je takih živinorejcev šest, pa le za 44.3 % na kmetijo, medtem ko je na kmečkega prebivalca celo manjši od povprečka za 3.1 %. V Lenartu gre to na račun številnega kmečkega prebivalstva (6.5 na kmetijo, v Šmihelu 4.9) in manjše količine oddanega mleka na kmetijo (Lenart 15.575 litrov, Šmihel 26.833 litrov). Še primer tovrstnih kmetij na Solčavskem z veliko lesa (povprečno 291 m³ na kmetijo), s povprečno 22.946 litri oddanega mleka in 5.7 kmečkega prebivalca na kmetijo, na katero pride povprečno 122.886 din čistega dohodka, kar je 186 % nad povprečkom obravnavanih hribovskih kmetij, na kmečkega prebivalca pa 21.686 din ali 120.3 % nad povprečkom. Za primerjavo pa še Podvolovljek. Povprečni dohodek na kmetijo pomembnejših živinorejcev je 100.554 din ali 134 % nad povprečkom podrobneje obravnavanih kmetij, na kmečkega prebivalca pa 26.814 din ali 172 % nad povprečkom. Relativno tako velik dohodek na kmečkega prebivalca v Podvolovljeku je na štirih pomembnejših živinorejskih kmetijah zato, ker je na njih povprečno le 3.8 kmečkega prebivalca, na kmetijo pa predvsem zaradi znatne količine lesa (povprečno 216 m³ etata), medtem ko je povprečna količina oddanega mleka na kmetijo 21.508 litrov (le 9.4 % več kot je povpreček vseh pomembnejših živinorejcev, ki znaša 19.654 litrov).

Po višini čistega dohodka od glavnih tržnih kmetijskih proizvodov na kmečkem prebivalca je med pomembnejšimi živinorejci na prvem mestu Stoglej z 42.478 din, s tremi kmečkimi prebivalci in z 262 m³ etata; po višini dohodka na kmetijo je na sedmem mestu, živinorejski proizvodi pa mu prinesejo 45 % dohodka. Na drugem mestu je Zg. Zavratnik s 40.660 din, prav tako s tremi kmečkimi prebivalci na kmetiji, po količini oddanega mleka je med pomembnimi živinorejci na 31.-35. mestu, po višini dohodka na kmetijo pa na devetem mestu; ima okrog 300 m³ lesnega etata, ki mu močno dviguje dohodek. Tretji je Sp. Mlinar s 37.704 din (na 14. mestu je po dohodkih na kmetijo, na 24. pa glede odlanega mleka), tem pa sledijo: kot četrta Rženičnik, 35.341 din, ki pa je prvi po skupnem dohodku na kmetijo in prvi po oddanem mleku; peti Zg. Strmčnik, 34.030 din (29.-30. po oddanem mleku, a pod 30. mestom glede na skupni dohodek na kmetijo), medtem ko je Sp. Strmčnik, ki je po količini oddanega mleka na četrtem mestu v obravnavani pokrajini, po višini dohodka na kmetijo pa na 18. med pomembnejšimi živinorejci, je med njimi po višini čistega dohodka na kmečkem prebivalca (21.012 din) šele na 25. mestu; šesti je Enci, 30.408 din, (11.-12. po oddanem mleku in 10. po dohodku na kmetijo); sedmi Žlebnik, 30.068 din (7.-8. po oddanem mleku in 11. po dohodku na kmetijo); osmi Naraločnik, 29.994 din (tako visoko zaradi samo 2.5 kmečkem prebivalca na kmetijo, zato pa šele 31.-35. po oddanem mleku in 41. po dohodku na kmetijo); deveti je Zg. Jezernik, 28.823 din (28. po oddanem mleku, a tretji po dohodku na kmetijo zaradi 379 m³ etata); deseti Matk, 27.743 din (deseti tudi po količini oddanega mleka, zaradi izjemno velikega etata, 418 m³, pa celo drugi po čistem dohodku od glavnih tržnih kmetijskih proizvodov na kmetijo, 166.458 din) itd. Zaradi velikih količin lesa se pri skupnem dohodku na kmetijo visoko vzpno razen že imenovanih še nekateri pomembni živinorejci, tako Selišnik na četrto mesto, Ložekar na sedmo in Robnik na petnajsto, zaradi precejšnjih dohodkov od živinoreje Žnidar na osmo, Matijaž na dvanajsto in Breznik na trinajsto, zaradi obojega pa Zg. Belšek na šestnajsto, Mavrič na sedemnajsto in Govec na enaindvajseto mesto.

5.4. Dohodek pomembnejših "gozdnih" hribovskih kmetij

Po pregledu dohodka pomembnejših živinorejcev sem zaradi popolnejše slike in medsebojne primerjave hribovskih kmetij vzel v pretres tiste kmetije, katerih visoki čisti dohodek gre predvsem na račun legalno prodanega lesa. Mednje sem štel tiste, katerih letni čisti dohodek na kmečkega prebivalca je večji od 20.000 din. Višino čistega dohodka sem izračunal po enaki metodi kot pri pomembnejših živinorejcih. Upoštevane so vse in ne le podrobneje obravnavane kmetije.

V obravnavani pokrajini je zajetih 35 tovrstnih kmetij, kar predstavlja 7.1 % vseh hribovskih kmetij v Gornji Savinjski dolini. Mednje bi lahko šteli tudi nekatere od kmetij, ki jih obravnava prejšnje poglavje, in sicer tiste, ki jim daje les nad polovico dohodka, je pa poleg njega prodaja živinorejskih proizvodov tako pomembna, da so upravičeno uvrščene v skupino "pomembnejših hribovskih živinorejcev". Med njimi je v prvi vrsti vseh pet prej obravnavanih solčavskih kmetij, iz Lučke pokrajine Selišnik, Zg. Jezernik, Zg. Zavrtnik in Podvejnik, iz hribovskega zaledja Ljubnega Kaker, Vrtnik, Žačnik in Hojnik, iz hribovskega zaledja Mozirja Štrucelj in Tiršek, iz gornje Zadrečke doline Sp. Podbrežnik, Podmeninšek, Suhovršnik, Enci, Završnik iz Florjana, Petek, Ugovšek, Lamprečnik in Grčnik, iz spodnje Zadrečke doline Brčun ter Bursečnik iz južnega predgorja Golt, skupaj 26 kmetij. Obojnih tovrstnih kmetij je torej 61 ali 12.3 % vseh hribovskih kmetij v obravnavani pokrajini.

Med 35 obravnavanimi gozdnimi hribovskimi kmetijami prevladujejo čiste kmetije, saj je teh 71.4 %. Petnajstim od njih je bil leta 1977 les edini vir dohodka; računajoč etat, je dal tem kmetijam les povprečno 71.457 din čistega dohodka na kmetijo, kar je 9.8 % manj od povprečnega skupnega čistega dohodka vseh 35 kmetij, na kmečkega prebivalca pa 34.576 din ali 15.4 % več od povprečka (tako visok dohodek na kmečkega prebivalca je zaradi majhnega števila le-tega na kmetijah, in sicer komaj 2.1 na kmetijo). Med petnajstimi kmetijami jih je pet na Solčavskem (Klemenšek, Bukovnik, ...), sedmi je Vavdi, 41.942 din (med kmetijami 14.), osmi Ramšek,

Osojnik, Tolstovršnik in Suhadolnik), v Lučki pokrajini šest (Vavdi, Jerij, Čliguj, Čeršek, Osojnik in Dražnik), ostale štiri pa v hribovskem zaledju Ljubnega, od tega tri v Planini (Lojen, Ramšak in Rotko) ter v Teru Visočnik.

Povprečni skupni čisti dohodek od lesa in živinorejskih tržnih proizvodov na teh kmetijah je 79.207 din, kar je le nekaj manj od povprečka pomembnejših hribovskih živinorejcev, na kmečkega prebivalca pa 29.970 din ali za 96.6 % večji od pomembnejših živinorejcev oziroma za 215 % večji od 422 podrobneje obravnavanih hribovskih kmetij v Gornji Savinjski dolini. Povprečni čisti dohodek na kmečkega prebivalca v primerjavi z enakim dohodkom pri pomembnejših hribovskih živinorejcih je tako visok izključno zaradi zelo majhnega števila kmečkega prebivalstva na teh kmetijah (2.6, kar je skoraj polovica manj kot na kmetijah pomembnejših živinorejcev, kjer jih je 5.1). Tovrstne solčavske kmetije presegajo povpreček dohodka na kmetijo za 15.6 %, na kmečkega prebivalca pa so zaradi nadpovprečnega števila kmečkega prebivalstva na kmetijo (3.3) za 6 % pod njim. Na Solčavskem stojijo najboljše kmetije v Logarski Dolini, ki presegajo dohodek na kmečkega prebivalca za 8.2 %, na kmetijo pa celo za 47.4 %.

Najvišji dohodek na kmečkega prebivalca je dosegel Lojen z 88.440 din, kar je največ tudi med vsemi hribovskimi kmetijami v Gornji Savinjski dolini; celotni dohodek je od lesa, okorišča pa se z njim edino lastnik, ki ne živi na kmetiji, ampak v bližnjih Ljubenskih Rastkah (glede dohodka na kmetijo je na 13. mestu). Drugi je Klemenšek, tako po dohodku na kmečkega prebivalca, 67.670 din, kot tudi na kmetijo, 135.340 din (če bi upoštevali posek leta 1977 in ne etat, bi bil dohodek Klemenška še veliko večji: 220.156 din na kmetijo in 110.078 din na kmečkega prebivalca). Na tretjem mestu je Strevc, 57.136 din na kmečkega prebivalca (na kmetijo sedmi s 114.273 din), sledi Sp. Črnelšek z enim kmečkim prebivalcem in dohodkom 52.065 din (na kmetijo je 29.), dalje Jerij, prav tako sam z 48.240 din (med kmetijami 30.), Visočnik, 43.364 din (med kmetijami tretji), sedmi je Vavdi, 41.942 din (med kmetijami 14.), osmi Ramšak,

40.870 din (med kmetijami 25.-26.), deveti Perk, 37.559 din, ki pa s čistim dohodkom 150.236 din na kmetijo zavzema prvo mesto med gozdnimi hribovskimi kmetijami (za Rženičnikom in Matkom je bil tretji med vsemi hribovci v Gornji Savinjski dolini) in deseti Žager iz Podvolovljeka, 36.025 din na kmečkega prebivalca (s kmetijstvom se preživljata na kmetiji le dva) ter na 18. mestu s skupnim čistim dohodkom od lesa in živinorejskih proizvodov na kmetijo. Zadnje mesto glede dohodka na kmečkega prebivalca zavzemajo gozdne kmetije Žibovt, Knez in Zg. Mlinar z nekaj malega čez 20.000 din, najmanjši čisti dohodek na kmetijo pa je imel Rotko s 30.820 din (ker pa ga je užival en sam, je bil po dohodku na kmečkega prebivalca na 15. mestu).

Po dohodku na kmetijo so bile od pomembnejših gozdnih hribovskih kmetij med prvimi dvajsetimi, razen že imenovanih, še tele: na četrtem mestu Podbrežnik, 120.900 din (po dohodku na kmečkega prebivalca 16.), peti do šesti Žibovt in Atelšek, po 115.000 din, osmi Macesnik, 113.058 din (na kmečkega prebivalca 17.), deveti Knez, 101.601 din, deseti Tolstovršnik, 95.164 din, enajsti Haudej, trinajsti Štifter, petnajsti do šestnajsti Zg. Mlinar in Ramšak, sedemnajsti Rogar, devetnajsti Sp. Belšek in dvajseti do enaindvajseti Bukovnik ter Osojnik. Med pomembnejše gozdne hribovske kmetije sem, razen doslej imenovanih, vključil še Plesnika, Zg. in Sp. Icmanka, Pečovnika iz Podveže, Kokleja ter Goličnika.

5.5. Čiste kmetije, mešane kmetije in dohodki čistih kmetij

Poglejmo najprej, kako je nasploh s tako imenovanimi čistimi kmetijami, h katerim štejemo tiste kmetije, katerih prebivalci se preživljajo le s kmetijstvom, vključujoč dohodke od lesa. Pri razporejanju kmetij na čiste in mešane so poleg najožjih sorodnikov, se pravi staršev, njihovih otrok ter vnukinj oziroma vnukov šteti tudi bratje oziroma sestre gospodarjev ali gospodinj ter njihovi strici in tete.

Mešane kmetije sem razdelil v tri skupine. V prvi so tiste hribovske kmetije, kjer je v nekmetijski dejavnosti zaposlen gospodar ali gospodinja

číslo 5

okres Krbovské hrady

okres 1977	D O H O D E K					ZDÁTEK ČISTI DOHODEK			okres hrady	
	mlčivo	průmysl zemědě	živ.	živ.	živ.	divoké zemědě	živ.	na příj- ky hu- bitaria	stav.	%
<u>okres Dobruška</u>	134.011	14.696	643.230		737.937	101.939	635.998	19.606	7	70.0
okres hrady	19.144	2.449	92.747		113.591	14.563	99.028			
okres hrady od: %	16.8	1.8	81.4							
<u>okres Čáslav</u>	135.389	15.042	519.585		670.016	78.336	591.680	13.296	10	62.5
okres hrady	13.539	2.507	51.959		63.002					
okres hrady od: %	20.2	2.2	77.6							
<u>okres Písek</u>	122.102	25.444	582.565		730.111	69.249	660.862	13.626	10	76.9
okres hrady	17.443	2.827	58.256		73.011	6.925	66.086			
okres hrady od: %	16.7	3.5	73.8							
<u>okres Třebíč</u>	3.944	4.300	117.250		125.494	22.108	103.386	12.923	3	60.0
okres hrady	3.944	2.150	39.083		41.831	7.369	34.462			
okres hrady od: %	3.4	3.4	93.5							
<u>okres Solčavsko</u>										
okres hrady	395.446	59.482	1,868.630		2,323.558	271.632	2,051.926	15.032	30	68.2
okres hrady	15.818	2.586	62.288		77.452	9.054	68.398			
okres hrady od: %	17.0	2.6	80.4							
<u>okres Žďársko</u>										
okres hrady	—	7.996	94.135		102.131	16.228	85.903	6.608	3	75.0
okres hrady	—	3.998	31.378		34.043	5.409	28.634			
okres hrady od: %	—									
<u>okres Havlíčkovsko</u>										
okres hrady	75.133	51.876	342.705		469.714	54.775	414.939	10.639	10	47.6
okres hrady	15.027	5.188	34.271		46.971	5.478	41.494			
okres hrady od: %	16.0	11.0	73.0							
<u>okres Znojmo</u>										
okres hrady	75.133	59.872	436.840		571.845	71.003	500.842	9.632	13	52.0
okres hrady	15.026	4.989	33.603		43.988	5.462	38.526			
okres hrady od: %	13.1	10.5	76.4							

Tabela 5

liste hrbovne kmetije

Leto 1977	D O H O D E K					IZDATEK	ČISTI DOHODEK		Cena kmetije	
	mlatno	prokurno goveje	lis (proba)	drugo	drugo		obave in raznorazne	drugo	na površino kmetije	avst.
<u>Ornina</u> skupaj	/	13.538	592.615		606.153	85.026	521.127	13.362	3 ¹⁾	50.0
na kmetijo	/	4.513	19.385		50.513	7.086	43.427		12 ²⁾	63.2
delež dohodka od: %	/	2.2	97.8							
<u>Ornina</u> skupaj	72.536	55.706	496.135		624.377	103.752	520.625	8.264	14	82.4
na kmetijo	8.060	5.064	35.438		44.598	7.411	37.187			
delež dohodka od: %	11.6	8.9	79.5							
<u>Ter</u> skupaj	122.573	73.044	787.250		982.867	155.873	826.994	7.729	21	75.0
na kmetijo	12.257	4.565	37.488		46.803	7.423	39.380			
delež dohodka od: %	12.5	7.4	80.1							
<u>Lurnar</u> skupaj	104.433	20.792	415.065		540.290	65.815	474.475	10.544	9	56.2
na kmetijo	14.919	2.599	46.118		60.032	7.313	52.719			
delež dohodka od: %	19.3	3.8	76.8							
<u>Hrbovna kmetija</u> skupaj	299.542	163.080	2,291.065		2,753.687	410.466	2,343.221	9.225	47 ³⁾	70.1
na kmetijo	11.921	4.292	40.312		49.173	7.330	41.843		56 ²⁾	70.0
delež dohodka od: %	10.9	5.9	83.2							

1) upoštevajo 6 probobneje skupno.vornih kmetij; 2) Najemajo 10cl 19 kmetij v Oranini

<u>Ornina + Lurnar</u> skupaj	62.586	30.426	110.885		203.897	43.546	160.351	5.173	8	53.3
na kmetijo	8.941	5.071	13.861		25.487	5.443	20.044			
delež dohodka od: %	30.7	14.9	54.4							
<u>Lurnar</u> skupaj	62.586	30.426	110.885		203.897	43.546	160.351	5.173	8	53.3
na kmetijo	8.941	5.071	13.861		25.487	5.443	20.044			
delež dohodka od: %	30.7	14.9	54.4							

leto 1971

regija
s. m. s. g.

mlečno	površina g. vrsto	lis (popoln)	drugo	stojni	IZDATEK		ČISTI DOHODEK		liste kmetije	
					skupaj in % v. v. m. m. g.	stojni	na površ. kg. ha k. l. h. a.	štev.	%	

<u>Šmihel</u> skupaj	331.500	55.344	444.880		831.724	84.409	747.315	12.560	11	55.0
na kmetiji	33.150	11.069	40.444		75.611	7.673	67.938			
delež dohodka od: %	39.9	6.6	53.5							
<u>Šentjurma</u> skupaj	42.500	6.650	197.315		246.465	46.286	200.179	5.719	8	32.7
na kmetiji	8.500	1.662	24.664		30.808	5.786	25.022			
delež dohodka od: %	17.2	2.7	80.1							
<u>Dobrovlje</u> skupaj	34.510	-	38.525		73.035	20.261	52.774	4.059	3	42.9
na kmetiji	34.510	-	12.842		24.345	6.754	17.591			
delež dohodka od: %	47.2	-	52.8							
<u>Špreje</u> skupaj	113.400	115.746	78.725		367.871	28.272	339.599	13.584	4	66.7
na kmetiji	43.350	28.936	19.681		91.967	7.068	84.899			
delež dohodka od: %	47.1	31.5	21.4							
<u>Šešma njiva</u> skupaj	141.700	67.036	179.560		357.696	79.280	308.416	4.535	13	48.2
na kmetiji	17.637	7.448	13.812		29.823	6.098	23.724			
delež dohodka od: %	36.4	17.3	46.3							
<u>Hribovska - pustolje</u> skupaj	723.010	244.776	939.005		1,906,791	238.508	1,648,283	8,221	39	54.9
na kmetiji	25.822	11.126	24.077		48.892	6.628	42.264			
delež dohodka od: %	37.9	12.8	49.3							

Tabela 5

Lok. Krškovske kmetije

leto 1977

D O H O D E K

IZDATEK

ČISTI DOHODEK

rejte kmetije

vredn. na kmetiji

mleko

površina
gorovjelo
(progl.)

drugo

drugo

dohod. in
zadrževanje

drugo

na kmetiji
kraj. pr.
k. d. h. a.

del. %

vrednovanje

253.410

52.382

449.235

755.027

87.022

668.005

12.370

12 75.0

na kmetiji

21.117

4.762

40.840

62.919

7.252

55.667

delež dohodka od: %

33.6

6.9

59.5

vrednovanje

135.437

69.995

394.295

599.067

84.127

514.940

12.260

13 76.5

na kmetiji

13.544

7.704

32.858

46.082

6.471

39.611

delež dohodka od: %

22.6

11.6

65.8

vrednovanje

113.202

6.650

246.895

366.747

55.598

311.149

9.429

9 81.8

na kmetiji

22.640

1.990

27.433

40.750

6.178

34.572

delež dohodka od: %

30.9

1.8

67.3

vrednovanje

229.320

32.880

499.485

761.685

108.089

653.596

9.612

13 56.6

na kmetiji

22.932

4.110

38.422

58.591

8.315

50.276

delež dohodka od: %

30.1

4.3

65.6

vrednovanje

110.311

40.322

344.715

495.348

73.803

421.545

8.107

11 57.9

na kmetiji

15.759

5.760

31.998

45.032

6.709

38.322

delež dohodka od: %

22.3

8.1

69.6

vrednovanje

127.208

31.141

429.805

588.154

80.009

508.145

8.915

12 60.0

na kmetiji

11.564

3.460

35.817

49.013

6.667

42.345

delež dohodka od: %

21.6

5.3

73.1

vrednovanje

968.888

232.710

2,364,430

3,566,028

488.648

3,077,380

10.657

70 66.0

na kmetiji

17.616

4.749

34.771

50.943

6.981

43.963

delež dohodka od: %

27.2

6.5

66.3

Leto 1997	D O H O D E K					IZDATEK	ČISTI DOHODEK		vse št. kmetski	
	mlatno	pridelave zrnato	lis (pajek)	drugo	skupaj		darila in vredn. daje	skupaj	na kmetski kraj pu- k. del. km.	št. km.
<u>Trnovski</u> skupaj	256.318	63.138	486.755	46.000	852.211	105.955	746.256	11.307	13	46.5
na kmetski	21.360	5.740	34.768	46.000	60.872	7.568	53.304			
delež delovnika od: %	30.1	7.4	57.1	5.4						
<u>Ljubljanski</u> skupaj	168.001	38.842	323.275		530.118	60.250	469.868	10.679	11	57.3
na kmetski	15.273	3.884	29.389		48.192	5.477	42.715			
delež delovnika od: %	31.7	7.3	61.0							
<u>Dol</u> skupaj	122.925	13.350	212.055		348.330	36.115	312.215	14.867	4	80.0
na kmetski	30.731	3.337	53.014		87.082	9.029	78.054			
delež delovnika od: %	35.3	3.8	60.9							
<u>Štajerski</u> skupaj	195.580	33.592	372.855		602.027	89.759	512.268	6.740	14	60.9
na kmetski	17.780	3.054	26.632		43.002	6.411	36.591			
delež delovnika od: %	32.5	5.6	61.9							
<u>Osrednji</u> skupaj	104.409	20.950	279.725		405.084	57.765	347.319	6.679	9	47.4
na kmetski	14.916	2.619	31.081		45.009	6.418	38.591			
delež delovnika od: %	25.8	5.2	69.0							
<u>Grupa Zgodbeča</u> skupaj	847.233	169.872	1,634.665	46.000	2,737.770	349.844	2,387.926	9.220	51	54.3
na kmetski	18.827	3.861	32.205	46.000	52.649	6.728	45.921			
delež delovnika od: %	30.9	6.2	62.9							

1) zajetih 422 pridelave in pridelave kmetski; 2) zajetih 435 kmetski, torej vs kmetski v Ob. nini

<u>Grupa Savinjska</u> skupaj										
na kmetski	3,341.838	960.218	9,685.520	46.000	14,063.576	1,893.647	12,169.929	9.822	258	61.1
delež delovnika od: %	17.654	4.950	36.412	46.000	52.476	7.066	45.410		267	61.4
delež delovnika od: %	24.0	6.8	68.9	0.3						

<u>Grupa Savinjska dolina</u> - upoštevani domači pašniki goved										
skupaj	3,341.838	1,475.855	9,685.520	46.000	14,579.213	1,893.647	12,685.565	10.239		
na kmetski	17.654	7.608	36.412	46.000	54.400	7.066	47.334			
delež delovnika od: %	23.1	10.1	66.4	0.3						

ali tudi oba, ali če imata osebno, družinsko ali invalidsko pokojnino; tovrstne družine na kmetijah imajo delavsko in ne kmečko zavarovanje. V drugi skupini so kmetije, na katerih je izven kmetijstva zaposlen poleg gospodarja, gospodinje ali obeh še kateri od najožjih družinskih članov, v tretji pa tiste, na katerih so izven kmetijstva zaposleni poleg najožjih družinskih članov (izvemši prvi dve skupini) tudi drugi, na kmetiji stanujoči prebivalci.

Med mešanimi kmetijami je daleč najmočnejša tretja skupina, v katero je vključenih 86.6 % vseh mešanih kmetij, oziroma 33.7 % vseh podrobneje obravnavanih hribovskih kmetij (v prvi skupini jih je 11 %, v drugi pa ostalih 2.4 %). Mešanih kmetij v prvi skupini je največ v Lučki pokrajini, 5.7 %, in v hribovskem zaledju Mozirja, 5.6 % vseh tamošnjih kmetij, v drugi, ki je najskromnejša, pa sta od petih dve v Tirosku, po ena pa v Florjanu, Savini in Raduhi. Najštevilnejša, tretja skupina mešanih kmetij je med regijami posebej izrazita v hribovskem zaledju Mozirja, kjer je uvrščenih vanjo 39 % vseh tamkajšnjih hribovskih kmetij, relativno največ na Dobrovlju s 57 % in Lepi Njivi s 44 %, le odstotek manj jih je v gornji Zadrebki dolini (Lenart 47 %, Tirosek 39 %, Šmiklavž 37 %, Florjan 35 %), v spodnji Zadrebki dolini jih je 48 % itd. Med naselji sta v skupino 40-50 % uvrščena, razen že imenovanih, še Planina in Solčava, v skupino 30-40 % pa Krnica, Podolševa, Poljane, Raduha, Brezje, Konjski Vrh, Savina in Logarska Dolina.

Med 435 hribovskimi kmetijami (poleg 422 podrobneje obravnavanih sem zajel še preostalih 13 kmetij v Planini) je bilo leta 1977 le malo več od polovice čistih kmetij, 268 ali 61.4 % (tabela 5), med podrobneje obravnavanimi pa 61.1 %. V okviru regij jih je bilo največ v hribovskem zaledju Ljubnega, predvsem na račun Primoža, ki je imel največji delež čistih kmetij med vsemi hribovskimi naselji celotne obravnavane pokrajine (20.8 % nad povprečkom), in Tera z 8.4 % nad povprečkom. V Planini jih je bilo le 1.6 % nad povprečkom, v Savini pa celo 4.8 % pod njim. Za hribovskimi vasmi ljubenskega zaledja le malo zaostaja Solčavsko (6.6 % nad povpreč-

kom), kjer so imela, razen Solčave, vsa naselja nadpovprečen delež čistih kmetij, najvišjega Robanov Kot, +15.3 %, Logarska Dolina, +8,4 % in Podolševa, +0.9 %. Nadpovprečen delež čistih kmetij ima tudi Lučka pokrajina, +4.4 %, daleč največ v Strmcu, +20.2 %, ne mnogo manj v Podveži, +14.9 %, v Podvolovljeku +13.4 %, ostala tri naselja pa so imela podpovprečen delež (Raduha -1.6 %, Konjski Vrh -3.2 %, Krnica -4.9 %).

Ostale štiri regije imajo podpovprečen delež čistih kmetij, tako južno predgorje Golt 3.5 % manj od povprečka, hribovsko zaledje Mozirja 6.2 %, gornja Zadrebčka dolina 6.8 % in spodnja Zadrebčka dolina 9.6 % manj od povprečka. Med njimi so štiri naselja z nadpovprečnim deležem (Dol +13.4 %, Čreta +13.4 %, Radegunda +11.1 % in Brezje +5.1 %), ostalih devet naselij pa ima podpovprečnega: 50-61.6 % čistih kmetij imajo Florjan, Šmiklavž, Poljane in Šmihel, 40-50 % Lepa Njiva, Rovt, Lenart, Tirosek in Dobrovlje; Dobrovlje ima med vsemi hribovskimi naselji obravnavane pokrajine najmanj čistih kmetij, 42.9 % ali 18.1 % manj od povprečka.

Povezava hribovskih kmetij s cestami je tudi tamkajšnjemu kmečkemu prebivalstvu omogočila neagrarno zaposlitev. Pred izgradnjo cest so bili redki hribovski kmetje, ki so se zaposlili v nekmetijskih dejavnostih. Nekaj jih je bilo na profesionalnem gozdnem delu, zlasti iz Lučke pokrajine, medtem ko so se iz Tiroška, ob stari cesti Gornji Grad - Kamnik, nekateri vozili na delo v Kamnik in Litostroj. Takrat je bilo izseljevanje zelo močno. Danes narašča tudi na hribovskih kmetijah število vozačev, vzporedno z njimi pa se manjša delež čistih kmetij. Proces je v nastajanju in je odvisen, razen od cest, še od drugih dejavnikov, zato se trdnejše zakonitosti izvenkmetijske zaposlitve še niso izoblikovale. Zgornji podatki kažejo, da je veliko neagrarnega zaposlovanja hribovskih kmetov v skoraj celotni gornji Zadrebčki dolini, dalje v Rovtu, na Dobrovlju, Lepi Njivi in Šmihelu, kjer prevladuje zaposlitev v industriji in deloma tudi v rudarstvu (Lepa Njiva), drugje pa razen tega tudi v gozdarstvu.

Neto dohodek glavnih kmetijskih tržnih proizvodov na čisto kmetijo

presega povprečnega za 5.4 %, na kmečkega prebivalca pa je zaradi nekaj nadpovprečnega števila tega nižji za 0.2 %. Računajoč domače zakole se povzpne čisti dohodek na kmetijo za 10.2 % nad povprečnega, na kmečkega prebivalca pa za 4 %.

V primerjavi z vsemi obravnavanimi hribovskimi kmetijami je pri čistih kmetijah malo drugačna tudi struktura dohodkov: živinorejski proizvodi dajo 1.2 % manj dohodka, in sicer na račun lesa za 1.1 % ter jajc za 0.1 % (pri strukturi dohodkov na kmetijo glede na posamezne proizvode sem upošteval le proizvajalce, pri povprečnem skupnem dohodku pa vse čiste kmetije).

Med naselji je bil pri čistih kmetijah dosežen največji čisti dohodek na kmetijo v Logarski Dolini, saj je presegel povprečnega na podrobneje obravnavanih kmetijah za 131.4 % (glej tabelo 5). Logarski Dolini sledi Brezje s 97.5 % presežkom, nato pa: Dol 81.6 %, Šmihel 58.1 %, Robanov Kot 53.8 %, Podolševa 37.7 %, Podvolovljek 29.5 %. Nadpovprečen dohodek so imela, razen že imenovanih, le še štiri naselja (Tirosek, Savina, Krnica in Planina), vseh drugih 16 naselij ali 59.3 % vseh hribovskih naselij pa je imelo podpovprečnega; najmanjši je bil na Dobrovlju, 59.1 % pod povprečkom, dalje v Poljanah, -53.4 %, na Lepi Njivi, -44.8 %, v Radegundi, -41.8 %, na Čreti, -33.4 % itd; med temi je bil še najbliže povprečku Šmiklavž z -0.6 %.

Povprečni neto dohodek na kmečkega prebivalca čistih hribovskih kmetij je med regijami daleč največji na Solčavskem, saj ga presega za 52.7 % (najvišji je v Logarski Dolini s 96.1 % presežkom, kar je tudi največ med vsemi hribovskimi naselji), sledi Lučka pokrajina z 2.1 % presežkom, vse druge regije pa povprečka ne dosegajo. Globoko pod njim je v južnem predgorju Golt, kjer je skoraj za polovico manjši, -47.5 %, sledi hribovsko zaledje Mozirja, -16.5 %, v hribovskem zaledju Ljubnega in v gornji Zadrečki dolini je nižji za 6.3 %, v spodnji Zadrečki dolini pa le za 2.2 %. Med naselji je za Logarsko Dolino na najboljšem Dol z 51 % presežkom, sledita Robanov Kot in Brezje z okrog 38 % presežkom, Planina s 35.7 %, Podolševa

s 35.1 %, Solčava z 31,3 %, Šmihel s 27.9 %, Podvolovljek s 25.6 %, Podveža s 24.5 %, Tirosek s 14.9 %, Šmiklavž, Rovt in Savina pa z 8.5-7.1 odstotnim presežkom. Najnižji čisti dohodek na kmečkega prebivalca imajo čiste kmetije na Dobrovlju (58.7 % pod povprečkom) in ne mnogo manjšega na Lepi Njivi (-53.9 %), njima pa sledijo: Poljane, -47.5 %, Radegunda, -41.9 %, Čreta, -32.9 %, Lenart, -32.2 %, Florjan, -31.5 %, Ter, -24.5 %, Konjski Vrh, -17.7 %, Primož, -16.1 %, Raduha, -9.4 %, Strmec, -4.2 % in Krnica, -2.4 %.

6. KMETIJSKO ZEMLJIŠČE HRIBOVSKIH KMETIJ

Kmetijsko zemljišče je osnova tudi za nadaljnji moderniziran gospodarski razvoj hribovskih kmetij. Kmetijski mehanizaciji postavlja zemljišče v hribovskem svetu ovire, ki jih skuša razvoj tehnike kolikor mogoče premagati. To mu v dobršni meri uspeva tudi pri nas, vendar je predvsem zaradi prestrmega sveta nekaj kmetijskega zemljišča kmetijskim strojem še vedno nedostopnega.

V uvodu imenovanih študij, ki prikazujejo stanje na obravnavanih hribovskih kmetijah pred povezavo teh s cestami, je v glavnem že podana okvirna prirodnogeografska slika področij hribovskih kmetij v celoti, ni pa posebej predstavljeno ~~razčlenjeno~~ kmetijsko zemljišče. Zanj je važna predvsem nagnjenost, višina, ekspozicija, sestava prsti in klima. Prve tri komponente sem obdelal sedaj, klima je bila prikazana že prej, podrobnejša sestava prsti pa, žal, ni obdelana; zanjo obstaja le delni splošni opis (B. Puggelj, 1974, glej karto). Natančnejšo ugotovitev nagnjenosti oziroma naklona kmetijskega zemljišča in višino so omogočile šele najnovejše podrobne karte meril 1:10.000 in 1:5.000, ki sem jih za tovrstbo meritev v polni meri uporabil. To sem opravil pri 430 in ne pri vseh 495 hribovskih kmetijah, to pa zato, ker imajo nekatere skupine kmetij v nižjem svetu (Logarska dolina, del Robanovega kota, Podvolovljeka, Lepe Njive in Brezja) podoben naklon zemljišča, zato ga v takih primerih nisem računal za vsako kmetijo posebej. Prepričan sem, da je kljub omenjenemu dobljena slika za celoto realna.

Tablica 6

Škarni tipovi pemljenja

Naziv	n. v. kmetičkega doma	mehurarska visina					mehur v stopnjah			skupna visina	kemijska sestava
		popr.	popr.	obal. popr.	med. g. na 100 m ²	max. g. na 100 m ²	popr.	max. popr.	max. vis. popr.		
Loparska dolina 1)	752	763	790	820	55	70				J, V	silikati, karbonati, kvarc
Šušterov kot	1125	1092	1159	1240	136	200	18.3	26	8	J, I, V	silikati, karbonati, kvarc
Čučekova	1077	1048	1123	1360	151	240	19.0	28	10	J, IV, IZ	metni kvarc
Antanov kot	824	815	875	1320	121	300	18.6	28	8	IV, J, IZ	silikati, karbonati, kvarc
Solcava	729	817	887	1010	117	150	18.7	27	9	V, J	karbonati, silikati
Solčevsko	962	950	1015	1150	130	192	18.4	27.2	8.8	J, IV	

1) Na n. v. kmetičkega pemljenja so v obsegu meselja Loparske doline izračunani podatki porabe za tri kmetije v Loparski dolini in za ostale v območju Šušterovega kmeta, za mehur št. pemljenja pa za celotno meselje skupaj.

Čučekov kot	642	653	688	830	70	130	11.1	20	2	J, IZ, V	metni kvarc, silikati, karbonati
Čučekova	716	707	763	900	112	190	17.9	26	11	V, IV	amfibitni tuf, karbonati
Štrmca	725	709	750	1000	81	190	16.6	25	7	IZ, IZ, S	amfibitni tuf
Šušterova	778	760	823	960	126	200	17.4	25	9	J, IV, V	amfibitni tuf, deloma karbonati
Štrmca	864	850	915	1160	130	210	17.8	22	12	J, IV	amfibitni tuf
Šušterov kot	858	849	904	1180	110	190	17.8	24	10	J, IV, IZ	amfibitni tuf, amfibit
Šušterova dolina	759	749	801	1005	103	185	16.6	23.7	8.5	J, IV	

Štr	773	748	805	1210	114	255	19.1	29	10	I, IZ, IZ	amfibitni tuf
Štrmca	815	801	851	1150	101	180	16.1	26	11	V, J, IZ	amfibitni tuf
Štrmca	917	896	955	1260	119	210	21.8	33	12	J, IZ	amfibitni tuf, amfibit
Štrmca	733	716	769	1000	105	170	19.8	29	13	V, IV, SV	amfibitni tuf
Šušterova dolina	809	788	844	1155	111	204	19.2	29.3	11.5	J, V, IZ	

Šušterova dolina	791	777	821	1030	94	160	12.1	22	5	V, IV	amfibitni tuf, karbonatni kvarc
Šušterova dolina	691	686	736	1040	107	190	16.2	20	11	IV, J	amfibitni tuf, karbonati
Šušterova dolina	514	510	543	692	66	112	10.6	17	7	I, IV, J	amfibitni tuf, deloma amfibit
Šušterova dolina	481	470	498	560	55	90	9.0	13	4	J, IV, IZ, I	amfibitni tuf
Šušterova dolina	630	607	638	695	62	110	12.5	21	7	J, IZ, SV, I	karbonati, amfibit
Šušterova dolina	654	643	682	803	81	132	12.2	18.6	6.8	J, IV	

Podroben pregled kaže tabela 6. Pri nagnjenosti zemljišča je v tabeli izračunan naklon v stopinjah in ne strmina zemljišča v odstotkih, ki jo nekateri uporabljajo za tovrsten prikaz (J. Medved - I. Gams, 1968; v isti razpravi prikazuje Medved nagnjenost zemljišča v odstotkih, Gams pa le naklonski kot, izražen v stopinjah). Na osnovi tabel ali enostavnih računskih operacij z računalnikom je možno hitro izračunati iz naklona zemljišča v stopinjah strmino zemljišča v odstotkih (glej tudi: F. Hafner, 1971; tabela na strani 60-61); v tekstu predstavljam najpogosteje strmino kmetijskega zemljišča v odstotkih, to pa zato, ker je v tabeli prikazan naklon v stopinjah.

Hribovske kmetije v obravnavani pokrajini v splošnem nimajo osnov za intenzifikacijo poljedelstva, imajo pa relativno ugodne možnosti za modernizacijo živinoreje. Ta ugotovitev je pomembna zato, ker po mnenju strokovnjakov za napredno orno poljedelstvo nagnjenost kmetijske zemlje ne sme preseči 20% , kar je enako naklonskemu kotu 11.5° , medtem ko se neha trajna paša pri nagibu 40-45 % (naklon $22-24^\circ$); povzeto po: J. Medved - I. Gams, 1968, str. 113.

Kmetijsko zemljišče s povprečnim naklonom, manjšim od 11.5° , ima v obravnavani pokrajini le 21 % hribovskih kmetij. Največ jih je v hribovskem zaledju Mozirja, kjer je takih polovica (Brezje 71 %, Lepa Njiva 69 %, Šmihel in Dobrovlje 55 %, Radegunda 9 %) ter 38 % v južnem predgorju Golt, v Poljanah. Na Solčavskem jih je 23 % (med njimi so vse tri kmetije v dnu Logarske doline, vse kmetije v dnu Robanovega kota in ob vhodu vanj pri Rogovilcu, Ramšek in Ravničar v dolini Jurčefa ter Žibovt in Sp. Icmanik). V Lučki pokrajini je 13 takih kmetij (največ v Podvolovljeku in sicer polovica tamkajšnjih kmetij). V hribovskem zaledju Ljubnega jih je komaj 2 %, v gornji Zadrečki dolini pa 25 % (največ v Šmiklavžu, 56 %, in sicer v spodnjem delu naselja ter v Tirošku, 29 %, zlasti v dnu povirja Drete okrog Nove Štife). Tudi v spodnji Zadrečki dolini je razmeroma veliko kmetij, katerih povprečni nagib kmetijskega zemljišča ni večji od 11.5° , saj jih je kar ena petina.

Kot kažejo zgornji podatki, je kmetijsko zemljišče na obravnavanih hribovskih kmetijah najpoložnejše na jugovzhodnem in južnem predgorju Golt, dalje na Dobrovlju ter v povirju Drete in deloma tudi v Podvolovljeku. Če bi bili zadovoljivi drugi pogoji, bi bilo v teh predelih možno računati z intenzifikacijo poljedelstva. Razen v Podvolovljeku je v spodnjih delih nekaterih drugih imenovanih naselij klima razmeroma ugodna (Lepa Njiva, Brezje, spojnji del Tiroška in Šmiklavža), medtem ko je v Radegundi, v Šmihelu, v zgornjem delu Poljan in na Dobrovlju zaradi višje nadmorske lege (povprečna višina kmetijskega zemljišča je okrog 680 m) klima ostrejša. Pogoji za poljedelstvo so torej tudi tu omejeni, res pa je, da je bilo prav na teh področjih v času samooskrbnega gospodarstva poljedelstvo razmeroma dobro razvito, kar velja posebej za Lepo Njivo (D. Meze, 1969); na Lepi Njivi je, v primerjavi z drugimi hribovskimi naselji v obravnavani pokrajini, še vedno veliko njiv, čeprav jih tudi tu postopoma prepuščajo travnikom. Za sodobno modernizacijo poljedelstva pa kljub nekaterim prirodnim danostim ta področja ne pridejo v poštev. Mnogo ugodnejša so za modernizirano živinorejo, kar so nekateri kmetje že s pridom izkoristili; zadovoljiv nagib kmetijske zemlje in ugodna klima nudi živinorejcem možnost gojenja njivskih krmilnih rastlin, predvsem silažne koruze, ki je za goveda pomembno dopolnilo travne krme.

Druga imenovana področja položnejšega kmetijskega zemljišča zaradi neugodne klime ne pridejo v poštev za razvoj modernega poljedelstva. V večjem delu teh ni mogoče gojiti niti silažne koruze, na Solčavskem pa so vprašljive tudi druge občutljivejše krmilne rastline.

Povprečna strmina kmetijskega zemljišča na obravnavanih kmetijah je 30 %; največja povprečna strmina je 46 %, najmanjša pa 15 %. Povprečna maksimalna strmina torej presega zgornjo mejo trajne paše, kjer živina s svojo težo uničuje rušo. Med regijami so največje povprečne strmine v hribovskem zaledju Ljubnega, 34 %, med naselji v tem delu in tudi v obravnavani pokrajini pa je kmetijsko zemljišče najstrmejše v Planini s povprečno strmino malo manj kot 40 %, kar je že v območju zgornje meje trajne

paše. V Planini je kar 8 ali 40 % kmetij, kjer je povprečna strmina kmetijskega zemljišča večja od 45 % (Repelšak, Rigelnik, Lojen, Mlinar, Kugovnik, Krumpačnik, Kozel in Rožman; največja je pri Rigelniku, 65 % in Kugovniku, 55 %). Tudi izredna strmina kmetijskega zemljišča v Planini je vzrok propadanju tamkajšnjih kmetij; ena od imenovanih, Rožman, je že opuščena. Visoka povprečna strmina kmetijskega zemljišča v ljubenskem zaledju je tudi v Savini in Teru, 36 % oziroma 34 %. V območju zgornje meje trajne paše je v Savini več kmetij (Sp. Požežnik, Vrtnik, Zg. Požežnik, Irgel, Žačnik in Kotnik), v Teru Ročnik, Podlesnik, Tiršek, Božič in Bezovnjak, trije pa so tudi nad zgornjo mejo trajne paše in sicer Sušnik, Stenšak ter Drča.

Med regijami sledi hribovskemu zaledju Ljubnega Solčavsko s povprečno strmino 33 %, največjo v Podolševi, 34 %, v drugih treh hribovskih naseljih pa med 32 in 34 %. Povprečne strmine na kmetijah, ki presegajo zgornjo mejo trajne paše, so pri Bukovniku in Reberniku s 53 %, pri Zg. Icmanku z 51 % ter pri Tolstovršniku in Vršniku s 47 %. Strmina 40-45 % je na osmih kmetijah (Perk, Kočnar, Ploder, Osojnik, Suhadolnik, Račnik, Knez in Oprešnik).

Nadpovprečno velike strmine so tudi na hribovskih kmetijah spodnje Zadrečke doline s povprečno strmino 32 %. Največja je v Malem Rovtu, kjer sta dve kmetiji nad zgornjo mejo trajne paše (Zg. Potočnik in Novžit), v vsem Rovtu pa jih je pet v kategoriji 40-45 % (Tamnišek, Mežnar, Zg. in Sp. Viclovnik ter Dražnik). Na Čreti je nad zgornjo mejo Završnik, Lomšek pa ima kmetijsko zemljišče s strmino 40 %.

Ostale regije so v mejah povprečne strmine kmetijskega zemljišča obravnavanih kmetij, t.j. okrog 30 % (Lučka pokrajina in gornja Zadrečka dolina) ali pod njo, tako južno predgorje Golt s 25 % in hribovsko zaledje Mozirja celo samo z 21 %. Seveda so tudi tu razlike tako med naselji kakor tudi med posameznimi kmetijami. Tako je v gornji Zadrečki dolini povprečno najstrmejša kmetijsko zemljišča v Lenartu, 37 %, in Florjanu, 31 %, medtem ko so v hribovskem zaledju Mozirja povprečno največje strmine v Radegundi,

29 % in na Dobrovlju, 22 %, najmanjše pa na Brezju, 16 %, Lepi Njivi, 19 % in v Šmihelu, 21 %. V gornji Zadrečki dolini je sedem kmetij s povprečno strmino kmetijskega zemljišča, ki je večja od 45 % (Zg. Zavolovšek, Krum-pajs, Zg. Plaznik, Potočnik, Sp. in Zg. Knebovšek ter Kokalj), v hribovskem zaledju Mozirja pa ni nobene take kmetije. Povprečna strmina kmetijskega zemljišča med 40 in 45 % ima v gornji Zadrečki dolini nadaljnjih sedem kmetij (Sp. Zavolovšek, Vrbočnik, Pustoslemšek, Zg. in Sp. Šempri-žnik, Ošterman in Vodušek); naklon kmetijskega zemljišča nad 40 % ima v gornji Zadrečki dolini torej 15 % vseh tamkajšnjih kmetij. V hribovskem zaledju Mozirja sta le dve kmetiji v Šmihelu, katerih kmetijsko zemljišče je v povprečju strmejše od 40 % (Potočnik in Reberšak), vse druge kmetije pa imajo položnejše zemljišče.

V Lučki pokrajini je povprečno najstrmejše kmetijsko zemljišče v Podveži, Strmcu in Konjskem Vrhu, okrog 32 %, najpoložnejše je v Podvolovlje-ku, 19 %, temu pa sledita Krnica, 30 % in Raduha, 31 %. Na petih kmetijah preseže povprečna strmina kmetijskega zemljišča zgornjo mejo trajne paše (Fitez, Kladnik, Dražnik, Zg. Ložekar in Sp. Nadlučnik); 15 ali 14.6 % vseh kmetij v Lučki pokrajini pa je takih, da so v obsegu zgornje meje trajne paše, t.j. 40-45 % (Palčič, Jerij, Sp. Klinar, Hribernik, Škomen, Parbej, Golob, Zg. in Sp. Jamnik, Jelen, Kuhar, Prešter, Smrečnik, Sp. Zavratnik in Hlipovčnik). Skupaj s prej imenovanimi kmetijami je torej v Lučki pokra-jini skoraj petina kmetij, katerih obstoj je zaradi zelo strmega kmetijskega zemljišča v nevarnosti; večina teh, z izjemo Jerija (velik etat in en sam u-živalec posesti), Sp. Zavratnika ter deloma Kladnika, Škomna, Jelena in Smrečnika stoji že danes razmeroma slabo.

Povprečna nadmorska višina kmetijskega zemljišča hribovskih kmetij v obravnavani pokrajini je 735 m (15 m nižje od povprečne višine kmečkega doma), 50 m više od nje pa je povprečna višina zgornje meje kmetijskega zemljišča. Povprečni razpon med zgornjo in spodnjo mejo kmetijskega zemljišča je 99 m, povprečni razpon med maksimalno zgornjo in spodnjo mejo pa 173 m. Med 1000 in 1100 m visoko ima povprečno višino kmetijskega

Največja povprečna višina kmetijskega zemljišča med regijami je na Solčavskem, 950 m, v zaledju Ljubnega je 788 m, v Lučki pokrajini 749 m, najnižja pa v južnem predgorju Golt, 596 m; podpovprečna je tudi v ostalih treh regijah. Med naselji sega povprečna višina kmetijskega zemljišča najviše v Podolševi, 1048 m, sicer pa v okviru naselja Logarska Dolina kmetije v območju Katkovega kota, katerih povprečna višina kmetijskega zemljišča je 1092 m (povprečna višina kmečkega doma je v Podolševi 1077 m, na kmetijah v območju Matkovega kota pa 1125 m). Nadpovprečna je višina kmetijskega zemljišča še v hribovskem zaledju Ljubnega in v Lučki pokrajini, med naselji pa razen na Solčavskem (v sami Logarski dolini je 763 m) še v polovici naselij Lučke pokrajine (Strmec, 850 m, Konjski Vrh, 849 m in Raduha, 760 m), v treh naseljih hribovskega zaledja Ljubnega (Planina, 896 m, Primož, 801 m in Ter, 748 m), izven visokega predalpskega sveta pa le še na Čreti, 752 m in v Šmihelu, 777 m. Absolutno najvišja zgornja meja kmetijskega zemljišča je na Bukovnikovi kmetiji, 1360 m.

Največji povprečni razpon med zgornjo in spodnjo mejo kmetijskega zemljišča je med regijami na Solčavskem, 130 m. Slede mu zaledje Ljubnega, 111 m, Lučka pokrajina, 103 m, gornja Zadrečka dolina, 96 m, hribovsko zaledje Mozirja, 81 m, spodnja Zadrečka dolina, 66 m, najmanjši povprečni razpon pa je na kmetijah južnega predgorja Golt, 58 m. Med naselji ima največji povprečni razpon Podolševa, 151 m, 15 m manjšega kmetije v območju Matkovega kota, več kot 100 m pa še: Strmec, Raduha, Robanov Kot, Planina, Solčava, Ter, Podveža, Konjski Vrh, Lenart, Dol, Radegunda, Savina in Primož.

V obravnavani pokrajini je pet kmetij, katerih povprečna višina kmetijskega zemljišča je višja od 1200 m. Vse so na Solčavskem in sicer: Bukovnik, 1290 m, Štrevc in Knez, 1220 m, Rogar, 1215 m ter Ploder, 1205 m. Med 1100 in 1200 jih je 12, od tega 58 % na Solčavskem (Covnik, Potočnik, Šumet, Perk, Haudej, Matk in Ložekar), drugih pet pa je izven njega (Kugovnik in Ramšak v Planini, Grobelnik v Teru ter Zg. in Sp. Jamnik v Konjskem Vrhu). Med 1000 in 1100 m visoko ima povprečno višino kmetijskega

zemljišča 16 kmetij, od tega na Solčavskem sedem (Žibovt, Osojnik, Robnik, Prodnik, Zg. Ušovnik, Macesnik in Štifter), v hribovskem zaledju Ljubnega šest (Murc, Drgovnik, Rigelnik, Visočnik, Kronc in Ročnik) ter trije v Lučki pokrajini (Dežman, Prepadnik in Radušnik).

Kako je z ekspozicijo kmetijske zemlje, kaže priložena tabela 6; o ekspoziciji kmetij na splošno je govor že v prejšnjih študijah (D. Meze, 1963, 1965, 1969). Prva označena smer v tabeli kaže prevladujočo ekspozicijo kmetijske zemlje v naseljih oziroma regijah.

V več kot polovici naselij, natančneje v 52 %, je kmetijska zemlja obrnjena v južno do zahodno smer. To so, razen petih kmetij v Solčavi, vse druge kmetije na Solčavskem, velika večina kmetij v Lučki pokrajini, Planina in Ter v hribovskem zaledju Ljubnega, Brezje, Dobrovlje in Lepa Njiva v hribovskem zaledju Mozirja ter Šmiklavž in Dd v gornji Zadrečki dolini. Vzhodna smer prevladuje v sedmih naseljih (Podveža, Solčava, Primož, Savina, Šmihel, Lenart in Florjan), jugovzhodna v Robanovem Kotu, v Radegundi in v Poljanah, severovzhodna v Krnici in na Čreti, najneugodnejšo severovzhodno smer pa ima kmetijska zemlja v Tirošku in Rovtu (v prvem je nekaj kmetijske zemlje obrnjene še na jugovzhod in vzhod, v Rovtu pa na vzhod in severozahod).

Med posameznimi kmetijami so glede ekspozicije kmetijske zemlje in še posebej glede zimskega sonca na najslabšem kmetije v dnu globokih alpskih dolin (Logarska dolina, Matkov kot, Robanov kot) in dolin visokega predalpskega sveta (Savinja do Ljubnega, dolina Lučnice, povirja Ljubnice ter levih pritokov Drete v gornji Zadrečki dolini), ki jim jemlje veliko sonca v vegetacijski dobi, v zimskem času pa so nekatere celo nekaj časa brez njega, tako Roban dva meseca (D. Meze, 1963, str. 230), v Lučki pokrajini pa Sp. Voler en mesec, Zg. Voler dva meseca, Osojnik pa celo dva meseca in pol (D. Meze, 1965, str. 196).

7. PRIMERJAVA HRIBOVSKIH KMETIJ Z DOLINSKIMI

Kot že spredaj omenjeno, gre za primerjavo pomembnih dolinskih živinorejskih kmetij z obravnavanimi hribovskimi kmetijami, predvsem pa še za primerjavo s pomembnejšimi hribovskimi živinorejskimi kmetijami.

Med pomembne dolinske živinorejske kmetije sem po stanju leta 1975 štel 93 kmetij. Med leti 1975 in 1977 se je splošno stanje sicer nekoliko spremenilo, a sem se vseeno držal stanja iz leta 1975. Pri naseljih hribovskega zaledja Ljubnega in v gornji Zadrečki dolini sem uvrstil k dolinskim živinorejskim kmetijam vse tiste, ki jih nisem štel med hribovske, čeprav nekatere med njimi niso izrazito živinorejske, ima pa večina od teh v odnosu na druge dolinske kmetije nadpovprečno količino lesnega etata; v predhodnih študijah sem te kmetije štel med dolinske, prav tako zaradi primerjave s hribovskimi.

K dolinskim živinorejskim kmetijam sem štel sledeče kmetije, imenovane z domačimi imeni. Primož pri Ljubnem: Švegel, Bukóvnik, Dobróvnik, Budna, Ograđnik. Ter: Filež, Volovlek, Kremžar, Batl, Plazník. Savina: Krilez, Tona. Dol pri Šmiklavžu: Présečnik, Podmiršek, Tratnik, Prholinšek. Šmiklavž: Ragozi, Makeš, Rosci, Zg. Muzgi, Donik. Florjan: Lipičnik, Matevži, Brglez, Pečnik. Lenart: Knébl, Podmiršek. Poljane: Lékše, Zvir. Bočna: Čeplák, Marinšek, Sp. Melak, Tonk, Sp. Pevc, Bulk, Federn, Žovle, Kočnik, Hariš, Mermal, Senica. Volog: Žvižovc, Zagožen, Begl, Pódršek. Šmartno ob Dreti: Šimen, Žvipel, Blatnik, Žekel. Spodnje Kraše: Blekač. Lačja vas: Venišnik, Bastl. Kokarje: Govek, Bezočnik, Jerk, Filipc, Matijaž. Žlabor: Mliner. Ljubija: Rajšte, Pezdel. Loke: Zg. Kokalj, Kreš, Jonk, Zgojznik. Radegunda: Orel. Radmirje: Maték, Oštin, Fitež, Skok. Juvanje: Prodnik. Šentjanž: Rakun. Nizka: Felicijan. Varpolje: Žunter. Dol - Suha: Bider. Rečica ob Savinji: Rogelc, Kosmač. Sp. Rečica: Benda, Štrkelj. Trnovec: Kobal. Sp. Pobreže: Petrin, Miheler. Zg. Pobreže: Dobrovč, Bašte. Brdo: Fale, Benda, Škrjanc. Homce: Brezovnik, Mežl. Grušovlje: Neglič, Kolenc, Martin, Kočnik. Gornji Grad: Kolenc.

Med hribovskimi in dolinskimi kmetijami so nekatere osnovne razlike, ki imajo v njihovem načinu življenja pomembno vlogo. Najpomembnejše je to, da dolinske kmetije niso imele ovir glede povezave "s svetom". To dejstvo, vzeto v celoti, je v odnosu na samo kmetijstvo učinkovalo negativno: opuščanje kmetijstva in zaposlovanje v neagrarnih poklicih je bilo še močnejše kot na hribovskih kmetijah. Eden pokazateljev za to trditev je v številu kmečkega prebivalstva na kmetijah, ki je na pomembnejših hribovskih živinorejskih kmetijah 5.1, na enakovrednih dolinskih pa le 3.9. Dobra stran prometne povezanosti dolinskih kmetij pa je v tem, da so tiste, ki so se namenile modernizirati živinorejo, predvsem govedorejo, to storile že pred hribovskimi; mnoge so zato že dosegle kulminacijo v intenzifikaciji govedoreje, medtem ko je pri tovrstnih hribovskih kmetijah ta šele v razvoju, z redkimi izjemami, kjer je tudi že dosežen vrhunec. Nekatere od teh dolinskih živinorejskih kmetij imajo željo po razširitvi proizvodnje. To pa onemogoča ali vsaj močno zavira maksimalno izrabljena kmetijska zemlja in utesnjen prostor v okviru kmečkega doma, ki v sklenjenih dolinskih vaseh ne prenese razširitve hlevskih površin ali gradnje dodatnih silosov. Na hribovskih kmetijah so te ovire mnogo manjše, ali jih sploh ni, zlasti kar se tiče širjenja hlevskih površin. Velika ovira modernizacije živinoreje, vezana na pašno-košni sistem, je pri mnogih dolinskih kmetijah razdrobljena posest, ki tovrstni moderni način izrabe travnih površin popolnoma onemogoči; medkmečka komasacija je težavna, polna ovir, navadno pa zaradi različnih, tudi osebnih vzrokov, onemogočena. Hribovske kmetije z zemljiščem v celku, to je v enem kosu, teh ovir ne poznajo, kar je marsikdaj neprecenljive vrednosti, ki se je hribovski kmetje premalo zavedajo. Velika pomanjkljivost pa je za vse hribovce v večji ali manjši oddaljenosti od doline, to je od tržišča in drugih urbanih funkcij, kar podraži stroške dovoza in zmanjšuje vrednost prodanih proizvodov, ki jih je treba spraviti na odkupna mesta v dolino. K zadnjemu prispevajo, v negativnem smislu, tudi dolge in slabe dovozne gozdne ceste in neustrezna skrb zanje, ki transport v hribovskih področjih še bolj otežujejo.

Neugodnost hribovskega sveta v primerjavi z dolinskim je tudi klima, ki veliki večini hribovcem v obravnavani pokrajini ne dovoljuje gojenja silažne koruze, izvrstne krme predvsem za krave mlekarice. Zanimivo pa je, da se hribovski kmetje ne lotijo reje kur nesnic ali brojlerjev, ki sta zelo donosni panogi kmečkega gospodarstva, za razliko od mnogih dolinskih živinorejskih kmetij, ki to uspešno gojijo; med hribovci je imel leta 1977 kure nesnice samo Matijaž v Tirosku. Naj bo že tu omenjeno, da je tovrstna kurjereja navrgla dolinskim živinorejskim kmetijam povprečno okrog 9 % čistega dohodka od glavnih živinorejskih tržnih proizvodov in lesa.

Poglejmo, kaj so pokazali izračuni dolinskih živinorejskih kmetij, če jih primerjamo z istovrstnimi hribovskimi kmetijami. Najpomembnejša razlika med njimi je v količini lesa, odmerjenega za posek, ki znaša na podrobneje obravnavanih hribovskih kmetijah povprečno 106 m^3 na kmetijo, na pomembnejših hribovskih živinorejskih kmetijah 141 m^3 , na pomembnejših dolinskih živinorejskih kmetijah pa le 48 m^3 . Izkupiček od lesa je leta 1977 na podrobneje obravnavanih hribovskih kmetijah prispeval 67.8 % k skupnemu čistemu dohodku živinorejskih tržnih proizvodov in lesa (upoštevajoč etat in zakole na kmetijah pa 64.1 %), na dolinskih 31.3 % (upoštevajoč etat, poseka pa ne, pa samo 27.9 %), na kmetijah pomembnejših hribovskih živinorejcev pa 46 %. Večji delež dohodkov od lesa na obravnavanih dolinskih kmetijah so imele kmetije v Lačji vasi, 55.1 %, Primožu, 57.6 %, na Rečici, 52.2 %, Brdu, 55.4 %, v Dolu, 59.7 % in na Homcah, 51.7 %.

Ker se dolinske kmetije ne morejo zanašati na les, so prisiljene pospeševati druge kmetijske dejavnosti, v našem primeru mlečno živinorejo, v manjši meri tudi mesno, in, kot že omenjeno, nekatere tudi vzrejo brojlerjev in kur nesnic. Prodaja mleka je dala dolinskim kmetijam 47.4 % čistega dohodka (podrobneje obravnavanim hribovskim kmetijam 24.9 %, pomembnejšim hribovskim živinorejcem pa 45.4 %), prodana goveda 12.7 % (hribovcem 7.1 %, vključujoč domače zakole pa okrog 14 %).

Skupni čisti dohodek na kmetijah pomembnejših hribovskih živinorej-

cev je bil leta 1977 za 48.7 % večji od dohodka dolinskih kmetij (hribovci 78.138 din, dolinci 52.535 din), na kmečkega prebivalca pa zaradi znatno večjega števila teh na hribovskih kmetijah le za 12.1 % (na dolinskih kmetijah 13.590 din, na hribovskih živinorejskih pa 15.242 din). Večji dohodek kmetij pomembnejših hribovskih živinorejcev, v primerjavi z enako usmerjenimi dolinskimi, gre predvsem na račun prodanega lesa, ki je leta 1977 navrgel hribovcem 89 % več kot dolincem (hribovci 35.943 din na kmetijo, dolinci 18.997 din); upoštevajoč etat pa bi bila ta razlika občutno večja, 194 % (hribovci 47.235 din na kmetijo, dolinci 16.080 din). Razliko v prid hribovskim živinorejcem poveča tudi izkupiček od mleka, ki je, kot bomo videli kasneje, na hribovskih kmetijah pomembnejših živinorejcev precej večji kot na dolinskih kmetijah. Razliko v dohodku dolinske živinorejske kmetije vsaj delno pokrivajo s prodajo jajc in brojlerjev.

Preseneča, da je na obravnavanih dolinskih kmetijah manj mešanih kmetij (31.2 %) kot na pomembnejših hribovskih živinorejskih kmetijah, kjer jih je 37.4 %, skoraj enak med obema skupinama pa je delež usmerjenih kmetij (na dolinskih 95.7 %, na hribovskih 95 %).

Kaže, da je mlečna proizvodnja na obravnavanih dolinskih kmetijah v sedanjih razmerah že dosegla vrh, medtem ko je na hribovskih kmetijah v vzponu. Na to kaže med drugim tudi narast odkupa mleka med leti 1975 in 1977, ki je na dolinskih kmetijah znašal 29.8 %, na podrobneje obravnavanih hribovskih 35.3 %, na hribovskih kmetijah pomembnejših živinorejcev pa 40.2 %. Tudi glede vrednosti za prodano mleko leta 1977 so kmetije pomembnejših hribovskih živinorejcev znatno na boljšem od enako usmerjenih dolinskih kmetij, saj so prve iztržile za mleko 23.8 % več od dolinskih; glede prodane govedi, če upoštevamo na hribovskih kmetijah tudi domače zakole, so bile v ravnotežju, za les, upoštevajoč etat, pa so dobile pomembnejše hribovske živinorejske kmetije kar 123 % več od obravnavanih dolinskih kmetij.

Manjše število kmečkega prebivalstva na dolinskih živinorejskih kmetijah in intenzifikacija živinorejske proizvodnje terja na njih popolnejšo

kmetijsko mehanizacijo in modernizacijo hlevov. Skoraj vse obravnavane dolinske kmetije imajo zato popolno kmetijsko mehanizacijo, vključno silose, niso pa redke z dvojnimi traktorji in dvojnimi silosi. Žvipel v Šmartnem, ki ima poleg Stogleja najpopolnejšo kmetijsko mehanizacijo v Gornji Savinjski dolini, ima, kot Stoglej, v silosih rezalec silažne krme, ki jo avtomatsko spravlja v hlev, edini pa toči po ceveh mleko iz hleva v zbiralne posode. Tudi pomembnejši hribovski živinorejci so dobro opremljeni s kmetijsko mehanizacijo, a v povprečku slabše od dolinskih. Večina sicer ima popolno kmetijsko mehanizacijo, številnim pa manjkajo silosi (za silo jih nadomestijo dosuševalci krme, ki so na vseh kmetijah pomembnejših hribovskih živinorejcev), ki jih nameravajo v najkrajšem času zgraditi. Tudi nakladalne prikolice so redkejše, to pa predvsem zaradi strmega sveta, ki jih marsikje odklanja, imajo pa namesto njih traktorske vile, ki so prilagodljivejše v strmejšem hribovskem svetu. Nekatere kmetije pa imajo tudi dvojne silose: vse tri kmetije v Logarski dolini in Matk v Matkovem kotu, zunaj Solčavskega pa še Rženičnik, Stoglej, Sp. Podpečnik, Sp. Mlinar, Fužir, Žnidar, Breznik, Štrukelj in Matijaž.

8. POIZKUS KLASIFIKACIJE HRIBOVSKIH KMETIJ

Hribovske kmetije v Gornji Savinjski dolini sem glede na predvideni razvoj poizkušal uvrstiti v nekaj skupin: najperspektivnejše, perspektivne, brezperspektivne in kmetije, ki so med najresnejšimi potencialnimi kandidati za opustitev. Razen teh sem posebej izločil kmetije z urejenim nasledstvom, pa naj so nasledniki že poročeni in z družinami, ali še čakajo na življenjskega spremljevalca, in na kmetije, ki so brez nasledstva.

Prvim štirim kategorijam kmetij je najpomembnejša osnova prebivalstvena sestava, medtem ko so drugi pokazatelji, kot n.pr. velikost posesti, prometna oddaljenost, lega kmetijskega zemljišča, trenutno gospodarsko stanje kmetije itd. v večini primerov šele drugotnega pomena. V prvo kategorijo so uvrščene kmetije z urejenim nasledstvom, predvsem z mladim gospodarjem in naraščajem, kjer je vsaj en moški potomec. Za te kmetije

Tabela 7

Klasifikacija kmetij (stanje 31.12.1977)

regija mnoštvo	štev. kmetij	na pletu op. kmetij %	prospek. tine %	br. plet. met. tina %	potencialna na opus- tine %	na pletu na pletu %	br. plet. na pletu %	na pletu na pletu %	na pletu na pletu %	na pletu na pletu %	na pletu na pletu %	na pletu na pletu %
Luzniška Dolina	12	50.0	16.7	8.3	16.7	66.7	25.0	8.3	66.6	8.3	25.1	
Podolje	16	6.2	31.3	6.2	—	37.5	6.2	56.3	31.3	43.8	24.9	
Antanovo Polje	13	—	53.8	7.7	30.8	53.8	38.5	7.7	46.2	15.4	38.4	
Selava	5	—	—	20.0	20.0	—	40.0	60.0	20.0	20.0	60.0	
Sotški	46	15.2	30.4	8.7	15.2	45.6	23.9	30.5	43.5	23.9	32.6	
Podolje	18	27.8	27.8	5.6	16.7	55.6	22.3	22.1	55.6	16.7	27.7	
Podolje	19	10.5	15.8	15.8	26.3	26.3	42.1	31.6	21.1	36.8	42.1	
Trnava	31	13.0	29.0	16.0	3.2	42.0	19.2	38.8	48.4	9.7	41.9	
Podolje	21	—	42.9	—	—	42.9	—	57.1	52.4	33.3	14.3	
Trnava	14	7.2	28.6	14.3	—	35.8	14.3	49.9	42.9	28.6	28.5	
Podolje	20	5.0	30.0	5.0	5.0	35.0	10.0	55.0	65.0	20.0	15.0	
Podolje	123	10.6	29.3	9.8	8.1	39.9	17.9	42.2	48.0	22.8	29.2	
Trnava	34	8.8	29.4	—	5.9	38.2	5.9	55.9	47.1	44.1	8.8	
Trnava	26	3.8	30.8	19.2	11.5	34.6	30.7	34.7	42.3	23.1	34.6	
Trnava	20	—	15.0	35.0	5.0	15.0	40.0	45.0	31.0	40.0	29.0	
Trnava	19	15.8	26.3	10.5	15.8	42.1	26.3	31.6	52.6	15.8	31.6	
Podolje	99	7.1	26.3	14.1	8.1	33.4	22.2	44.4	43.4	32.3	24.3	
Podolje	20	10.0	55.0	5.0	—	65.0	5.0	30.0	65.0	20.0	15.0	
Podolje	11	—	27.3	18.2	—	27.3	18.2	54.5	36.4	36.4	27.2	
Podolje	28	—	32.1	—	7.1	32.1	7.1	60.8	39.3	10.7	50.0	
Podolje	8	12.5	50.0	—	12.5	62.5	12.5	25.0	87.5	—	12.5	
Podolje	10	—	20.0	20.0	10.0	20.0	30.0	50.0	20.0	10.0	70.0	
Podolje	77	3.9	37.7	6.5	5.2	41.6	11.7	46.7	48.1	15.6	36.3	

Tabela 7

Uklesih kmetija kmetij (stanje 31.12.1977)

regije naselje	štev. kme- tij	najpog. medlin maja %	perspekt. trnje %	špersper- operativ- me %	potencial ne na opustitev %	najperspek- tivnejši perspekt. skupaj	brezper- ektivni in polni na spustitev skupaj	nevarn- ostne %	urejeno naselstvo		kmetij brez nasel- stva %
									skupaj %	popravnem naselstvu %	
Trnava	31	9.7	22.6	6.5	6.5	32.3	13.0	54.7	51.6	6.5	41.9
Ljubljana	20	5.0	20.0	10.0	15.0	25.0	25.0	50.0	20.0	20.0	60.0
Del	6	16.7	50.0	/	16.7	66.7	16.7	16.6	33.3	33.3	33.4
Ljubljana	20	5.0	50.0	/	10.0	55.0	10.0	35.0	70.0	15.0	15.0
Trnava	26	15.4	23.1	7.7	/	38.5	7.7	53.8	57.7	15.4	26.9
Opština Ljubljana občina	103	9.7	29.1	5.8	7.8	38.8	13.6	47.6	49.5	14.6	35.9

Prost	21	/	28.6	14.3	23.8	28.6	38.1	33.3	47.6	28.6	23.8
Trnava	5	/	20.0	20.0	/	20.0	20.0	60.0	20.0	20.0	60.0
Ljubljana	5	/	/	/	100	/	100	/	20.0	/	80.0
Opština Ljubljana občina	31	/	22.6	12.9	32.3	22.6	45.2	32.2	38.7	22.6	38.7

Opština + Ljubljana	16	12.5	18.8	31.3	12.5	31.3	43.8	24.9	37.5	6.3	56.2
Opština Ljubljana občina	16	12.5	18.8	31.3	12.5	31.3	43.8	24.9	37.5	6.3	56.2

Opština Ljubljana občina + GGD	495	8.5	29.3	10.1	9.9	37.8	20.0	42.2	46.1	21.4	32.5
-----------------------------------	-----	-----	------	------	-----	------	------	------	------	------	------

je pomembna velikost posesti, predvsem lesni etat in gospodarska trdnost kmetije. Kmetije v drugi skupini so v marsičem podobne najperspektivnejšim kmetijam. Razlika med njimi je predvsem ta, da med naraščanjem ni moškega potomca in da je posest skromnejša, a še vedno trdna. Pri njih tudi ni nujno, da je govedoreja, predvsem mlečna, že razvita, ampak je dovolj, da so na kmetijah že začeli z modernizacijo hlevov, ali so pred tem, da z njo začno. Lenartu in Konjskem Vrhu, 3.8 % jih je v Primožu,

brez njih pa je Solčava, Raduha, Planina, Radegunda, Lepa Njiva, Dobrovlje, Črta in Zavodice. V skupino brezperspektivnih kmetij sem uvrstil kmetije s starimi ljudmi oziroma takimi, od katerih ni mogoče več pričakovati naraščaja in so zato ob sedanji situaciji brez možnosti nasledstva. Večina tovrstnih kmetij je majhna, nekatere so tudi najemniške (last SLP, kjer najemniki posedujejo le kmetijsko zemljo, brez gozda), so pa med njimi tudi velike kmetije, kot bomo videli kasneje. Brezperspektivnim kmetijam zelo blizu je skupina kmetij, ki je med najresnejšimi potencialnimi kandidati za opustitev. Vanje sem vključil kmetije z neurejenim nasledstvom ali z naslednikom, ki ne more pričakovati naraščaja, v večini primerov pa tudi ne zakonskega partnerja; eventualni vnuki ali vnukinje, ki na kmetiji živijo, pa so kot prevzemniki kmetije zaradi mladosti vprašljivi. Sem so štete tudi kmetije, na katerih živi neagrarno prebivalstvo (sámo ali skupaj z ostarelimi kmeti), ki mu je kmetijska zemlja le dodatni vir preživljanja. Tudi kmetije te skupine so v glavnem majhne, je pa med njimi razmeroma precej tudi velikih, kot n.pr. na Solčavskem Podbrežnik, Logar, Hribernik, Sp. Belšek in Knez, pa v Podvolovljeku Sp. Podpečnik in Funtek, Lipovt v Savini, Lojen v Planini, Kumprej v Primožu, na Lepi Njivi Gaber, v Šmiklavžu Remšak, Osterman in Sp. Bezovnik v Lenartu ter Gregorc in Mežnar v Rovtu.

Najperspektivnejših kmetij je med regijami največ na Solčavskem (glej tudi tabelo 7), predvsem v Logarski Dolini, kjer je takih kmetij kar polovico (vse so v območju Matkovega kota). Solčavskemu sledi južno predgorje Golt, njemu Lučka pokrajina, nato hribovske kmetije v gornji Zadrebški dolini, kjer je delež tovrstnih kmetij še nadpovprečen, nižji od pov-

prečka pa je v hribovskem zaledju Ljubnega in Mozirja, medtem ko med hribovskimi kmetijami spodnje Zadrečke doline ni nobene najperspektivnejše kmetije. Med naselji je daleč pred vsemi Logarska Dolina, kjer je kar polovica najperspektivnejših kmetij, njej sledi Podvolovljek z blizu 30 %, nato Dol s 16.7 %, deset in več odstotkov jih je še v Savini, Florjanu, Poljanah, Krnici, na Brezju, v Podveži in Šmihelu, 5-10 % v Tirosku, Teru, Strmcu, Podolševi, Šmiklavžu, Lenartu in Konjskem Vrhu, 3.8 % jih je v Primožu, brez njih pa je Solčava, Raduha, Planina, Radegunda, Lepa Njiva, Dobrovlje, Čreta in Zavodice.

Perspektivnih kmetij je v obravnavani pokrajini skoraj 30 %; skupaj z najperspektivnejšimi jih je 37.8 %. Relativno največ jih je v hribovskem zaledju Mozirja, kjer sta daleč pred vsemi Šmihel in Brezje (55 oziroma 50 %; Šmihel je s 55 % na prvem mestu med naselji v obravnavani pokrajini), sledi Solčavsko, kjer je na prvem mestu z več kot polovico tovrstnih kmetij Robanov Kot, blizu povprečka pa sta še Lučka pokrajina in gornja Zadrečka dolina (najbolje stojita Lenart in Dol s polovico takih kmetij, v Lučki pokrajini pa Raduha z 42.9 %). V drugih regijah je delež perspektivnih kmetij podpovprečen, najnižji je v južnem predgorju Golt, nekaj višji v spodnji Zadrečki dolini, 3 % nižji od povprečka pa v hribovskem zaledju Ljubnega; tu izstopata Primož in Ter z nadpovprečnim deležem, medtem ko so v Planini le tri perspektivne kmetije ali 15 % vseh tamkajšnjih kmetij, najperspektivnejše pa ni nobene.

Upoštevajoč najperspektivnejše in perspektivne kmetije skupaj, na katere odpade v obravnavani pokrajini 37.8 % vseh hribovskih kmetij, jih je največ na Solčavskem, 45.6 %, le nekaj manj v hribovskem zaledju Mozirja, sledita Lučka pokrajina in gornja Zadrečka dolina, manj od povprečka pa jih je v hribovskem zaledju Ljubnega, v južnem predgorju Golt in v spodnji Zadrečki dolini. Med naselji sta najboljši Logarska Dolina in Dol s po 66.7 %, le nekaj manj jih je v Šmihelu in na Brezju, več kot polovico še v Podvolovljeku, Lenartu in Robanovem Kotu, 40-45 % v Raduhi, Savini in Krnici, 31-40 % v Florjanu, Teru, Podolševi, Strmcu, Konjskem Vrhu, Primožu, Tirosku

in na Lepi Njivi, 21-30 % v Rovtu, Radegundi, Poljanah, Podveži, Šmiklavžu, na Čreti in Dobrovlju itd; Zavodice so brez njih.

Brezperspektivnih kmetij, ki jih je v vsej obravnavani pokrajini 50 ali 10.1 %, je relativno največ v južnem predgorju Golt, to je v Poljanah. Na drugem mestu med regijami je hribovsko zaledje Ljubnega, predvsem na račun Planine, kjer je kar 35 % takih kmetij (največ med hribovskimi naselji v Gornji Savinjski dolini; le 0.6 % manj jih je v Poljanah). Zaledju Ljubnega sledi spodnja Zadrečka dolina, v kateri je delež brezperspektivnih hribovskih kmetij tudi še nadpovprečen, nižji od njega pa je v Lučki pokrajini, na Solčavskem, v hribovskem zaledju Mozirja in v gornji Zadrečki dolini, kjer je najmanj tovrstnih kmetij, 6 ali 5.8 %. Med naselji sta daleč pred drugimi že imenovana Planina in Poljane, njima pa slede z 20 % deležem brezperspektivnih kmetij Čreta, Solčava in Dobrovlje, med 10 in 20 % jih je v Primožu, Radegundi, Krnici, Podveži, Rovtu, Strmcu, Savini in Šmiklavžu, manj od povprečka pa v Logarski Dolini, Robanovem Kotu, Florjanu, Tirosku, Podolševi, Podvolovljeku, Konjskem Vrhju in Šmihelu. Brez njih je Raduha, Lepa Njiva, Brezje, Lenart, Dol in Zavodice. Več kot polovica (28 ali 56 %) brezperspektivnih hribovskih kmetij je zakonsko zaščiteneh; v primeru, da bi se za te le našli prevzemniki, bi jim torej prišle v roke neokrnjene.

Kmetij, ki stoje le nekaj boljše od brezperspektivnih, so pa ob sedanjih razmerah med najresnejšimi potencialnimi kandidati za opustitev, je v vsej obravnavani pokrajini le za eno manj od brezperspektivnih. Relativno jih je daleč največ v spodnji Zadrečki dolini, 32.3 %, sledi Solčavsko s 15.2 %, v južnem predgorju Golt jih je 12.5 %, v ostalih regijah pa je njih delež nižji od povprečka (Lučka pokrajina in hribovsko zaledje Ljubnega po 8.1 %, gornja Zadrečka dolina 7.8 % in hribovsko zaledje Mozirja 5.2 %). Med naselji so na najslabšem Zavodice, kjer je vseh pet tamkajšnjih hribovskih kmetij med najresnejšimi potencialnimi kandidati za opustitev. Sledi Robanov Kot s 30.8 %, med 21 in 30 % sta Podveža in Rovt, devet jih je v kategoriji 11-20% (Solčava, Logarska Dolina, Dol, Podvolovljek, Savina, Šmiklavž, Poljane,

Brezje in Primož), v Podolševi, Raduhi, Strmcu, Šmihelu, Radegundi, Florjanu in Čreti ni tovrstnih kmetij, v ostalih osmih naseljih pa jih je do 11 %.

Kmetij, ki so glede perspektivnosti uvrščene v najslabši dve kategoriji, je v obravnavani pokrajini 99 ali 20 % vseh hribovskih kmetij. Med regijami prevladujejo v spodnji Zadrečki dolini, 45,2 %, predvsem na račun Zavodice in Rovta, le 1.5 % manj jih je v južnem predgorju Golt, slede Solčavsko, hribovsko zaledje Ljubnega, Lučka pokrajina in gornja Zadrečka dolina, medtem ko je na najboljšem hribovsko zaledje Mozirja, kjer je tovrstnih kmetij le 9 ali 11.7 % vseh tamkajšnjih hribovskih kmetij. Zavodicam, kjer so take vse kmetije, slede med naselji Poljane s 43.7 %, njim Podveža z 42.1 % in Solčava ter Planina s 40 %, med 31 in 40 % jih je v Robanovem Kotu, Rovtu in Primožu, med 21 in 30 % na Dobrovlju, v Savini, Logarski Dolini, Šmiklavžu in Podvolovljeku, 11-20 % v Krnici, na Čreti, v Radegundi, Dolu, Strmcu, Tirosku in na Brezju, v sedmih hribovskih naseljih jih je manj od 10 % (Konjski Vrh, Lenart, Florjan, Lepa Njiva, Podolševa, Ter in Šmihel), medtem ko je Raduha brez njih; njej sledi Šmihel s 5 %, nato Ter s 5.9 % itd.

Kmetije, obravnavane v opisanih štirih skupinah, zajemajo več kot polovico vseh hribovskih kmetij v Gornji Savinjski dolini (57.8 %). Ostalih 286 kmetij ali 42.2 % vseh v obravnavani pokrajini nisem podrobneje razčlenjeval kljub zbranim podatkom. Kategorij bi bilo lahko veliko, vprašanje pa je, če ne bi te zaradi predrobne razčlenitve zameglile pregleda čez celoto. Opisane štiri kategorije smatram zato za osnovne, preostale kmetije pa tvorijo prehodno skupino. Teh kmetij je največ v gornji Zadrečki dolini, 47.6 %, v hribovskem zaledju Mozirja jih je 46.7 %, Ljubnega 44.4 %, v Lučki pokrajini 42.2 %, manj od povprečka pa v spodnji Zadrečki dolini, 32.2 %, na Solčavskem, 30.5 % in najmanj v južnem predgorju Golt, 25 %. Med naselji je največ neuvrščenih kmetij na Lepi Njivi, 60.8 %, med 51 in 60 % jih je na Čreti, v Solčavi, Raduhi, Podolševi, Teru, Konjskem Vrhu, Tirosku, Radegundi in Florjanu, med 41 in 50 % na Dobrovlju, v Šmiklavžu, Strmcu in Planini, pod 40 % pa v Krnici, Lenartu, Primožu, Rovtu, Savini,

Podveži, Šmihelu, Poljanah, na Brezju, v Podvolovljeku, Dolu in najmanj na kmetijah v obsegu Matkovega kota, 8.3 %, v Robanovem Kotu, 7.7 %, ter v Zavodicih, kjer ni neuvrščenih kmetij.

Za obstoj kmetije pa tudi za njen nadaljnji gospodarski razvoj je zelo pomembno vprašanje nasledstva. Ob urejenem nasledstvu pa je važno, če je novi gospodar že poročen in ali ima otroke. Znano je namreč, da na hribovske kmetije ni lahko dobiti neveste oziroma ženina, če je prevzemnik kmetije hčerka. Zaradi omenjenega sem skušal ugotoviti, kako je z nasledstvenimi možnostmi na hribovskih kmetijah obravnavane pokrajine in sicer: koliko je kmetij z urejenim nasledstvom, koliko od teh je takih, kjer je gospodar poročen in torej obstaja možnost nasledstva v drugem kolenu, če potencialni nasledniki niso že poročeni, ter koliko je neporočenih, za možitev ali ženitev godnih prevzemnikov kmetij oziroma tovrstnih potencialnih kandidatov. V obeh skupinah so pri moških zajeti starostni letniki 18 do 50, pri ženskah pa do 45. leta starosti (stanje leta 1977).

Med hribovskimi kmetijami v Gornji Savinjski dolini je 67.5 % takih, ki že imajo urejeno nasledstvo ali so zanj resni potencialni kandidati; od tega je 21.4 % kmetij, kjer nasledniki niso poročeni, so pa za ženitev oziroma možitev godni, nekaj pa jih je, ki zaradi starosti nimajo več realnih možnosti za poroko, vsekakor pa ne za potomce. Ostalih 32.5 % kmetij pa za enkrat nima možnosti nasledstva. Podrobnosti kaže tabela 7.

Med regijami je največ kmetij brez nasledstva v južnem predgorju Golt, blizu skupaj si sledijo spodnja Zadrečka dolina, hribovsko zaledje Mozirja in gornja Zadrečka dolina, povprečen ali podpovprečen delež pa zavzemajo na Solčavskem, v Lučki pokrajini in v hribovskem zaledju Ljubnega, kjer je takih kmetij nekaj manj od četrte. Med naselji stoje najslabše Zavodice, sledi Dobrovlje, njemu z enakim deležem Poljane, Čreta, Šmiklavž in Solčava, med 31 in 40 % jih je na Lepi Njivi, v Podveži, Krnici in Tirosku, med 31 in 40 % v štirih naseljih (Robanov Kot, Primož, Savina, Dol), med 25 in 30 % v Logarski Dolini, Podvolovljeku, Strmcu, Radegundi,

Planini in Florjanu, manj kot četrtnina kmetij pa nima nasledstva v osmih hribovskih vaseh (Podolševa, Rovt, Konjski Vrh, Šmihel, Lenart, Raduha, Brezje, Ter), od tega 15 in manj odstotkov zadnjih šest, najmanj, 8.8 %, pa jih je, presenetljivo, v Teru.

Delež kmetij s poročenimi gospodarji, ki so istočasno tudi perspektivni nasledniki, ima med večino regij majhen razpon, od 49.5 % v gornji Zadrečki dolini, do 43.5 % na Solčavskem, z izjemo spodnje Zadrečke doline in južnega predgorja Golt, kjer je delež tovrstnih kmetij okrog 38 %. Med naselji daleč izstopa Brezje, z deležem, večjim od 60 % mu sledijo Lenart, Logarska Dolina, Konjski Vrh in Šmihel, več od polovice jih je še v Florjanu, Podvolovljeku, Savini, Raduhi in Tirosku, med 41 in 50 % v Krnici, Rovtu, Teru, Robanovem Kotu, Strmcu in Primožu, med 31 in 40 % v Poljanah, na Lepi Njivi, v Radegundi, Dolu, Podolševi in Planini, najmanj, po 20 %, pa jih imajo Podveža, Solčava, Dobrovlje, Šmiklavž, Čreta in Zavodice.

Neporočenih gospodarjev oziroma potencialnih kandidatov za prevzemnike kmetij, godnih za ženitev oziroma možitev, je na vseh hribovskih kmetijah več kot polovico manj od poročenih. Največ takih je v hribovskem zaledju Ljubnega, 32.3 %, okrog 23 % jih je na Solčavskem, v Lučki pokrajini in na hribovskih kmetijah spodnje Zadrečke doline, okrog 15 % v hribovskem zaledju Mozirja in v gornji Zadrečki dolini, najmanj, le 6.3 % pa v južnem predgorju Golt, v Poljanah, kar je obenem tudi najmanjši delež med obravnavanimi naselji. Pod 10 % jih je še v Krnici, Logarski Dolini, na Dobrovlju in v Tirosku, med 11 in 20 % na Lepi Njivi, v Lenartu, Florjanu, Savini, Robanovem Kotu, Podvolovljeku, Konjskem Vrh, Šmihelu, Šmiklavžu, Solčavi in na Čreti, med 21 in 30 % v Strmcu, Primožu in Rovtu, med 31 in 40 % v Planini, Podveži, Raduhi in Dolu, največ, okrog 44 %, pa v Teru in Podolševi. - Glede nasledstva je torej najslabša slika v Zavodich, na Dobrovlju, v Poljanah, na Čreti, v Šmiklavžu in Solčavi, razen Šmiklavža torej v manjših hribovskih vaseh, ki so tudi sicer med slabše stoječimi v obravnavani pokrajini.

Socialne razlike med hribovskimi kmeti so bile zato v obdobju

9. ZAKLJUČEK

Do povezave s cestami so hribovske kmetije v obravnavani pokrajini životariše, veliko jih je bilo v očitnem nazadovanju, mnoge pa so opuščene. Proces stagnacije in nazadovanja traja že dolgo, najmanj od prvih desetletij tekočega stoletja, še posebej izrazit pa je postal po drugi svetovni vojni. Medvojni čas je na marsikateri kmetiji pustil globoke sledi, ki se odražajo v številu žrtev med NOB, na celotnem Solčavskem in na nekaterih posameznih hribovskih kmetijah zunaj njega pa tudi v požganih domačijah; večina teh je bila po vojni obnovljena, neobnovljene domačije so opuščene, kmetijska zemlja pa se na večini opuščениh kmetij izkorišča le za pašo.

Tudi povojni čas, žal, hribovskim kmetijam ni bil naklonjen. Zlasti prvo desetletje in pol po vojni so hribovski kmetje močno občutili uvajanje družbenih sprememb, ki so hote ali nehote vodila k razvrednotenju zemlje, na katero je bil tudi hribovski kmet trdno priklenjen. Navezanost na zemljo je zato začela na številnih kmetijah popuščati. K temu je mnogo prispeval tudi zastareli samooskrbni način gospodarjenja na hribovskih kmetijah, ki ni mogel iti v korak s časom, in nanj vezana osamitev od ostalega sveta, kar je prišlo še posebej do izraza na oddaljenejših področjih hribovskih kmetij. Vse to je nujno vodilo v močno odseljevanje najvitalnejše in najboljše delovne sile v bližnja in daljna urbanizirana področja, medtem ko se je na hribovskih kmetijah prebivalstvo v večini primerov čedalje bolj staralo.

Pred priključitvijo na prometno omrežje je bil hribovskim kmetom skoraj edini vir dohodka les, ki pa je imel zaradi težke dostopnosti in neugodnega transporta do cest in tržišča občutno manjšo vrednost (računajo, da okrog 20-30 %). Živina, skoraj izključno mesna govedoreja (voli, tele-ta, jalovke), je zaradi nesodobnega načina vzreje zelo malo prispevala k dohodku hribovcev (izjema so bili le redki posamezniki), proizvodnja mleka pa povrh vsega tudi zaradi neurejenega transporta ni prišla v poštev. Za silo spodobno življenje so imele zato le tiste hribovske kmetije, ki so imele veliko lesa, še posebej, če so ga lahko kmetje sami posekali in spravili v dolino. Socialne razlike med hribovskimi kmeti so bile zato v obdobju

24 14

2
avtarkije, še zlasti po izvedeni povojni agrarni reformi, več ali manj nepazne.

Elektrifikacija in še posebej povezava z dolinskim cestnim omrežjem je bila za hribovske kmete življenjskega pomena. Čeprav z zakasnitvijo, je prišlo oboje, tako upamo, za večino kmetij še pravočasno, nekaterih pa, žal, ne bo rešilo propada.

Elektrifikacija je vsaj delno pripomogla h kulturnejšemu življenju hribovskega kmeta (radio, televizija, gospodinjski stroji), ni ga pa rešila neposredne izolacije, niti mu ni mogla v začetku veliko pomagati pri modernizaciji kmetijskega gospodarstva in obnovi dotrajanih hiš in gospodarskih poslopij. Vse to so omogočile šele ceste, za katere lahko zatrdno rečemo, da so vnesle v gospodarsko in tudi socialno življenje hribovskega kmeta v obravnavani pokrajini pravo revolucijo.

Glavni pomen cest za hribovskega kmeta je predvsem dvojen: možnosti za modernizacijo govedoreje in možnosti zaposlovanja v neagrarnih poklicih z bivanjem na kmetiji. Prvo zahteva modernizacijo hlevov, pa najsi bodo predelani, stari, ali postavljeni na novo, ter kmetijsko mehanizacijo, prilagojeno hribovskemu svetu. Rezultat drugo imenovane možnosti pa je narast števila mešanih kmetij, kar pospešuje deagrarizacijo hribovskih področij in večanje primanjkljaja kmečkega prebivalstva. Učinek zadnjega omiljuje nabava izpopolnjene kmetijske mehanizacije, ki zahteva ob zvišani živinorejski proizvodnji znatno manj učinkovite kmečke delovne sile, kot je bilo treba v preteklosti za mnogo manjšo proizvodnjo. Narast deleža mešanih kmetij pa dá lahko tudi na hribovskih kmetijah pozitivne rezultate, ki se kažejo v večjem dohodku in vsaj delni pomoči neagrarnega prebivalstva pri kmetijskih delih, zlasti če nista zaposlena gospodar ali gospodinja.

2
Obravnavana pokrajina ima v večjem delu dobre naravne osnove za razvoj modernizirane govedoreje, medtem ko intenzifikacija poljedelstva ne pride v poštev; njive so zato v večjem delu hribovskega sveta skrčene na najmanjšo mero. V govedoreji ja zaenkrat na boljšem mlečna živinoreja, med-

tem ko je reja mesne in plemenske govedi sekundarnega pomena; nanjo so se osredotočili le redki posamezni hribovski kmetje. Kljub sedanji konjunkturi mlečne živinoreje pa velik del hribovskih kmetij nanjo ne more računati, čeprav ima zanjo naravne danosti. Vzrok je prevelika oddaljenost od mlečnih zbiralnic, ki zlasti v zimskem času onemogoča dostavo mleka. Tako je na večini oddaljenih kmetij (hribovsko zaledje Ljubnega, Čreta, del Zgornje Radegunde in Konjskega Vrha), res pa je, da nekatere hribovske kmetije, ki imajo podoben položaj, mleko kljub vsemu oddajajo (Lenart, Florjan, Strmec). Pri odločanju za rejo mlečne živine je pri oddaljenejših kmetijah pomembno tudi to, da je rejcev več, ker se posameznikom zaradi predolge vožnje mleka ne splača voziti, še zlasti ne, če je mleka malo.

Ovira vsem vrstam govedoreje je tudi prestrmo kmetijsko zemljišče. To pride posebej do izraza v večjem delu hribovskega zaledja Ljubnega, v delu Solčavskega, Lučke pokrajine ter gornje in spodnje Zadrečke doline. V strmih svetih je onemogočen moderni pašno-košni sistem, ki je najracionalnejša izraba travnega sveta. Tudi ni malo področij, kjer je kmetijsko zemljišče tako strmo, da težka goveja živina pri paši uničuje rušo.

Z intenzifikacijo govedoreje si je že znatno število hribovskih kmetij precej opomoglo. Na tem so vse usmerjene kmetije, teh pa je, kot smo videli, že preko 35 % vseh, oziroma 41.2 % podrobneje obravnavanih hribovskih kmetij. Že sedaj, ko je krepitev usmerjenih hribovskih kmetij šele v začetni fazi, je njih dohodek v primerjavi z neusmerjenimi hribovskimi kmetijami in s čistimi kmetijami občutno višji, zlasti pa še v primerjavi s tistimi, ki niso zajete med podrobneje obravnavane hribovske kmetije. Te razlike so še toliko večje, če primerjamo z drugimi kmetije pomembnejših hribovskih živinorejcev, ki so tudi v celoti usmerjene, še posebej, če imajo tudi nadpovprečni lesni etat; od neusmerjenih se kosajo z njimi samo tiste hribovske kmetije, ki imajo zelo velik etat in malo kmečkega prebivalstva.

Danes merimo napredek hribovske kmetije po stopnji razvoja živinoreje oziroma vrednosti njenih, za trg namenjenih proizvodov. Le⁵ je kon-

stantna postavka, v osnovi pa naj bi služil le kot pomoč pri razvoju tržnega kmetijskega gospodarstva (torej predvsem živinoreje), pri obnovi in modernizaciji kmečkega doma in eventualno pri uvajanju kmečkega turizma.

2. Vzdig govedoreje se na hribovskih področjih obravnavane pokrajine čedalje bolj kaže tudi že navzven. Zaraščanje travnih, predvsem pašniških površin okrog kmetij je marsikje zaustavljeno, ponekod pa so travniki oziroma pašniki že otrebljeni in usposobljeni za ponovno kmetijsko izrabo. Tudi opuščene in zanemarjene planine nameravajo nekatere hribovske vaške skupnosti ponovno usposobiti za pašo; lučki kmetje n.pr. so to na planini Podvežak in Vodole že naredili. V zadnjem času pa je kmetijska zadruga pod ugodnimi pogoji začela s poskusi uvajanja ovčereje na hribovskih kmetijah, saj je ta panoga živinoreje skoraj popolnoma zamrla.

Z napredkom živinoreje in krepitvijo hribovskega kmetijstva se v odnosu do kmetij, ki ne gredo ali ne morejo iti po tej poti, večja socialna diferenciacija na hribovskih kmetijah. Kjer je mogoče, jo blaži zaposlovanje v neagrarnih poklicih. Najnižje stoje na socialni lestvici majhne kmetije, z malo lesa, z odročno lego, s strmim kmetijskim zemljiščem, z neugodno prebivalstveno strukturo, predvsem z ostarelimi kmeti in s skromno kmetijsko mehanizacijo; takih kmetij je v obravnavani pokrajini po sprednjih izračunih okrog 10 %.

Izračunan povprečni čisti dohodek od kmetijskih tržnih proizvodov in lesa na podrobneje obravnavanih hribovskih kmetijah je bil leta 1977 okrog 43.000 din, všteti domače zakole pa 47.000 din; od tega je prišlo na kmečkega prebivalca 9.855 din, upoštevajoč domače zakole pa 10.780 din. Na usmerjenih kmetijah je bil čisti dohodek okrog 62.000 din oziroma 13.000 din na kmečkega prebivalca, na kmetijah pomembnejših hribovskih živinorejcev pa je bil dohodek večji še za nadaljnjih 26 %. Med pomembnimi skupinami hribovskih kmetij je bil izračunan najvišji čisti dohodek na "gozdnih" kmetijah, in sicer 79.000 din oziroma 30.000 din na enega kmečkega prebivalca. Slabo so stale "čiste" hribovske kmetije, katerih čisti dohodek je bil le 10.1 % višji od povprečnega dohodka hribovskih kmetij, 47.343 din,

na kmečkega prebivalca pa je prišlo nanje povprečno 10.239 din, kar je le 3.9 % več od skupnega povprečka. Pojdimo še naprej in se ustavimo pri skrajnostih. Absolutno najvišji čisti dohodek na kmetijo od glavnih kmetijskih tržnih proizvodov in lesa je bil leta 1977 185.000 din, na kmečkega prebivalca pa 110.000 din (dva človeka in 754 m³ poseka); povprečno najvišji čisti dohodek na kmetijo je bil 122.832 din (računane vse kmetije s čistim dohodkom nad 100.000 din) in na kmečkega prebivalca 54.000 din (zajete kmetije z dohodkom, večjim od 35.000 din na kmečkega prebivalca). In druga skrajnost: kmetij s čistim dohodkom, manjšim od 10.000 din na kmetijo, je bilo 44 ali 10.4 % vseh podrobneje obravnavanih hribovskih kmetij, med katerimi je bilo 39 % čistih kmetij, kmetij s čistim dohodkom, manjšim od 5.000 din na kmečkega prebivalca pa je bilo kar 95 ali 22 % vseh podrobneje obravnavanih hribovskih kmetij; od tega je bilo čistih kmetij 60%.

Najslabše stoječe hribovske kmetije glede višine čistega dohodka so omejene na določena naselja oziroma področja. Relativno največ jih je v Podveži, na Dobrovlju, v Zgornji Radegundi, na Lepi Njivi, v delu Strmca, Konjskega Vrha, Krnice, Poljan in Tera, nekaj jih je še v ostalem delu hribovskega zaledja Ljubnega in v Zadrecki dolini, skoraj brez njih je Solčavsko, Podvolovljek in Brezje, med naselji pa ni nobene v Šmihelu, Dolu, Logarski Dolini in Robanovem Kotu.

Podatki o višini čistega dohodka od kmetijskih tržnih proizvodov in lesa na hribovskih kmetijah obravnavane pokrajine silijo k razmišljanju, pa naj gre za najvišje ali najnižje dohodke. Čeprav so na kmetijah izdatki za hrano občutno manjši, ker jo veliko pridelajo sami, pa tudi skromneje se hranijo, in kljub obstoječi črni prodaji lesa, deloma pa tudi zaradi doma zaklane živine za prodajo, sem mnenja, da je v primerjavi z drugimi poklici življenje hribovskega kmeta v splošnem trše in slabše plačano. To velja prav gotovo za srednji in nižji kmečki sloj, a tudi kmetije z relativno visokim čistim dohodkom je težko postaviti ob bok bolje plačanih neagrarnih poklicev. Prebivalci kmetij, zaposleni v neagrarnih poklicih, ki vzporedno z njimi tudi še kmetujejo, pa nosijo na sebi dvojno breme, ki nedvomno pu-

šča zaradi čezmernega trošenja moči v organizmu posledice, katerih učinek se začne navadno kazati šele z leti. Poleg vsega pa na kmetijah med izdatke nisem štel odplačil kreditov, ki so nedvomno visoka, zlasti na usmerjenih kmetijah, kar se na njih mora poznati kljub relativno visokemu čistemu dohodku.

Naj mi bo dovoljen poizkus primerjave zaslužka kmeta z drugimi nekmečkimi poklici, čeprav se zavedam, da je na majavih nogah. Zelo zgovoren je podatek, da bi leta 1977 le redki hribovski kmetje zapadli plačilni obveznosti na osebni dohodek, če bi se jim po tu navedenih metodah izračunani čisti dohodek od kmetijskih tržnih proizvodov in lesa štel za čisti osebni dohodek. Leta 1977 je bila republiška osnova za neobdavčeni del osebnega dohodka din 110.000, za nepreskrbljene otroke in nezaposleno ženo pa se je osnova dvignila za nadaljnjih 33.000 din na osebo. Če štejem k "zaslužkarjem" gospodarja in prištejem pripadajočo osnovo za ženo in nepreskrbljene otroke (mednje štejem tudi preživitkarje ter tete in strice na kmetijah, pa čeprav vsi ti še niso prekoračili 65 let), bi bili v vsej obravnavani pokrajini le dve taki kmetiji (Klemenšek in Zgornji Zavrtnik); kmetij, katerih čisti dohodek je sploh presegel 110.000 din, ne oziraje se na število družinskih članov, pa je bilo vsega skupaj šestnajst. Kljub temu, da zgornje navedbe glede primerjave zaslužkov kmetov z drugimi poklici niso rezultat vsestranskih ekonomskih analiz, sem vseeno mnenja, da nekaj le povedo in da bi eventualno lahko služile kot izhodišče za nadaljnja tovrstna razmišljanja.

Velike kmetije, predvsem tiste z veliko lesa in modernizirano govedorejo ter z ugodnim prebivalstvenim sestavom, stojijo najboljše. Take so zlasti na Solčavskem, v Šmihelu in v delu Podvolovljeka, drugo pa so taki le posamezniki. Mednje je mogoče šteti tudi nekaj izrazitih gozdnih kmetij z izjemno velikim etatom; gospodarske perspektive teh pa so slabše od najprej imenovanih. Dobro stojijo tudi kmetije pomembnejših hribovskih živinorejcev, nadpovprečno pa tudi večina usmerjenih kmetij. Na najslabšem so kmetije z majhno posestjo, zlasti z malo lesa, z veliko oddaljenost-

jo od tržišča in neugodno prebivalstveno strukturo (Planina, Podveža, Zgor-
nja Radegunda, Čreta, Mali Rovt ter gornji deli Lučke pokrajine, Tera in
gornje Zadrebčke doline), Slabo je tudi z večino kmetij v Poljanah, na Lepi
Njivi, Dobrovlju in z vsemi kmetijami v Zavodicah. Na najslabšem pa so
kmetije v Nadbočni, zato so danes vse, razen ene, opuščene (D. Meze,
1969, str. 80, 81).

Z razmahom kmetijske mehanizacije stopa, kot že omenjeno, tudi na
hribovskih kmetijah obravnavane pokrajine čedalje bolj v ozadje ročna delov-
na sila. Naj navedem samo primer treh, med seboj podobnih kmetij v Gor-
nji Savinjski dolini. Pri Rženičniku v Šmihelu, Stogleju v Podveži in Žviplu
v Šmartnem ob Dreti, treh visokoproduktivnih kmetijah, opravlja vsa kme-
tijska dela gospodar, žena, oziroma pri Žviplu mati, dela v hiši in deloma
v hlevu; na ostarele starše (na vsaki kmetiji je po eden) in na mlada sino-
va pri Rženičniku pa ne morejo veliko računati.

S spreminjanjem gospodarske in socialne podobe se spreminja tudi
fiziognomija kulturne hribovske kmečke pokrajine. Spremembe so najočit-
nejše na kmečkem domu, predvsem na hiši, še posebej, če je ta postavlje-
na na novo (več o tem glej: D. Meze, 1978 a). S cestami so izginile tudi
lese okrog kmetij s prítakami, tako značilne za hribovske kmetije; nado-
mestili so jih električni pastirji. Nekateri nove in tudi prenovljene stare
hiše hribovskih kmetij opremljajo s centralno kurjavo (Rženičnik, Stoglej,
Čremešnik, Žeroničnik, Logar v Logarski dolini, Ložekar, Covnik, Hriber-
šek, Kosmač in še nekateri), predvsem tisti, ki jih namenjajo tudi kmeč-
kemu turizmu. Vsaka kmetija ima radioaparatus, večina pa tudi že televizor-
je. Tudi modernizacija gospodinjstev je na pohodu (keramične zidne obloge
v kuhinji, kopalnice, stranišča na splakovanje, gospodinjski stroji); sko-
raj vsaka hribovska kmetija pa ima zmrzovalno skrinjo. - Z modernizacijo
gospodarstva se spreminja tudi način življenja na hribovskih kmetijah, ki
ruši staro kmečko idilo; tovrstne razmere za Podvolovljek so že dobro opi-
sane (glej T. Petek, 1968), veljajo pa v mnogočem tudi za druga področja
hribovskih kmetij obravnavane pokrajine.

Dohodki iz kmetijstva, razen imenovanih, so redki. Nekateri hribovski kmetje delajo v majhnih količinah za trg znane "savinjske želodce". Na veliko se z njimi ukvarja le Ošterman v Lenartu, ki poleg goved redi zaradi izdelave želodcev tudi večje število prašičev.

Vse usmerjene in tudi nekatere druge hribovske kmetije so zadolžene. Samo z lastnimi sredstvi, brez posojil, so nemogoča takšna investicijska vlaganja, kakršna so potrebna za modernizacijo hribovskega kmetijskega gospodarstva. Tradicionalni odpor kmeta proti zadolženosti se je nujno moral spremeniti, ker sicer do modernizacije ne bi prišlo, ta pa je tudi za hribovskega kmeta, čeprav ima v povprečku relativno veliko lesa, življenjskega pomena, Posojila so večstranska (banka; kmetijska razvojna skupnost; hranilna kreditna služba; hranilna služba GLIN-a). Obrestna mera je 3 %, rok odplačila pa je razmeroma kratek (5 do 20 let: modernizacija hlevov 12 let, plemenska živina 6 let, kmetijski stroji 5 let, kmečki turizem 20 let). Lastni polog za najemanje posojil je 10-40 % (najmanj za melioracije zemljišč in urejanje pašnikov, največ pa za nakup zemljišč); za modernizacijo hlevov je 15 %, za nakup plemenske živine, za kmečki turizem in za kmetijske stroje pa 10 %. Kmetje s statusom borca imajo možnost najema ugodnega posojila tudi preko borčevske organizacije.

Vrednost hribovske kmetije sloni danes predvsem na živinorejski tržni proizvodnji in na lesnem etatu. Pomembnejše je prvo, ker prinaša redne dohodke, kar velja še posebej za mleko. Les in mesna govedoreja dajeta izkupiček približno enkrat letno, plemenska goveda pa celo na dve leti. Zaradi inflacijskih tendenc dinarja ima mleko vsekakor prednost pred lesom in drugimi tržnimi živinorejskimi proizvodi. Kot že omenjeno, pa so možnosti vzreje krav na hribovskih kmetijah omejene. Tam, kjer se krav ne splača rediti, bi bilo koristno pospeševati mesno ali plemensko živino, vendar imata tudi ti dve vrsti govedoreje omejitve, predvsem v večjih strminah kmetijskega zemljišča, takega pa v obravnavani pokrajini ni malo. V modernizaciji kmetijske tržne proizvodnje, ki je edina perspektivna tudi za hribovskega kmeta, samo dohodki od lesa, pa če so še tako veliki, ne dajejo garancij

za uspešen razvoj kmetij; "gozdne" kmetije, ki jih preživlja izključno les, kljub trenutno najvišjim dohodkom po mnenju strokovnjakov niso perspektivne, to pa potrjujejo tudi naši izsledki, saj so v splošnem med najbolj zanemarjenimi, zelo nezadovoljujoča pa je na njih tudi prebivalstvena struktura. Najugodnejše je, če si tovrstne kmetije modernizirajo tudi kmetijsko proizvodnjo. Zato ni slučaj, da ima velika večina najbolj stoječih hribovskih kmetij poleg nadpovprečnih količin lesa razvito tudi živinorejsko proizvodnjo (Solčavsko, Šmihel, del Podvolovljeka, Tiroška, Šmiklavža itd.).

Vse hribovske kmetije, ki jim je do obstanka, bi morale modernizirati živinorejo, pa čeprav nimajo najboljših pogojev za vzrejo velikih govejih čred. Z izkupičkom od lesa in živinorejskih proizvodov bi se večina hribovskih kmetij ob današnjih razmerah obdržala pri življenju, čeprav bi bilo to v splošnem skromnejše od življenja zaposlenih v neagrarnih poklicih. Tudi družba bi morala taka stremljenja z raznimi olajšavami še bolj podpirati, kot je to delala doslej, saj je nedvomno v njenem interesu, da se življenje na hribovskih kmetijah ohrani. Prednosti ohranitve čimvečjega števila hribovskih kmetij so vsestranske in znane, posebej pa naj opozorim na njih pomen za vsesplošni ljudski odpor. Na dlani je, da se vse hribovske kmetije ne bodo mogle obdržati, toda storiti bi morali vse, da se zavre nadaljnje siromašenje številnih hribovskih kmetij, ki zaenkrat še nimajo pogojev modernizacije kmetijske proizvodnje, vendar še niso dokončno izgubljene. Z elektriko, cestami in kreditiranjem je bilo veliko storjenega, a vseeno še premalo za uspešnejši boj za obstanek ogroženih hribovskih kmetij; pri tem pa je treba pripomniti, da so tudi kmetje sami s finančno in materialno soudeležbo veliko prispevali k napeljavi elektrike in zgraditvi gozdnih cest.

Kaj narediti z opuščeni kmetijami? V nobenem primeru jih ne bi smeli prepustiti stihiji. Kmetijske zemljiške skupnosti bi morale prav pri njih imeti pomembno vlogo. Narediti bi morali vse, da bi opuščena kmetijska zemlja služila prvotnemu namenu, torej kmetijski izrabi. Le tedaj, če je to resnično nemogoče, bi kmetijsko zemljo in opuščene domačije dovolili

izrabljati v neagrarne namene; realizacija tovrstnih projektov ali zgolj individualnih objektov pa bi se obvezno morala prilagoditi kmečkemu okolju, v katerem bi bili postavljeni.

- 1926, Zgodovinski časopis VI-VII/1952-1953, "Krajevni zbornik", str. 373-374. Ljubljana
- Franz Hauser, 1971, Perastlicher Strassen und Wegebau. Wien
- Jakob Medved, 1961, Problematika gorskih kmetij ob primeru Tople, GV XXXIII/1961, str. 137-152. Ljubljana
- Jakob Medved, 1965, Spreminjanje agrarnega gospodarstva v gorakem svetu ob primeru Mežanske doline, GV XXXVII/1965, str. 103-121. Ljubljana
- Jakob Medved, 1968, Gospodarske razmere gorskih kmetij na Kašenjaku, GV 1968, str. 236-249. Ljubljana
- Jakob Medved-Ivan Čama, 1968, Ojstrica nad Dravogradom (Primer preoblike gorskega kraja zaradi prevrednotenja naravnih in družbenih razmer), GV XL/1968, str. 89-114. Ljubljana
- Drago Meze, 1960, Nekaj o hribovskih kmetijah v Gornji Savinjski dolini, GV XXXII/1960, str. 157-173. Ljubljana
- Drago Meze, 1960 a, Prebivalstvo Gornje Savinjske doline, Celjski zbornik 1960, str. 5-67. Celje
- Drago Meze, 1960 b, Gostota naseljenosti in agrarna obkrajnost Gornje Savinjske doline, Celjski zbornik 1960, str. 68-79. Celje
- Drago Meze, 1962, Še nekaj geografskih drobcev iz Gornje Savinjske doline, Celjski zbornik 1962, str. 5-35. Celje
- Drago Meze, 1963, Samotne kmetije na Solčavskem, Geografski zbornik VIII, str. 223-280. Ljubljana
- Drago Meze, 1965, Samotne kmetije v Lučki pokrajini, Geografski zbornik IX, str. 183-244. Ljubljana
- Drago Meze, 1966, Hribovske kmetije in kmečki turizem, Turistični vestnik 1966, str. 57-66. Ljubljana
- Drago Meze, 1969, Hribovske kmetije v vzhodnem delu Gornje Savinjske doline, Geografski zbornik XI, str. 5-97. Ljubljana

Literatura

- Ferdo Gestrin, 1953, Gospodarska in socialna struktura gornjegrajske posesti po urbarju leta 1426, Zgodovinski časopis VI-VII/1952-1953, "Kosov zbornik", str. 473-514. Ljubljana
- Franz Hafner, 1971, Forstlicher Strassen und Wegebau. Wien
- Jakob Medved, 1961, Problematika gorskih kmetij ob primeru Tople, GV XXXIII/1961, str. 137-152. Ljubljana
- Jakob Medved, 1965, Spreminjanje agrarnega gospodarstva v gorskem svetu ob primeru Mežiške doline, GV XXXVII/1965, str. 103-121. Ljubljana
- Jakob Medved, 1968, Gospodarske razmere gorskih kmetij na Košenjaku, ČZN 1968, str. 236-249. Ljubljana
- Jakob Medved-Ivan Gams, 1968, Ojstrica nad Dravogradom (Primer preobrazbe gorskega kraja zaradi prevrednotenja naravnih in družbenih razmer), GV XL/1968, str. 89-114. Ljubljana
- Drago Meze, 1960, Nekaj o hribovskih kmetijah v Gornji Savinjski dolini, GV XXXII/1960, str. 157-173. Ljubljana
- Drago Meze, 1960 a, Prebivalstvo Gornje Savinjske doline, Celjski zbornik 1960, str. 5-67. Celje
- Drago Meze, 1960 b, Gostota naseljenosti in agrarna obljudenost Gornje Savinjske doline, Celjski zbornik 1960, str. 68-79. Celje
- Drago Meze, 1962, Še nekaj geografskih drobcev iz Gornje Savinjske doline, Celjski zbornik 1962, str. 5-35. Celje
- Drago Meze, 1963, Samotne kmetije na Solčavskem, Geografski zbornik VIII, str. 223-280. Ljubljana
- Drago Meze, 1965, Samotne kmetije v Lučki pokrajini, Geografski zbornik IX, str. 183-244. Ljubljana
- Drago Meze, 1968, Hribovske kmetije in kmečki turizem, Turistični vestnik 1968, str. 59-68. Ljubljana
- Drago Meze, 1969, Hribovske kmetije v vzhodnem delu Gornje Savinjske doline, Geografski zbornik XI, str. 5-97, Ljubljana

- Drago Meze, 1977, Novejše stanje prebivalstva Gornje Savinjske doline, Celjski zbornik 1975-1976, str. 209-246. Ljubljana
- Drago Meze, 1978, Učinki povezave gornjesavinjskih hribovskih kmetij s cestami (v tisku za Celjski zbornik 1977-1978)
- Drago Meze, 1978 a, Nekaj o kmečki hiši hribovskih kmetij v Gornji Savinjski dolini (v tisku za Celjski zbornik 1977-1978)
- Tone Petek, 1978, Sosedski odnosi v Podvolovljeku, ČZN, št. 1/1978, str. 166-181. Maribor
- Blažena Pugetj, 1971, Na kakšnih tleh pridelujemo hmelj v Savinjski dolini, Savinjski zbornik 3, str. 226-235. Žalec

Seznam priloženih tabel

- Tabela 1. Velikost posesti, število kmetij, usmerjene kmetije, zaščitene kmetije, lesni etat, oddani les leta 1977, oddano mleko 1975 in 1977 na hribovskih kmetijah Gornje Savinjske doline
- Tabela 2. Prebivalstvo hribovskih kmetij 31.12.1977
- Tabela 3. Dohodek hribovskih kmetij
- Tabela 4. Dohodek usmerjenih kmetij
- Tabela 5. Dohodek čistih kmetij
- Tabela 6. Kmetijsko zemljišče hribovskih kmetij
- Tabela 7. Klasifikacija hribovskih kmetij

S u m m a r y

I z v l e č e k

The mountain farms in the Upper Savinja Valley after the

year 1967

Hribovske kmetije v Gornji Savinjski dolini po letu 1967

Študija prikazuje gospodarske in deloma tudi socialne spremembe na kmetijah, ki jih je povzročila povezava s cestami. Začetek gradnje^{cest} seže v leto 1960, največ pa so jih zgradili v zadnjem desetletju. Danes so že skoraj vse hribovske kmetije priključene na cestno omrežje; pred tem so bile že elektrificirane. Glavni rezultat povezave s cestami je preusmerjanje iz samooskrbnega na tržno gospodarstvo, katerega učinek pa je predvsem modernizacija govedoreje. Proces preusmerjanja je v teku, pozitivni rezultati pa so marsikje že dobro vidni. Ceste dajejo sedaj tudi hribovskemu kmetu možnost zaposlovanja v neagrarnih dejavnostih, zato število mešanih kmetij hitro narašča. Najboljše perspektive imajo kmetije z veliko lesa in možnostjo za razvoj modernizirane govedoreje. Les je s cestami veliko pridobil na vrednosti. Zaradi velikih strmin kmetijskega zemljišča ima modernizacija govedoreje marsikje omejene možnosti; danes je najbolj razvita mlečna govedoreja. Kmetij, ki nimajo ob sedanjih pogojih možnosti razvoja in takih, ki so potencialne za opustitev, je 20 %, kmetij z dobrimi obeti za bodočnost je 38 %, za ostale pa je vprašanje, po kakšni poti bo šel njihov nadaljnji razvoj.

those that are to be omitted, are 20 %, the farms with good prospects for the future are 38 %, for the others we do not know in which direction their further development shall go.

S u m m a r y

The mountain farms in the Upper Savinja Valley after the year 1967

The work is dealing with the economic and partly also social changes on the mountain farms caused by the connection with the roads. The construction of the roads started in the year 1960, but most of them have been built during the last ten years. Today are nearly all the mountain farms connected to the network of roads; they had electrification already before. The most important result of the connection with the roads is the changing from the autarchic to the market economy; the effect of it is mostly in the modernization of the cattle raising. This process is still going on and the positive results are already visible in many places. The roads give now also to the farmers in the mountaneous parts the opportunity of employing in non-agricultural activities, therefore a number of the mixed farms quickly increases. The best conditions for the development have those farms with a lot of wood and a possibility of the modernizatcion of the cattle raising. With the roads the value of wood has also increased. Because of the great slopes of the rural ground the possibilities of modernization of the cattle raising are limited in many places; the dairy cattle raising is the best developed today. The farms, that at present conditions have no possibility of the development and those that are to be ommitted, are 20 %, the farms with good prospects for the future are 38 %, for the others we do not know in which direction their further development shall go.

9. ZAKLJUČEK	76
Literature	78
Semanj pribeležih tabel	88
Hribovske kmetije v Gorah Savinjski dolini po letu 1974 (izvleček)	89
The mountain farms in the Upper Savinja Valley after the year 1967 (summary)	90

KAZALO

	str.
1. UVOD	1
2. POMEN CEST IN ELEKTRIFIKACIJE ZA HRIBOVSKKE KMETIJE	8
2.1. Preusmerjanje gospodarstva na intenzivno tržno proizvodnjo - prvi etat	12
2.2. Usmerjene kmetije	15
2.3. Modernizacija hlevov in kmetijska mehanizacija	17
3. KMETIJSKO GOSPODARSTVO	22
3.1. Mlečna živinoreja	22
3.2. Mesna in plemenska živinoreja	28
3.3. Kmečki turizem	29
4. PREBIVALSTVO	30
5. POIZKUS VREDNOTENJA HRIBOVSKIH KMETIJ NA OSNOVI VREDNOSTI GLAVNIH TRŽNIH KMETIJSKIH PROIZVODOV	36
5.1. Dohodki 422 podrobneje obravnavanih hribovskih kmetij...	39
5.2. Dohodek usmerjenih hribovskih kmetij	46
5.3. Dohodek pomembnejših hribovskih živinorejcev	49
5.4. Dohodek pomembnejših "gozdnih" hribovskih kmetij	52
5.5. Čiste kmetije, mešane kmetije in dohodki čistih kmetij ..	54
6. KMETIJSKO ZEMLJIŠČE HRIBOVSKIH KMETIJ	58
7. PRIMERJAVA HRIBOVSKIH KMETIJ Z DOLINSKIMI	65
8. POIZKUS KLASIFIKACIJE HRIBOVSKIH KMETIJ	69
9. ZAKLJUČEK	76
Literatura	86
Seznam priloženih tabel	88
Hribovske kmetije v Gornji Savinjski dolini po letu 1976 (izvleček)	89
The mountain farms in the Upper Savinja Valley after the year 1967 (Summary)	90